

ISSN 2414-4207

ЮРИДИЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ

2016/ 2

Заснований у квітні 2015 р.

Співзасновники –
Головне територіальне управління
юстиції у Херсонській області;
Одеський державний університет
внутрішніх справ;
Асоціація нотаріусів
Херсонської області

Зареєстрований
Міністерством
юстиції України

Свідоцтво
Про державну реєстрацію
серія KB № 2133-11133P
від 06.04.2015 р.

Виходить один раз на півроку.
Мова видання: українська, російська та
англійська.

Адреса редакції:
вул. К. Маркса 42 / 14
м. Херсон
Україна, 73000

Міністерство
внутрішніх справ України
Одеський державний університет
внутрішніх справ

Міністерство
юстиції України
Головне територіальне
управління юстиції
у Херсонській області

Асоціація нотаріусів
Херсонської області

Юридичний бюлетень

Випуск 2 (2)

ОДЕСА - 2016

УДК 34(477)(05)
ББК 67.9 (4 Укр)Я5
Ю 70

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 7 від 25.02.2016 року)

Редакційна колегія:

Голова – Предместніков О.Г., кандидат юридичних наук;
Заступник – Магновський І.Й., доктор юридичних наук, доцент;
Відповідальний секретар – Беніцький А.С., кандидат юридичних наук, професор

Бабенко А.М., доктор юридичних наук, доцент;
Берназ В.Д., доктор юридичних наук, професор;
Бутенко В.Г., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України;
Грохольський В.Л., доктор юридичних наук, професор;
Зозуля І.В., доктор юридичних наук, професор;
Ковальська В.В., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
Конопельський В.Я., доктор юридичних наук, доцент;
Користін О.Є., доктор юридичних наук, професор;
Кузнichenko С.О., доктор юридичних наук, професор;
Нікітенко О.І., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Семенченко Ф.Г., доктор політичних наук, професор;
Стратонов В.М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Фурса С.Я., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
Жильцов О.Л., кандидат юридичних наук;
Іванищук А.А., кандидат юридичних наук;
Коровайко О.І., кандидат юридичних наук;
Лапчук В.С., кандидат психологічних наук;
Ненько С.С., кандидат юридичних наук, доцент;
Юркова Г.В., кандидат юридичних наук

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Ю 70 Юридичний бюлетень : наук. журн. / редкол. : О. Г. Предместніков та ін. –
Одеса, ОДУВС, 2016. – Вип. 2 (2). – __с.

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та освіти.

Для науковців, юристів – практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

УДК 34(477)(05)
ББК 67.9 (4 Укр)Я5

З М І С Т

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Камінська О.А., Федорченко О.В.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПОШТОВО-ТЕЛЕГРАФНОГО ВІДОМСТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.7-15

Лець Т.В.

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА15-24

Юрій І.А.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ24-33

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

Ілларионов О.Ю.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКІ ПРАВОВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.....34-43

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бондар В.В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ ДЕЯКИМИ ОРГАНАМИ.....44-54

Жильцов О.Л.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ ЩОДО РОЗГЛЯДУ СКАРГ НА ПОСТАНОВИ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....54-66

Корнієнко М.В.

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ.....66-74

Мазур М.В.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ ДО РАЙОНУ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ.....74-86

Тошматов В.А.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМОБІЛЬНИХ ВІДЕО РЕЄСТРАТОРІВ В УКРАЇНІ.....86-95

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Benytsky A.S.

SIGNS OF PARTICIPATION IN A CRIME.....96-112

Грицюк А.Г.

ПЕРЕДУМОВИ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ.....112-120

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Афонін Д.С.

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ СИТУАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ.....121-128

Бараненко Р.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО УПРАВЛІННЯ НАРЯДАМИ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ «ЦУНАМІ».....128-138

Дундич Л.В.

ВИСУНЕННЯ СЛІДЧИХ ВЕРСІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ.....138-149

Любчик В.Б., Ноздрін Д.О.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ НАРКООБІГУ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС.....149-160

Янковий М.О.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТАКТИКИ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В СВІТЛІ ВИМОГ НОВОГО КПК УКРАЇНИ.....160-168

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Барко В.І., Лапчук В.С.

ПСИХОЛОГІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ КЕРІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ.....168-178

ЮРИДИЧНА ОСВІТА

Бовдир О.С.	
РОЗВИТОК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ: КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД.....	179-186
Бутенко В.Г.	
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЯК АКТУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ШКОЛИ	186-197
Вайда Т.С.	
ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЯК КОМПОНЕНТ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС ТА ЇЇ ПРОФІЛАКТИКА ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ.....	197-211

Шановні автори та читачі журналу!

До вашої уваги представлено другий випуск науково-практичного видання «Юридичний бюлетень». Концепція журналу полягає у створенні можливостей вільного сприйняття, наукового осмислення та практичного запровадження кращих світових, європейських і вітчизняних тенденцій правової науки, критичного обговорення проблем застосування норм матеріального та процесуального права, а також здійснення справедливого та неупередженого правосуддя.

Крім того, доводимо до вашого відома, що журнал заплановано на розгляд з внесення до переліку фахових видань. Сподіваємося, що завдяки участі у формуванні перших номерів журналу досвідчених і компетентних науковців «Юридичний бюлетень» найближчим часом посіде гідне місце серед сучасних фахових наукових видань.

В номері цього року є матеріали, що наповнюють такі рубрики, як «Загальнотеоретичні проблеми держави та права», «Питання цивільного, господарського та трудового права», «Адміністративне право та адміністративна діяльність», «Кримінальний процес та криміналістика, оперативно-розшукова діяльність», «Юридична психологія», «Юридична освіта».

Сподіваємося, що наше видання буде провідником у складному юридичному світі, бажаю всім успіху та натхнення у подальших наукових розвідках!

*З повагою,
головний редактор журналу
кандидат юридичних наук
Олег Предместніков*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 947.083+656.80

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПОШТОВО-ТЕЛЕГРАФНОГО ВІДОМСТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Камінська Олена Анатоліївна,
кандидат історичних наук, доцент,
старший викладач кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Федорченко Олег Володимирович,
кандидат історичних наук,
завідувач кафедри теорії держави і права,
філософії та гуманітарних дисциплін
(ПВНЗ Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено проблемі правового регулювання кадрової політики поштово-телеграфного відомства Російської імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Охарактеризовано нормативно-правову базу кадрової політики відомства зв'язку, що дало можливість зробити висновок, що правове регулювання кадрової політики поштово-телеграфного відомства мало ґрунтовну нормативно-правову базу, яку можна поділити на дві групи. До першої групи відносяться закони і підзаконні акти, які носили загально-директивний характер і визначали основне спрямування державної політики Російської імперії з усіх напрямів розвитку поштово-телеграфного зв'язку, у тому числі з кадрової політики. Другу групу складають нормативні документи центральних і місцевих органів влади та галузевих структур.

Спираючись на нормотворчу діяльність органів державної влади, визначено основні аспекти кадрової політики. Зауважено, що вимоги до кандидатів на посади зв'язківців орієнтувалися на поповнення відомства дисциплінованими й відповідальними особами, що йшло в руслі царської політики – формування соціального престижу державної служби.

На основі правових джерел прослідковано еволюцію кадрової політики поштово-телеграфного відомства. Зроблено висновок, що встановлені вимоги під впливом обставин (Революція 1905–1907 рр., Перша світова війна, постійний дефіцит кадрового

резерву на посади зв'язківців) зазнавали певних змін. Утім, зазначено, що лейтмотивом кадрової політики був якісний персонал при мінімальних фінансових витратах. У роки надзвичайних ситуацій, установлені урядом положення прийому поштово-телеграфних службовців, коригувалися з метою забезпечення задовільного функціонування інформаційних магістралей.

Ключові слова: кадрова політика, поштово-телеграфне відомство, зв'язківці, правове регулювання.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КАДРОВОЙ ПОЛИТИКИ ПОЧТОВО-ТЕЛЕГРАФНОГО ВЕДОМСТВА РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX В.

Каминская Елена Анатольевна,

кандидат исторических наук, доцент,
старший преподаватель кафедры общеправовых
и социально-гуманитарных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Федорченко Олег Владимирович,

кандидат исторических наук,
заведующий кафедрой теории государства и права,
философии и гуманитарных дисциплин

(ЧВУЗ Международный университет бизнеса и права, г. Херсон, Украина)

Статья посвящена проблеме правового регулирования кадровой политики почтово-телеграфного ведомства Российской империи в конце XIX – начале XX в.

Охарактеризована нормативно-правовая база кадровой политики ведомства связи, что позволило сделать вывод, что правовое регулирование кадровой политики почтово-телеграфного ведомства имело значительную нормативно-правовую базу, которую можно разделить на две группы. К первой группе относятся законы и подзаконные акты, которые носили директивный характер и определяли основное направление государственной политики Российской империи по всем направлениям развития почтово-телеграфной связи, в том числе по кадровой политике. Вторую группу составляют нормативные документы центральных и местных органов власти и отраслевых структур.

Опираясь на нормотворческую деятельность органов государственной власти, определены основные аспекты кадровой политики. Отмечено, что требования к кандидатам на должности связистов ориентировались на пополнение ведомства дисциплинированными и ответственными работниками, что соответствовало царской политике – формирование социального престижа государственной службы.

На основе правовых источников прослежена эволюция кадровой политики почтово-телеграфного ведомства. Сделан вывод, что установленные требования под влиянием обстоятельств (Революция 1905–1907 гг., Первая мировая война, постоянный дефицит кадрового резерва на должности связистов) претерпевали определенные изменения. Впрочем, указано, что лейтмотивом кадровой политики был качественный персонал при минимальных финансовых затратах. В годы чрезвычайных ситуаций, установленные правительством положения приема почтово-телеграфных служащих,

корректировались с целью обеспечения удовлетворительного функционирования информационных магистралей.

Ключевые слова: кадровая политика, почтово-телеграфное ведомство, связисты, правовое регулирование.

LEGAL ADJUSTING OF SKILLED POLITICS OF POSTAL AND TELEGRAPH
DEPARTMENT OF THE RUSSIAN EMPIRE
IN THE END XIX – AT THE BEGINNING XX OF CENTURY.

Kaminskaya Helena Anatoliyvna,
candidate historically sciences, assistant professor,
a senior teacher of department of common law
and social humanitarian disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

Fedorchenko Oleh Volodymyr,
candidate historically sciences,
head of department of the theory of the state and law, philosophy and humanitarian disciplines
(International university of business and law,
Kherson, Ukraine)

The article is sanctified to the problem of the legal adjusting of skilled politics of postal and telegraph department of Russian Empire at the end of XIX – at the beginning XX of century.

The normatively-legal base of skilled politics of department of connection, that gave an opportunity to draw conclusion, is described, that legal adjusting of skilled politics of postal and telegraph department small sound normatively-legal base that can be divided into two groups. Laws and sublegislative acts that carried general guidance character and determined basic aspiration of public policy of the Russian empire from all directions of development of postal and telegraph connection behave to the first group, including from skilled politics. The second group is folded by the normative documents of central and local government and branch structures bodies.

Leaning on standard-setting activity of public authorities, the basic aspects of skilled politics are certain. It is noticed that requirements to the candidates on positions of signallers were oriented on addition to the department by the disciplined and responsible persons, that went to the river-bed of tsar's politics is forming of social prestige of government service. By a decision factor in put in Russian officials there was an observance of the known principles: «Orthodoxy, autocracy and nationality». Candidates on positions of officials in age from 16 35 to gave a request, birth-certificate about birth and christening, documents about an origin, description, certificate from a police about absence of previous conviction and unbelonging to the freemasons; a review is about the property state, medical certificate, testifying to education (certificate of district school, and later four classes of gymnasium, two-classed municipal schools or them equal to), testifying to the postscript to draft to the area or about serving of conscription (for men). It is marked that women at an entry on service to the postal and telegraph department tested certain discrimination: educational qualification presented higher or complete AV education of woman institutes, gymnasias, diocese schools et al to them even first digit of educational establishments with obligatory knowledge of two foreign languages; age-old criteria presented 35 from 18 to, later 30; marital status was taken into account.

On the basis of legal sources evolution of skilled politics of postal and telegraph department is tracked. Drawn conclusion, that the set requirements under act of circumstances (Revolution 1905–1907, First world war, permanent deficit of skilled reserve on positions of signallers) tested certain changes. However, it is marked that the leitmotif of skilled politics was a quality personnel at minimum financial charges. In the years of emergencies, positions of reception of postal and telegraph office workers set by a government, were corrected with the aim of providing of the satisfactory functioning of informative highways.

Keywords: skilled politics, postal and telegraph department, signallers, legal adjusting.

Постановка проблеми. Управління персоналом як система має базуватися на кадровій політиці, остання виступає складовою системи стратегічного управління організацією, підприємством, установою будь-якої форми власності. Це пов'язано з тим, що вибір кадрової політики залежить від обраної концепції управління персоналом, яка має відповідати стратегії розвитку організації на довгостроковий період. Важливе місце у цьому процесі належить правовому забезпеченню кадрової політики. З метою уникнення помилок варто, звернувшись до досвіду минулого, використати його позитивні здобутки. Вибір поштово-телеграфного відомства спричинений тим, що на межі XIX і XX ст. у Російській імперії почалося формування індустріального суспільства, що характеризується інтенсивним розвитком комунікаційних магістралей, відповідно, політична еліта імперії повинна була приділяти увагу засобам зв'язку, а це у свою чергу відбивалося на кадровій політиці.

Питання правого регулювання кадрової політики поштово-телеграфного відомства Російської імперії як правило розглядається дослідниками у контексті розвитку зв'язку, здобутків і прорахунків кадрової політики, освітніх, вікових, релігійних, станових характеристик особового персоналу і т.д. Варто відмітити, що у дисертаційних роботах з історії зв'язку у розділах про джерельну базу аналізуються нормативно-правові документи функціонування відомства зв'язку Російської імперії у цілому, але науковці не виокремлюють правову базу кадрової політики. Окреме місце займають роботи П. Зайончковського [1], який у своїх дослідженнях звертав увагу на нормативно-правові документи отримання чиновником наступного рангу і, через службу, дворянства, і М. Бармака, що розкрив правові основи формування та функціонування цивільної служби Російської імперії наприкінці XVIII – на початку XIX ст. [2].

Мета статті: З огляду на таку ситуацію, метою статті є спроба висвітлити правове регулювання кадрової політики поштово-телеграфного відомства Російської імперії. Мета дослідження передбачає виконання наступних завдань: охарактеризувати нормативно-правову базу кадрової політики відомства зв'язку; спираючись на нормотворчу діяльність органів державної влади, визначити основні аспекти кадрової політики; на основі правових

джерел прослідкувати еволюцію кадрової політики поштово-телеграфного відомства. Хронологічними межами дослідження є наступні: нижня межа 1884 р. (рік створення Головного управління пошт і телеграфів (далі ГУПіТ) у складі МВС, верхня – 1914 р. (початок Першої світової війни). Водночас, з метою повноти висвітлення окремих питань, автори інколи виходили за окреслені хронологічні межі дослідження.

Нормативно-правову базу кадрової політики ГУПіТ можна поділити на дві групи. До першої групи відносяться закони і підзаконні акти, які носили загально-директивний характер і визначали основне спрямування державної політики Російської імперії з усіх напрямів розвитку поштово-телеграфного зв'язку, у тому числі з кадрової політики. Таку еволюцію можна простежити за допомогою «Полного собрания законов Российской империи», «Сборника постановлений и распоряжений по почтово-телеграфному ведомству» [3]. До цієї групи ми можемо віднести «Устав почтовый» (редакції 1857 р.) [4] і «Устав почтово-телеграфный» (редакції 1912 р.) [5].

Другу групу складають нормативні документи центральних і місцевих органів влади та галузевих структур. Це накази, циркуляри, постанови, рішення, протоколи, інструкції, звіти, телеграфний обмін і листування МВС, ГУПіТ. Їхній інформаційний потенціал дозволяє здійснити повноцінне вивчення значної кількості аспектів даної проблеми.

Поштово-телеграфна служба була одним із видів цивільної служби, яка відповідала за регулювання відносин у сфері інформації і, відповідно, добра половина зв'язківців входила до корпусу державних службовців. Влада Російської імперії постійно наголошувала, що комплектація чиновницького корпусу проводилася незалежно від національної приналежності та віросповідання кандидата на посаду державного службовця. Однак вирішальним чинником у зарахуванні у російські чиновники було дотримання відомих принципів: «православ'я, самодержавство і народність». Так триєдині принципи висували обмеження при вступі на державну службу для «іногородців єврейської національності» [2, с. 95]. Також їм була зачинена дорога на посади чиновників та листонош в установи зв'язку [4, с. 18]. Разом з тим, нормативно-правові документи засвідчують, що при прийомі на службу у відомство перевага надавалася дітям дворян (типове положення для служби у Російській імперії), дітям зв'язківців і військових запасу [6, арк. 74–75]. Остання категорія мала пріоритети на заняття посад листонош й унтер-офіцерів, оскільки їхня служба мала напіввійськовий характер, у разі потреби вони повинні були відбивати напади на «грошову» пошту.

Уряд, надаючи права і привілеї поштово-телеграфним чиновникам, відповідно висував мінімальні кваліфікаційні та деякі соціально-політичні

вимоги, які б задовольняли успішне функціонування служби і не давали змоги потрапляти до відомства «небажаним» елементам. Встановлені критерії мали стандартний перелік положень для кандидатів при вступі на цивільну службу, хоча під впливом обставин зазнавали певних змін. Основні події, які вплинули на перегляд кадрової політики були: Революція 1905–1907 рр., Перша світова війна, постійний дефіцит кадрового резерву на посади зв'язківців. Утім, варто зазначити, що лейтмотивом кадрової політики був якісний персонал при мінімальних фінансових витратах.

Зупинимося на вимогах до поштово-телеграфних службовців. Так, кандидати на посади чиновників подавали прохання, оплачене марками на суму 2 руб. 60 коп., метрику про народження і хрещення, завірене духовною консисторією. Також надавали документи про походження: дворяни – свідоцтво дворянського депутатського зібрання, почесні громадяни і діти чиновників – формуляри про службу їх батьків, представники податного стану – свідоцтва волосних правлінь або міських староств.

Обов'язково надавалася характеристика, довідка від поліції про відсутність судимості і неналежність до масонів. До прохання додавалися відзиви про майновий стан, медична довідка, свідоцтво про освіту. Чоловіки надавали свідоцтво про приписку до призовного відділку або про відбуття військової повинності. Освітній ценз чоловікам наприкінці ХІХ ст. визначався атестатом повітового училища, а з початком нового століття ценз підвищили до чотирьох класів гімназії, двокласних міських училищ або їм рівних. Вікові межі становили від 16 до 35 років [6, арк. 74–75].

Варто зазначити, що вимоги для жінок дещо відрізнялися. Залежно від ситуації ГУПіТ коригувало наповнення чиновницького корпусу жінками шляхом спрощення або ускладнення вимог. Однак, незважаючи на зазначене, жінки відчували дискримінацію. Освітній ценз, згідно з інструкціями, щодо служби жінок у поштово-телеграфному відомстві становив вищу або закінчену середню освіту жіночих інститутів, гімназій, єпархіальних училищ та інших їм рівних І-го розряду навчальних закладів з обов'язковим знанням двох іноземних мов. З освітою чотирьох класів жіночих гімназій вони мали доступ лише на посади чиновника найнижчого VI розряду без зарахування на державну службу [7, с. 333–346]. Поштово-телеграфний статут, з одного боку, дещо спростив жінкам вимоги до освіти, визначивши мінімальний рівень середньою освітою (чотири класи жіночих гімназій та їм рівних). Утім такий рівень освіти подовжував час прийняття на державну службу та обмежував кар'єрне зростання посадою чиновника IV-го розряду [5, с. 11].

На службу приймалися дівчата, бездітні вдови та заміжні. Останні повинні були бути лише дружинами чиновників тієї установи, у якій жінка хотіла працювати, щоб у разі хвороби чоловік зміг її підмінити [7, с. 333–

336.]. Під розпис неodrужених жінок попереджували, що у разі одруження вони будуть змушені залишити службу [8, арк. 28]. Згідно з інструкцією 1904 р. вікові критерії становили від 18 до 35 років, а за пізнішими редакціями інструкцій верхня межа обмежувалася 30 роками. Крім того, для жінок існували перешкоди у кар'єрному зростанні. Так, наприкінці XIX ст., не дивлячись на рівень освіти жінок, забороняли їх призначати вище IV-го розряду [9, с. 261–263]. Погляди про нижчі розумові здібності жінок не давали можливості до початку XX ст. навіть припустити думку про заняття ними керівних посад [10, с. 125–137].

Встановлювалися вимоги і кандидатам на посади поштарів. Вікові межі визначалися 18–35 роками, вагому характеристику становили змужнілість, міцна статура, відсутність фізичних вад, причому перевагу надавали військовим запасу [6, арк. 74–75].

Важливими неофіційними критеріями були особисті якості. Чиновницькому прошарку висувалося таке: працьовитість, відданість, дисциплінованість, компетентність, політична благонадійність, покірність. У розряд другорядних включали ініціативність, самостійність у прийнятті рішень. Керівний персонал повинен був використовувати наявні організаторські, управлінські здібності. Для нижчих службовців основними критеріями були: хоробрість, вміння володіти зброєю, самопожертва, дисциплінованість, покірність та політична благонадійність [11, арк. 20, 40].

Значною мірою вплинули на засади кадрової політики революційні події 1905–1907 рр. Завдяки участі зв'язківців у страйковому русі уряд наочно відчув на собі негативну дію інформаційної блокади. З огляду на це, було терміново переглянуто деякі положення прийому осіб у поштово-телеграфне відомство. У бурхливі революційні роки перед ГУПіТ стояла проблема якісного і кількісного поповнення особового персоналу установ зв'язку. Це було викликано тимчасовим звільненням учасників поштово-телеграфного страйку.

Тому, з метою недопущення у майбутньому подібної ситуації, керівництво округу посилило контроль за політичною благонадійністю кандидатів. Під перевірку потрапили і найближчі родичі майбутніх службовців. Особливо ретельно перевіряли зв'язківців, які подавали документи у контори, розміщені поблизу резиденцій імператорської особи. Як альтернативу запропонували активніше допускати жінок на посади чиновників V і VI розрядів, вважаючи, що вони менш піддатливі згубному впливу агітації щодо страйків [12, арк. 87].

Дефіцит кадрів нижчих службовців змусив керівництво установ ігнорувати відповідні положення і приймати на роботу осіб без відповідних документів з розрахунком, що поліція надасть їх пізніше. Звісно, така безвідповідальність не давала змоги уникнути прорахунків [13, арк. 21, 48].

Погіршення криміногенної ситуації у Російській імперії у період революційних потрясінь 1905–1907 рр. теж змусило переглянути певні аспекти кадрової політики тому, що об'єктом нападу злочинців стала «грошова» пошта, а супровід (ямщик і, в кращому разі, два листоноші) під час нападів у більшості випадків не вирізнявся ні хоробрістю, ні вмінням користуватися зброєю [6, арк. 126]. Зрозуміло, що поштово-телеграфне відомство терміново потребувало значної кількості осіб, які б у таких ситуаціях діяли адекватно. З актуальною пропозицією до ГУПіТ звернулося Військове відомство. Останнє пропонувало влаштувати демобілізованих солдат російсько-японської війни на вакантні посади поштарів. Тому, з квітня 1906 р. перевагу під час прийому на посаду листоноші надавали особам, які відбули військову службу, а згодом це стало обов'язковою вимогою. Одночасно підвищили нижню вікову межу до 21 року [14, арк. 38]. Зазначимо, що із стабілізацією криміногенної ситуації ці вимоги прийняли рекомендаційний характер [15, арк. 56].

Висновки. Отже, правове регулювання кадрової політики поштово-телеграфного відомства мало ґрунтовну нормативно-правову базу. Згідно з нею вимоги до кандидатів на посади зв'язківців орієнтувалися на поповнення відомства дисциплінованими й відповідальними особами, що йшло в руслі царської політики – формування соціального престижу державної служби. У роки надзвичайних ситуацій, установлені урядом положення прийому поштово-телеграфних службовців коригувалися з метою забезпечення задовільного функціонування інформаційних магістралей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зайончковский П. А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. / П. А. Зайончковский. – М. : Мысль, 1978. – 288 с.
2. Бармак М. В. Державна служба в Російській імперії: правові основи формування та функціонування корпусу цивільних службовців (XVIII – перша половина XIX ст.) / М. В. Бармак. – Т. : Вид-во Астон, 2006. – 288 с.
3. Сборник постановлений и распоряжений по почтово-телеграфному ведомству. Внутренняя служба в почтовых учреждениях. [В четырех частях] / Составил А. Аскарханов. – Самара, 1910. – 144 с.
4. Устав почтовый // Свод Законов Российской империи. Т. XII. Ч. 1. – СПб. : 1857. – С. 1–94.
5. Устав почтово-телеграфный (Из Свода Законов, т. XII, часть 1). Издание журнала «Почтово-телеграфное Эхо». – СПб. : Художественно-Графическое Ателье и печатня, 1914. – 63 с.
6. Державний архів Херсонської області (далі ДАХО). – Ф. 82. – Оп. 1.

– Спр. 40. Циркуляри начальника Одесского почтово-телеграфного округа 1905–1906 рр., 346 арк.

7. Утвержденное г. министром внутренних дел изменение редакции инструкции 9 января 1909 года о службе женщин по почтово-телеграфному ведомству // Почтово-телеграфный журнал (отдел официальный). – 1910. – №24. – С. 333–336.

8. ДАХО. – Ф. 237. – Оп. 1. – Спр. 14а. Дело Горностаевского почтового отделения с циркулярами, 1911–1912 рр., 77 арк.

9. Циркуляр начальника ГУПиТ о штатах почтово-телеграфных служащих // Сборник распоряжений по Главному управлению почт и телеграфов. – 1887. – № 23. – С. 261-263.

10. Соколов Н. И. О допущении женщин на службу по почтово-телеграфному ведомству / Н. И. Соколов. – Почтово-телеграфный журнал (отдел неофициальный). – 1896. – январь. – С. 125–127.

11. Державний архів Миколаївської області. – Ф. 87. – Оп. 1. – Спр. 154. Дело с секретной перепиской, 1914–1915 рр., 283 арк.

12. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 43. Выписка из журнала Соединенных Департаментов, 1905-1916 рр., 208 арк.

13. Державний архів Одеської області. – Ф. 307. – Оп. 7. – Спр. 27. Переписка с дворцовой полицией, жандармскими полицейскими управлениями и др. о шифрах для секретных писем о пересылке ценных пакетов и др., 1909 р., 466 арк.

14. ДАХО. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 39. Циркуляры начальника Одесского почтово-телеграфного округа о правилах пересылки почтовой корреспонденции, 1904 р., 139 арк.

15. ДАХО. – Ф. 237. – Оп. 1. – Спр. 30. Циркуляры начальника Одесского почтово-телеграфного округа об открытии телеграфов, 1913 р., 157 арк.

УДК 37.014

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Лєнь Тетяна Вікторівна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
г. Херсон, Україна)

У статті представлено аналіз ролі надбання особистістю системи ціннісних орієнтацій, обґрунтований сучасними реаліями, необхідністю розвитку громадянського суспільства в Україні.

Свобода вибору і відповідальність людини є найважливішою умовою громадянського, правового, економічного, політичного і культурного прогресу. Моральний обов'язок кожного громадянина полягає в тому, щоб кожен його вчинок сприяв прогресу суспільства.

Умовою взаємозв'язку і взаємозалежності інтересів держави і громадянського суспільства є людина, отже, потрібне оновлення системи освітньо-виховного впливу на розвиток особистості.

Майбутнє нашої держави, становлення громадянського суспільства залежить від соціального досвіду, який має молоде покоління, на який спирається в процесі життєдіяльності і життєтворчості.

Соціальний досвід, який міститься в культурі суспільства, буде засвоєно людиною лише за умови активності її самосвідомості, за умови усвідомлення своєї взаємодії з оточуючим соціумом, своєї активності в цій взаємодії.

Ключові слова: громадянське суспільство, система ціннісних орієнтацій, соціальний досвід, соціальна мотивація, виховання, саморозвиток.

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Лень Татьяна Викторовна,

кандидат философских наук,

доцент кафедры общеправовых

и социально-гуманитарных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

В статье представлен анализ роли приобретения личностью системы ценностных ориентаций, обоснованное современными реалиями, необходимостью развития гражданского общества в Украине.

Свобода выбора и ответственность человека является важнейшим условием гражданского, правового, экономического, политического и культурного прогресса. И моральный долг каждого гражданина заключается в том, чтобы каждый его поступок способствовал прогрессу общества.

Условием взаимосвязи и взаимозависимости интересов государства и гражданского общества является человек, следовательно, требуется обновление системы образовательно-воспитательного воздействия на развитие личности.

Будущее нашего государства, становление гражданского общества зависит от социального опыта, который имеет молодое поколение, на который опирается в процессе жизнедеятельности и жизнетворчества.

Социальный опыт, который содержится в культуре общества, будет усвоено человеком только при условии активности его самосознания, при условии осознания своего взаимодействия с окружающим социумом, своей активности в этом взаимодействии.

Ключевые слова: гражданское общество, система ценностных ориентаций, социальный опыт, социальная мотивация, воспитание, саморазвитие.

THE FORMATION OF PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY

Lien Tatiana Victorivna,
candidate of philosophical Sciences,
Associate Professor of the Department General legal
and socio-humanitarian disciplines
(Kherson faculty of Odessa state University of internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The article presents the analysis of the role of acquisition of the personality system value orientations, informed by contemporary realities, the need to develop civil society in Ukraine.

Condition of interrelation and interdependence of the interests of the state and civil society is the person, therefore, requires updating of the system of educational influence on the personality development.

Freedom of choice and the responsibility of man is essential to civil, legal, economic, political and cultural progress. And the moral duty of every citizen is that every act of his contributed to the progress of society.

The future of our country, the development of civil society depends on social experience that has a younger generation that relies in the process of life and life creation.

Social experience is a factor and the result of the process of socialization. In modern society the process of gaining social experience a young person is compounded by the difficulties that arise due to the revaluation of traditions, norms and values.

Man as the subject of the process of socialization is not a passive creature. He initially carries the impulses of self-realization, of self-motion. Changing and enriching, this life-potency carries the need and ability for life-determination and self-realization on the basis of the action mechanisms of freedom of choice and freedom of action.

Social experience, which is contained in the culture of the company, will be acquired by man only when the activity of its identity, with an awareness of its interaction with the surrounding society, its activity in this interaction.

For the development of civil society needed a new person – an active person, capable to think creatively, to create, to transform not only themselves but also society. The formation of such a personality is not only a process of natural development but the result of her upbringing in the process of interaction with the environment.

Key words: civil society, the system of value orientations, social experience, social motivation, education, self-development.

Громадянське суспільство – суспільство, в якому існує і постійно розширюється сфера вільного волевиявлення, яке «сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу людей і досягається через систему інституцій і відносин, покликаних забезпечити умови для самоорганізації окремих індивідів та їх об'єднань» [1, с. 204].

Використання цього поняття набуло значного поширення на рубежі 80–90-х рр. ХХ ст. у зв'язку з крахом світової системи соціалізму і

глибинними змінами у соціальному житті ряду європейських та азіатських країн. Саме з цього часу стало зрозумілим, що реально здійснюватися принципи правової держави можуть лише в такому суспільстві, де кожен має можливість вирішувати спільні справи цього суспільства. Для цього люди в ньому мають бути вільними та рівноправними [1]. Концепція громадянського суспільства репрезентована у сучасній філософії працями таких мислителів, як К. Лефорт, Ю. Хабермас, Н. Боббіо, А. Міхнік, Дж. Коген та ін.

Та все ж при аналізі взаємин держави і громадянського суспільства виникають серйозні труднощі, такі, зокрема, як переосмислення нової системи ціннісних орієнтацій членів цього суспільства, яке швидко глобалізується, шляхи набуття особистістю необхідних та відповідних якостей. У зв'язку з цим, актуальним стає дослідження формування особистості в умовах розбудови громадянського суспільства.

Мета даної статті – визначити роль набуття сучасною особистістю системи ціннісних орієнтацій, що обґрунтовано сьогоденними реаліями, необхідністю розбудови громадянського суспільства в Україні.

Отже, необхідною умовою ефективного функціонування громадянського суспільства є вільна особистість. Її характеризує, зокрема, високий рівень індивідуальної автономії стосовно суспільства взагалі й державної влади особливо. Така особистість є самоцінною та самодостатньою силою. Їй властиві здатність взаємодіяти з іншими особистостями в ім'я загальних цілей, інтересів, цінностей, а також здатність підпорядковувати свої приватні інтереси і способи їх досягнення загальному добру, вираженому в правових нормах [2]. Тобто мова йде про соціальний досвід кожної особистості, який узагальнюється у світогляді покоління.

Майбутнє нашої держави, становлення громадянського суспільства залежить від соціального досвіду, який має молоде покоління, на який спирається у процесі життєдіяльності та життєтворчості.

У свідомості молоді найчіткіше відображаються нові тенденції соціальних відносин, які по мірі подальшого розвитку суспільства, все більше будуть проявлятися.

Соціальний досвід особистості – це її реальне соціальне життя, система її життєвих цінностей, уявлення про роль особистості у суспільстві, – той образ світу, який складається в результаті засвоєння соціального досвіду людства під впливом і в умовах розвитку соціума.

Соціальний досвід є фактором і результатом процесу соціалізації особистості. У сучасному суспільстві процес набуття соціального досвіду молодій людині ускладнюється труднощами, які виникають внаслідок переоцінки традицій, норм, і цінностей: якщо раніше молодь значною мірою спиралася на досвід попередніх поколінь, то тепер вона засвоює

новий соціальний досвід, що породжує суперечливі тенденції у свідомості молодшої людини відносно громадянської поведінки.

Культура, в якій через процес соціалізації та виховання особистість набуває досвіду соціальних відносин, дає можливість скористатися найкращими взірцями досвіду минулого, не починаючи все спочатку. Проте, зміни, які відбуваються зі становленням нового типу суспільства зі префігуративною культурою, вимагають зосередження культурних цінностей орієнтованих на майбутнє [3].

Реалії життя, в умовах становлення нової культури, постійно ставлять людину у вкрай невизначені ситуації, коли не може бути готових рішень, які приймаються на основі засвоєння готових знань, умінь, навичок набутих від старшого покоління.

Сучасній особистості потрібно вирішувати кожен життєвий ситуацію творчо, самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність.

Індивідуальне життя людини має певну об'єктивну детермінацію. Це визначає, по-перше, той очевидний факт, що людина здійснює своє життя в конкретну історичну епоху, в певному соціальному і життєвому просторі, належить до певної соціальної групи, є вихідцем з конкретної сім'ї зі своїми стосунками, міфами, традиціями та нормами поведінки тощо. Все це зумовлює весь процес її самовизначення і життєдіяльності [4].

У вітчизняній педагогічній науці традиційно віддавалась перевага нормативній системі цінностей у системі виховання особистості. Активність, здатність індивіда до самостійного акту вибору хоч і визнавались, проте реальний процес виховання було зорієнтовано не на особистість, яка самовизначається, а на особистість, якою можна керувати.

Сучасні дослідження виокремлюють два аспекти процесу соціалізації: адаптацію до соціуму і самовизначення в соціумі. Останнє означає активну позицію, оцінку оточуючого світу, диференціацію впливів, які пропонуються обставинами, прийняття їх або опір їм.

Людина як суб'єкт процесу соціалізації не є пасивною істотою. Вона первісно несе в собі імпульси самореалізації, саморуху. Змінюючись і збагачуючись, ця життєва потенція несе в собі потребу і здатність до життєвого самовизначення і самореалізації на основі дії механізмів свободи вибору і свободи дії.

Виховання є необхідною складовою, оскільки в процесі соціалізації неодмінно виникають явища та ситуації, що потребують, певним чином, узгодженого соціального впливу і реальної педагогічної дії, використання конкретних технологій.

У соціально-психологічній літературі акцентується увага на такому механізмі становлення соціального досвіду, як діяльність, яка є і засобом, і умовою, і формою виявлення культурно-історичного соціального досвіду.

С. Рубінштейн сформулював принцип діяльності так: «Суб'єкт у своїх діяннях, в актах своєї творчої самостійної діяльності не тільки виявляється і проявляється, він в них створюється і визначається. Отже, по тому, що він робить, можна визначити те, що він собою представляє; напрямок його діяльності і формування його самого» [5, с. 153].

Таким чином, сутністю людської діяльності є особистісна творчість.

Специфіку людської діяльності можна зрозуміти, лише звернувшись до предметного середовища, в якому існує особистість. Це середовище є не що інше, як різні формоутворення культури, в яких акумульовано людський досвід.

Отже, джерела людської діяльності містяться в предметному середовищі, в соціальному досвіді людства. Соціалізація особистості в цьому розумінні є процесом засвоєння нею соціального досвіду.

Значення діяльності, в контексті такого визначення, полягає в тому, що через окреслення форм культури, узагальнених у соціальному досвіді, відбувається формування також суб'єктності індивіда, зміни в його особистісних якостях.

Слід зазначити, чим складніші зміни які відбуваються у суспільстві, тим глибше потребує переосмислення педагогічне уявлення про вплив на особистість.

Н. Лавриченко зазначає, що процес виховання як складова процесу соціалізації в освітньо-виховних установах набуває змісту творення освітньо-виховних і практично-життєвих передумов особистісного та соціального становлення особистості, а саме:

- розвивається її здатність до реалістичної самооцінки, самосприйняття і самоприйняття у загальному контексті усвідомлення і прийняття своєї соціальної життєвої позиції – походження сімейного становища та можливостей, а відтак уможливорюється формування адекватних життєвих орієнтацій і виборів (навчальних, професійно-виховних, сімейно-побутових, духовних);

- відбувається поступове становлення множини соціальних (групових, міжособистісних) відносин і взаємин молоді людини на макро-, мезо-, мікро- рівнях її суспільного буття, та їх розвиток як простору її особистісного, духовного і соціально-практичного життя і дорослішання, формується життєвий стиль особистості;

- збільшується особистісний досвід суспільного життя та взаємодій, а відтак, і відповідні знання, уміння, навички, компетенції, звички, поведінкові автоматизми тощо, створюються базисні когнітивні, емоційно-вольові й практично-діяльнісні персональні передумови виконання множини соціальних ролей дорослої людини – економічних, господарсько-

побутових, гендерних, сімейних, батьківських, педагогічних, громадських, політичних;

– формуються соціальні потреби, якості й здатності особистості – комунікабельність, загальна соціонормативна адекватність, культурна розвиненість і вихованість, патріотизм тощо, а також її духовність – світоглядні переконання та установки, базисні форми і рівні свідомості і самосвідомості, розвинена почуттєвість, зокрема, здатність до вищих людських почуттів, насамперед у сфері сприйняття іншої людини й ставлення до неї – емпатії та симпатії, самоідентифікації й психологічної проекції, дружби і любові, констатується свідомо соціальність як єдність суспільної наявності, причетності, активності і суверенності особи” [6, с. 231–247].

Сучасна наука прагне здійснити переоцінку тих концепцій виховання, які традиційно базуються на провідному значенні цілеспрямованого впливу на особистість у процесі її формування, і вийти на проблему соціалізації як процесу саморозвитку особистості, її життєвого визначення в культурі, в соціумі.

Процеси і результати соціалізації мають внутрішньо суперечливий характер, бо в ідеалі соціалізована людина повинна відповідати соціальним вимогам і одночасно протистояти негативним тенденціям у розвитку суспільства, життєвим обставинам, що гальмують розвиток її індивідуальності.

Сучасне покоління живе в епоху зростання ролі особистості як творця соціального світу і творця самої себе.

У процесі педагогічної діяльності слід звернути увагу на те, що в своїй діяльності особистість перебуває в ситуації вибору можливостей.

Філософські і психологічні дослідження останніх років розкривають таку закономірність діяльності, як єдність двох сторін її соціальної сутності: проекції на “світ речей” (предметна діяльність) і проекції на “світ людей” (діяльність, яка пов’язана із засвоєння норм людських взаємовідносин). Зрозуміти сутність діяльності, як єдності цих двох її сторін дозволяє звернення до концепції персоналізації А.Петровського. Він обґрунтував наявність у індивіда особливої соціогенної потреби “бути особистістю”, тобто потребу в персоналізації. Ця своєрідна потреба реалізується як прагнення суб’єкта продовжити себе в інших людях, поділитися з оточуючими своїм буттям і за рахунок цього постати перед цими людьми як особистість. А.Петровський зауважує: «Прагнучи включити своє “Я” в свідомість, почуття і волю “інших”, завдяки активній участі у спільній діяльності, залучаючи їх до своїх інтересів і бажань, людина, отримавши в порядку зворотного зв’язку інформацію про успіх, задовольняє тим самим потребу персоналізації» [7, с. 244].

З потреби персоналізації, як вважає А. Петровський, вибудовується основний перелік соціальної мотивації особистості. Потреба індивіда бути особистістю задовольняється в діяльності, яка для інших людей (або іншої людини) повинна бути значимою. Щоб транслювати будь-які цінності іншим, індивід сам повинен мати певні цінності, бути самоцінним, усвідомлювати свою цінність. Звідси походить визнання такого елемента, який визначає становлення соціального досвіду людини, – самосвідомість особистості [7].

Без самосвідомості не може здійснюватися ні пізнання людиною соціального світу, ні соціальне самовизначення її в ньому.

Соціальний досвід, який міститься в культурі суспільства, буде засвоєно людиною тільки за умови активності її самосвідомості, за умови усвідомлення своєї взаємодії з оточуючим соціумом, своєї активності в цій взаємодії.

Декларуючи ідею «діяльнісного підходу до формування особистості», вітчизняна теорія виховання не враховувала в ній самовизначення вихованця. Підкреслювалось, що цей підхід означає лише організацію певної суспільно-корисної діяльності і спільне включення в неї індивіда, становлення його особистості як «індивідуального рівня суспільного буття» (К. Абульханова-Славська). Цей індивідуальний рівень залежить від розуміння людиною свого внутрішнього світу, від сформованості у неї соціального ставлення до себе [4].

Щоб життя людини розгорталось як творчий процес, у її свідомості під дією вказаних чинників і на основі сформованого життєвого досвіду має сформуватися модель активного ставлення до свого життя, як акту життєтворчості.

Таким чином, у формуванні такої складної і тонкої системи, як соціальний досвід людини, важливим є не сила зовнішнього впливу сама по собі, а відповідна самоорганізація і самовизначення особистості в цьому зовнішньому впливові.

Система виховання, у складі педагогічної організації процесу оволодіння особистістю соціальним досвідом, повинна виходити з усвідомлення багатокомпонентності системи досвіду, змінності всіх її складових, домінуванні в ній такого компонента, як самовизначення особистості.

В період трансформації суспільних процесів загострюється проблема життєвих цінностей людини, яка полягає в тому, що в соціальній стихії виникає небезпека втрати цінностей, якими жило до того суспільство, і перед людиною постає необхідність захищати одні цінності та руйнувати інші. І в цій ситуації проблема вибору життєвих цінностей може обернутися

трагедією не тільки для окремої особистості, але й для великих мас людей: душевний неспокій може перерости в глибоку духовну кризу.

Сьогодні мисляча людина зобов'язана спостерігати, аналізувати, вносити пропозиції, відповідати за ухвалені рішення та вміти долати конфлікти й суперечності. Для цього вона повинна мати культуру, багатокритерійну установку розв'язання завдань, а також розуміти, що ніхто не може претендувати на беззаперечну істину, і жодну теорію не можна вважати універсальною і вічною.

Свобода вибору і відповідальність людини є найважливішою умовою громадянського, правового, економічного, політичного й культурного прогресу. І моральний обов'язок кожного громадянина полягає в тім, щоб кожний його вчинок сприяв прогресу суспільства. Як показав Г. Ерме, громадянськість складається з трьох взаємодоповнюючих і нероздільних елементів: вона ґрунтується на усвідомленні єдності прав і обов'язків; передбачає наявність конкретних громадянських дій – від потреби бути інформованим до активної участі в політичних і виборчих кампаніях; спирається на систему цінностей і моральну переконаність, яка надає цій системі сенс і значення [8].

Сучасне суспільство, розвиваючись швидкими темпами, висуває усе більш високі вимоги до підростаючого покоління. Молоде покоління, покликане реалізовувати соціальні реформи, часом нездатне адекватно реагувати на запити суспільства, яке готове до реформ і прагне їх.

Найважливіший результат виховання – готовність і здатність людини до самозміни. Суспільству зараз потрібна нова людина – людина активна, здатна творчо мислити, творити, перетворювати не тільки себе, але й суспільство. Формування такої особистості є не тільки процес природного розвитку, але й результат її виховання, у процесі взаємодії з навколишнім світом.

Умовою взаємозв'язку й взаємозалежності інтересів держави і громадянського суспільства є людина, отже, потрібне оновлення системи освітньо-виховного впливу на розвиток особистості, набуття нею ціннісних орієнтацій.

Тільки таким шляхом зможемо сформувати необхідні умови для подальшого розвитку в нових демократіях повноцінного громадянського суспільства. Саме на цьому фундаменті мають базуватися нові національні ідеології, або консолідовані національні ідеї, про необхідність яких зазначається вже багато років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Философский словарь. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.

2. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии // Политические исследования. – 1996. – № 5.
3. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид; пер с англ. – М., 1988. – 429 с.
4. Голованова Н. Ф. Социализация и воспитание ребёнка: [Учебное пособие для высших учебных заведений] / Н. Ф. Голованова. – СПб.: Речь. 2004. – 272 с.
5. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. – М., 1967. – 424 с.
6. Лавриченко Н. М. Проблеми гуманістичного спрямування шкільної соціалізації: пед. роздуми і нотатки / Н. М. Лавриченко. – К.: ТОВ «Інсайт-плюс», 2006. – 279 с.
7. Петровский А. В. Вопросы истории и теории психологии. Избранные труды / А. В. Петровский. – М., 1984. – 272 с.
8. Эрмэ Г. Культура и демократия / Пер. с француз. – М., 1994. – С. 150–157.

УДК 342:351.865 (477)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Юрій Ігор Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті наведено короткий історико-правовий нарис формування та організації діяльності військ внутрішнього призначення в Україні. Розглядається нормативно-правова база їх функціонування, підкреслюється необхідність взаємодії з іншими державними структурами, що виконують правоохоронні та військові функції. Підкреслюється, що в умовах проведення АТО особливим завданням Національної гвардії України сьогодні є відсіч збройній агресії проти України та ліквідація збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій.

Надаються пропозиції щодо вдосконалення організаційно-правових аспектів діяльності Національної гвардії України з метою належного забезпечення внутрішньої безпеки держави.

Ключові слова: Національна гвардія України, внутрішні війська, внутрішня безпека, національна безпека, воєнна організація, воєнні реформи.

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА ВНУТРЕННЕЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Юрий Игорь Анатольевич,
кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры профессиональных и специальных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье проведен краткий историко-правовой очерк формирования и организации деятельности войск внутреннего назначения в Украине. Рассматривается нормативно-правовая база их функционирования, подчеркивается необходимость взаимодействия с другими государственными структурами, которые выполняют правоохранительные и военные функции. Подчеркивается, что в условиях проведения АТО особой задачей Национальной гвардии Украины сегодня является отпор вооруженной агрессии против Украины и ликвидация вооруженного конфликта путем ведения боевых действий.

Даются предложения относительно усовершенствования организационно-правовых аспектов деятельности Национальной гвардии Украины с целью необходимого обеспечения внутренней безопасности государства.

Ключевые слова: Национальная гвардия Украины, внутренние войска, внутренняя безопасность, национальная безопасность, военная организация, военные реформы.

THE LEGAL ASPECTS OF FORMATION OF INSTITUTE OF INTERNAL SECURITY OF UKRAINE

Yuriy Ihor Anatoliyovich,
candidate of law sciences, associate professor,
professor of the department of professional and special disciplines
(Kherson faculty of Odessa state University of internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The historical and legal sketch of formation and the organization of activity of troops of internal mission in Ukraine is considered in the article. The standard and legal base of their functioning is considered, need of interaction with other government institutions which carry out law-enforcement and military functions is emphasized. The offers concerning improvement of organizational and legal aspects of activity of National guard of Ukraine for the purpose of necessary providing internal security of the state are given.

The problem of military safety is one of the priority in Ukraine for today. The armed forming of army type which decides constabulary tasks plays an important role in the process of providing of national safety of the world states and its constituent of military safety. In Ukraine till recently it carried the name of internal troops of Ministry of internal affairs. Today internal troops picked up thread the name which was fastened earlier – it's the National guard of Ukraine.

The cardinal changes which took place in the state lately put society before the necessity of review of development of the Ukrainian state system, a ponderable role in becoming of which was occupied by the internal troops of MVS of Ukraine. The ideological settings of past

years resulted in the distorted reflection of actual way of origin of state structures. It belongs and to the internal troops as important instrument of domestic policy.

The National guard today are on the stage of radical reformation which relates directly both to reformation of the system of Ministry of internal affairs and Departments of defense of Ukraine. The history of internal troops is inalienable component part of history both law-enforcement system and military organization of Ukraine. The lead through of modern soldiery reforms in Ukraine requires a clear location of the National guard in the system of state mechanism, it is impossible without an awareness in general of the primary setting of this special variety of military forces.

The necessity of creation of the armed forming of army type, which decides and constabulary tasks and provides internal safety of the state is historically the appropriate phenomenon. Today the National guard of Ukraine is the important and influential state forming with soldiery and law-enforcement functions, which makes basis of institute of internal safety of our state. By priority there must be a law-enforcement function, but in the conditions of counteraction external aggression exactly the National guard in co-operation with ZSU carry out National household troops in co-operation from armed forces carry out a decisive rebuff an enemy today. As a result of the conducted state measures and not without the considerable help of volunteer motion internal troops in a new reincarnation in quality the National guard of Ukraine became more mobile, compact, equipped the newest standards of armament, military equipment and equipment, including the Ukrainian production.

Key words: National guard of Ukraine, internal troops, internal security, national security, military organization, military reforms.

Постановка проблеми. Сучасна небезпека, що загрожує життєво важливим національним інтересам України, все більше торкається кожного свідомого громадянина нашої держави, який почувається все менш захищеним і змушений боронити державний суверенітет та територіальну цілісність Батьківщини зі зброєю в руках. Захист суверенітету безпосередньо пов'язаний із забезпеченням воєнної безпеки держави, тому із впевненістю можна констатувати, що суверенна держава починається із чітко налагодженої воєнної політики, яка направлена на забезпечення воєнної безпеки країни.

Отже, питання воєнної безпеки є одним з пріоритетних в Україні на сьогоднішній день. Важливу роль у процесі забезпечення національної безпеки світових держав та її складової воєнної безпеки, відіграє збройне формування армійського типу, що вирішує поліцейські завдання. В Україні до недавнього часу воно носило назву внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ. Сьогодні внутрішні війська відновили свою назву, що була закріплена за ними в 1991 році – Національна гвардія України. Кардинальні зміни, що відбулися в державі останнім часом поставили суспільство перед необхідністю переосмислення розвитку української державності, вагому роль у становленні якої займали внутрішні війська МВС України. Ідеологічні установки минулих років призводили до спотвореного відображення дійсного шляху виникнення державних структур. Це

відноситься і до внутрішніх військ як важливого інструменту внутрішньодержавної політики. Національна гвардія сьогодні знаходиться на стадії радикального реформування, що пов'язане безпосередньо і з реформуванням як системи органів Міністерства внутрішніх справ, так і Міністерства оборони України. Історія внутрішніх військ – невід'ємна складова частина історії як правоохоронної системи, так і військової організації України. Проведення сучасних воєнних реформ в Україні вимагає чіткого визначення місця Національної гвардії в системі державного механізму, а це є неможливим без усвідомлення взагалі первинного призначення цього особливого різновиду збройних сил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження процесу формування внутрішніх військ та Національної гвардії України проводилося різними шляхами та повноцінно не відбувалося. Існує декілька різних наукових напрямків розвитку цього важливого інституту внутрішньої безпеки. Зокрема, з позицій адміністративного права правовий статус Внутрішніх військ МВС та Національної гвардії України розглядали О. Агапова, Р. Кацуба, С. Кузніченко, Д. Савочкіна та ін. Проблеми взаємодії правоохоронних та військових формувань держави, правове регулювання цього процесу розглядали Ю. Аллеров, О. Бандурка, І. Кириченко, О. Комісаров, О. Папригін, Т. Пікуль, Д. Савочкіна, Х. Цимбалістий тощо.

Мета статті полягає у дослідженні правових аспектів формування та розвитку військ внутрішнього призначення в Україні, їх реформування, перспектив діяльності та забезпечення внутрішньої безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Проблема відсутності почуття патріотизму та й, взагалі, ознак виховання у значної кількості громадян України, працівників міліції, а також військовослужбовців, які з поблажливістю, а також повним моральним сприйняттям віднеслися до окупантів нашої землі розкрилася у повному обсязі в 2014 році. Відсутність почуття патріотизму, поваги до своєї держави, до народу, до його історії з боку представників державних органів несуть пряму загрозу національній безпеці, існуванню державності України взагалі. Загрози національній безпеці нашої держави обумовили необхідність реформування системи воєнної організації та правоохоронних органів у напрямі посилення захисту прав і свобод людини і громадянина. І одними з перших піддалися цьому процесу внутрішні війська МВС України, які були переформатовані відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» [1].

Кожна держава для виконання особливих внутрішньодержавних завдань має спеціальне збройне формування. Обсяг завдань, що виконуються формуваннями внутрішнього призначення, в межах правоохоронної функції держави в різних країнах різний, але сутність їх одна. Аналогічні до внутрішніх військ (Національної гвардії) України силові

структури, існують у багатьох державах і займають особливе місце у системі органів охорони правопорядку. Так, функції щодо забезпечення внутрішньої безпеки у Франції, Туреччині, Аргентині та багатьох інших державах виконує Національна жандармерія, в Нідерландах – Королівська воєнна поліція (жандармерія), в Італії – це карабінери, в Іспанії – Цивільна гвардія та ін. Отже, сили спеціального, внутрішнього призначення є невід’ємним атрибутом сучасної держави.

Протягом більшої частини української історії в механізмі держави також були присутні схожі воєнізовані підрозділи з правоохоронними функціями. І, хоча назви їх були різними, сутність озброєної державної структури, призначеної для безпосередньої реалізації внутрішніх функцій держави, залишалася незмінною. За часів Київської Русі функції щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави виконували загони дружини; у Великому князівстві Литовському – це були загони місцевих князів та шляхетське військо; за часів Речі Посполитої вдало справлялося із цими функціями українське реєстрове козацтво. За часів інкорпорації українських територій Австро-Угорським королівством і Російською імперією функції гарантів внутрішньої безпеки держави виконували жандармерія та внутрішня сторожа відповідно. Корпус внутрішньої сторожі був призначений для несення караульної та конвойної служби, а його повноваження були закріплені у Положенні для внутрішньої сторожі від 3 липня 1811 року. Цікаво, що спочатку внутрішня сторожа не призначалася для боротьби із зовнішнім ворогом, але під час війни з Наполеоном їм все ж таки прийшлося здобути бойовий досвід.

Пізніше, після поразки імперії в Кримській війні корпус було замінено місцевими військами – губернськими батальйонами та повітовими командами, у складі яких були конвойні команди. З цих конвойних команд була сформована у кінці XIX сторіччя конвойна сторожа, яка підпорядковувалася і воєнному міністерству, і міністерству внутрішніх справ. Саме вона й залишилася у спадок радянській владі у 1917 році. У 1918 році для виконання завдань, покладених на новостворену Всеукраїнську надзвичайну комісію для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та службовими злочинами (на зразок Всеросійської надзвичайної комісії) формується корпус військ ВНК. Цікаво, що війська спеціального призначення були в підпорядкуванні й інших відомств. Це продовольчо-реквізиційна армія, війська охорони залізних доріг, водних шляхів сполучення, цукрового й текстильного виробництва, прикордонна охорона тощо. На цій основі в 1919 році формуються єдині війська внутрішньої охорони республіки (ВОХР), які були реорганізовані у 1920 році у війська внутрішньої служби, що мали схожі завдання з донедавна існуючими внутрішніми військами та сучасною Національною гвардією. Потрібно

зазначити, що службово-бойова діяльність внутрішніх військ регламентувалася сильною нормативно-правовою базою на той час.

Особливість функцій внутрішніх військ у механізмі держави полягає у тому, що ці війська протягом всього існування завжди мали та продовжують мати відношення як до правоохоронної системи, так і до воєнної організації держави; відносяться до структур, що забезпечують внутрішню безпеку держави, правопорядок, а також можуть застосовуватися у відбитті зовнішньої агресії. Отже, вивчення досвіду організації та правової регламентації діяльності внутрішніх військ дозволить правильно зрозуміти сутність та призначення сучасної Національної гвардії України.

Саме українська національна воєнізована структура з правоохоронними функціями – Національна гвардія України була утворена зовсім недавно, 13 березня 2014 року, але вона уже до цього мала значний досвід щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави. Основними її завданнями є: захист та охорона життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорона громадського порядку, забезпечення громадської безпеки; у взаємодії з правоохоронними органами: забезпечення державної безпеки і захист державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Особливим завданням Національної гвардії України відповідно до закону визначається відсіч збройній агресії проти України та ліквідація збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також виконання завдань територіальної оборони у взаємодії зі Збройними Силами України [1].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» внутрішні війська МВС отримали назву «Національна гвардія України» [2]. Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України. Стаття 17 Конституції України [3], вищезазначені Закони та супровідні нормативно-правові акти, Закон «Про оборону України» [4], Стратегія національної безпеки України [5], Воєнна доктрина України [6] є сьогодні правовою основою функціонування Національної гвардії України. На основі зазначеної правової бази визначається правовий статус Національної гвардії України, і сьогодні функціонує цей важливий інструмент внутрішньодержавної безпеки.

У незалежній Україні вперше Національну гвардію було сформовано ще у 1991 році. Тоді було прийнято Закон України «Про Національну гвардію України» від 4 листопада 1991 року, на підставі якого вдало було

досліджено її адміністративно-правовий статус Р.М. Кацубою та іншими фахівцями[7]. Згідно зазначеного Закону Національна гвардія визначалася як державний озброєний орган, створений на базі внутрішніх військ, покликаний захищати суверенітет України, її територіальну цілісність, а також життя та особисту гідність громадян, їх конституційні права і свободи від злочинних посягань та інших антигромадських дій[8].

Основними її завданнями було визначено: 1) захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб змінити їх насильницьким шляхом; 2) участь у підтриманні режиму надзвичайного стану в порядку, передбаченому законодавством України; 3) участь у ліквідації наслідків аварій, катастроф та стихійного лиха; 4) формування в особливий період частин для охорони й оборони найбільш важливих державних об'єктів; 5) надання допомоги прикордонним військам у затриманні порушників державного кордону України силами частин, дислокованих у прикордонних районах; 6) участь у бойових діях з відбиття нападу ззовні та захисту безпеки України; 7) охорона дипломатичних і консульських представництв іноземних держав на території України; 8) участь в охороні громадського порядку [8]. Закон також надавав Національній гвардії правоохоронних повноважень, притаманних виключно органам внутрішніх справ, зокрема, при виконанні покладених на неї завдань затримувати громадян, перевіряти в них документи, застосовувати заходи фізичного впливу, вогнепальну зброю, спеціальні засоби, бойову техніку і зброю та вживати інші заходи впливу. Порядок застосування цих заходів визначався Положенням про обов'язки і права особового складу Національної гвардії, затвердженим Верховною Радою України, а також військовими статутами, іншими актами законодавства [8]. Р.М. Кацуба вдало відзначив декларативність зазначеного Закону, результатом чого і відбулося розформування Національної гвардії [7; 9].

Але, не зважаючи на недоліки законодавства тих часів, Національна гвардія молодій незалежній державі стала першим збройним формуванням, якому довелося стати на захист України, оскільки на території щойно проголошеного молодого державного утворення продовжували базуватися колишні радянські війська, підпорядковані Кремлю. Гвардія 1991–1999 років була зразком якісного відбору, патріотичного вишколу, бойового духу та на той час сучасного оснащення. Як свідчать фахівці та сучасники, саме завдяки Національній Гвардії вдалося зберегти Крим у складі України у середині 90-тих [10]. Це військове формування з правоохоронними функціями виконувало та сьогодні знову націлено на виконання найважливіших завдань щодо забезпечення громадського порядку в містах на населених пунктах, охорони важливих державних об'єктів, припинення правопорушень, терористичної діяльності та збройних конфліктів у будь-

якому регіоні України. Національна гвардія була й залишається гарантом безпеки й цілісності нашої держави.

У 2015 році відбулася активізація процесу реформування важливих державних інститутів, що стоять на сторожі законності та забезпечення державної безпеки. Не оминув цей процес і Національну гвардію України. У Стратегії національної безпеки України, схваленій Радою національної безпеки і оборони 6 травня 2015 року і затвердженій указом Президента України від 26 травня 2015 року вказано: «Розвиток Національної гвардії України як військового формування з правоохоронними функціями має бути спрямований на збільшення її спроможностей щодо забезпечення громадської безпеки, фізичного захисту об'єктів критичної інфраструктури, участі в охороні і обороні державного кордону України, а також підтримки операцій Збройних Сил України у кризових ситуаціях, що загрожують національній безпеці, та в особливий період» [5].

У новій редакції Воєнної доктрини України, яка була схвалена на засіданні Ради національної безпеки та оборони 2 вересня 2015 року і затверджена указом Президента України 24 вересня 2015 року Національній гвардії відводиться важлива роль у розв'язанні завдань із забезпечення воєнної безпеки країни. Зокрема, у розділі 5 «Шляхи досягнення цілей воєнної політики України» для Національної гвардії визначені наступні завдання: участь у територіальній обороні, захисті державного кордону та боротьбі з тероризмом, а також із не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями; охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки в зоні конфлікту; охорона та оборона важливих державних об'єктів, визначених Кабінетом Міністрів України [6].

Висновки і пропозиції. Отже, необхідність створення збройного формування армійського типу, яке вирішує й поліцейські завдання та забезпечує внутрішню безпеку держави є історично закономірним явищем. Національна гвардія України сьогодні є важливим та впливовим державним формуванням з військовими та правоохоронними функціями, яке складає основу інституту внутрішньої безпеки нашої держави. Пріоритетною має бути правоохоронна функція, але в умовах протидії зовнішній агресії саме Національна гвардія у взаємодії з ЗСУ здійснює сьогодні рішучу відсіч ворогові.

В результаті проведених державних заходів та не без значної допомоги волонтерського руху внутрішні війська у новому перевтіленні в якості Національної гвардії України стали більш мобільними, компактними, оснащені новітніми зразками озброєння, бойовою технікою та екіпіровкою, в тому числі й українського виробництва [11]. Доречно було б створити чітку правову базу щодо регламентації взаємодії Національної гвардії з правоохоронними органами та військовими формуваннями, а також

розробити детальну навчально-методичну базу щодо професійної підготовки нацгвардійців, залучити якісних інструкторів з-за кордону для контролю над процесом так званої «реанімації» Національної гвардії на зразок реформ в Національній поліції України щодо підготовки патрульних поліцейських.

Вдосконалення правової бази діяльності, налагодження та правова регламентація її взаємодії з правоохоронними органами та іншими військовими формуваннями, розуміння реального значення цієї державної структури сприятимуть зміцненню обороноздатності та воєнної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 17. – Ст. 594.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 13 березня 2014 року № 877-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 15. – Ст. 326.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106.
5. Стратегія національної безпеки України: указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 95. – 29 травня.
6. Воєнна доктрина України : указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 178. – 26 вересня.
7. Кацуба Р. М. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України : спроба перезавантаження / Р. М. Кацуба. – Науковий вісник Херсонського державного університету : Серія Юридичні науки. – Вип. 6-1. – Т. 2. – 2014. – С. 167–170.
8. Про Національну гвардію України: Закон України від 4 листопада 1991 року № 1774-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 1. – Ст. 1.
9. Про розформування Національної гвардії України : Закон України від 11 січня 2000 року № 1363-XIV // Відомості Верховної Ради України – 2000. – № 8. – Ст. 48.
10. До першої річниці відновлення Національної гвардії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svoboda.org.ua/news/articles/00013157/>

11. Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави в частині забезпечення озброєнням, військовою і спеціальною технікою Національної гвардії: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2015 року № 1047 / / Офіційний вісник України. – 2015. – № 101. – Ст. 3484.

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 346.5 : 346.7 + 341.1

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКІ ПРАВОВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Ілларіонов Олександр Юрійович,
завідувач відділом проблем господарсько-
правового забезпечення економічної безпеки держави
(Інститут економіко-правових досліджень НАН України,
м. Київ, Україна)

В статті розглянуто окремі види організаційно-господарських відносин, виділені їх такі види як організаційно-функціональні, організаційно-структурні та організаційно-управлінські відносини як підґрунтя для побудови більш чіткої структури Господарського кодексу України у зв'язку з виконанням положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та процесами модернізації господарського законодавства.

Запропоновано визначення організаційно-господарських відносин та їх окремих видів.

Ключові слова: господарське законодавство, Господарський кодекс, Угода про асоціацію з ЄС, організаційно-господарські відносини.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ВЫПОЛНЕНИЯ ПОЛОЖЕНИЙ СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИАЦИИ С ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ

Илларионов Александр Юрьевич,
заведующий отделом проблем хозяйственно-
правового обеспечения экономической безопасности государства
(Институт экономико-правовых исследований НАН Украины,
г. Киев, Украина)

В статье рассмотрены отдельные виды организационно-хозяйственных отношений, выделены их такие виды как организационно-функциональные, организационно-структурные и организационно-управленческие отношения как основа для построения более четкой структуры Хозяйственного кодекса Украины в связи с выполнением положений Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом и процессами модернизации законодательства.

Предложено определение организационно-хозяйственных отношений и их отдельных видов.

Ключевые слова: хозяйственное законодательство, Хозяйственный кодекс, Соглашение об ассоциации с ЕС, организационно-хозяйственные отношения.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONS OF THE ASSOCIATION AGREEMENT WITH THE EUROPEAN UNION

Illarionov Alexander Yurievich,
Head of the department of economic-
Legal support of economic State security
(Institute Economic and Legal Research
National Academy of Sciences of Ukraine,
Kiev, Ukraine)

The most rational direction of modernization of economic legislation is its further codification on the basis of already existing as the Commercial Code of Ukraine, as well as the preparation of its new edition to meet modern trends of state participation in the economy. An additional factor in accelerating the processes of modernization of economic legislation are the provisions of the Agreement on the association of Ukraine with the European Union, which determine the direction of development of the legal system of Ukraine for the next ten years.

Under the organizational and economic relationships prompted to understand the relationships that arise between business entities and executive authorities (including collegial), local authorities, or other business entities in the organization (including the creation of the business environment) of economic activity and management on the basis of the relevant authorities and / or ownership. It is understood that this definition over time will be reflected in an updated version of the Commercial Code of Ukraine.

Key words: economic legislation, the Economic Code, the Association Agreement with the EU, organizational and economic relations.

Постановка проблеми. Набуття чинності всіма розділами Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом (далі – ЄС) з 1 січня 2016 р. ставить перед науковим співтовариством нові завдання щодо наукового супроводження імплементації положень Угоди в чинне вітчизняне законодавство та модернізації господарського законодавства на цих засадах [1]. Разом з тим, зростають і вимоги до якості правового забезпечення організації та управління економікою за умов розвитку та поглиблення співробітництва нашої держави з ЄС та міжнародними інституціями. Однак, впровадження економічних (замість адміністративних) методів впливу держави на господарські відносини виявило ряд слабких місць не тільки в системі господарського законодавства, а й серед системи теоретичних поглядів на засоби здійснення державного впливу на економіку. Нажаль, Господарський кодекс України (далі – ГК України) [2] не увібрав в себе всі досягнення господарсько-правової науки при його розробці та проходження

відповідного проекту у Верховній Раді України. Серед втрат при редагуванні слід виокремити виключення з проекту норми щодо закріплення видів організаційно-господарських відносин, що можна розглядати як деструктив щодо структурної побудови самого ГК України. Наразі, процеси модернізації господарського законодавства та подальшої його кодифікації надають можливостей знову повернутися до удосконалення та структурування норм Кодексу відповідно до потреб регулювання економіки на якісно нових засадах.

Донедавна більшість господарських відносин в окремих галузях економіки: в нафтогазовому комплексі, електроенергетиці, вугільній, металургійній промисловості, транспорту та зв'язку були підвладні адміністративним методам регулювання – так званому «ручному керуванню» шляхом прийняття або окремих спеціальних законів України, або постанов Кабінету Міністрів України в рамках гіпертрофованої компетенції в галузі регулювання економіки. Така ситуація стримувала розвиток ринкових відносин в цих галузях, створювала підґрунтя для всілякого роду зловживань збоку посадових осіб різного рангу, суцільної змови суб'єктів господарювання з метою контролю ринків, і як наслідок – наявна відсутність стимулів для раціонального господарювання, залучення іноземних інвестицій, здійснення інновацій і таке інше. Однак, ГК України у ст. 12 містить достатній інструментарій побудови цілісної побудови системи норм, які регулюють організаційно-господарські відносини та окремі їх види. Більш того, структура Угоди про асоціацію з ЄС надає підстав констатувати ідеологічну та техніко-юридичну близькість до ГК України, що може стати підґрунтям для імплементації положень Угоди в ГК України з розвитком окремих положень Кодексу відповідно до змісту додатків до Угоди. Таку тезу можна розглядати як один з принципів сучасної кодифікація господарського законодавства на протигагу ініціативам Міністерства юстиції України щодо скасування ГК.

Організаційно-господарські відносини були предметом дослідження О.П. Віхрова, І.Є. Красько, В.В. Лаптева, В.К. Мамутова, І.А. Танчука, В.А. Устименко та ін. Однак, в теорії господарського права з урахуванням сучасних інтеграційних устремлінь нашої держави на сьогодні немає конкретних пропозицій щодо удосконалення системи організаційно-господарських за їх видами. При цьому, одні автори значно звужували поняття організаційно-господарських відносин [3], інші досліджували окремі аспекти, при цьому цілком вірно вказуючи на особливість господарських відносин – їх зобов'язальний характер [4], треті визначали організаційно-господарські відносини через поняття *центру господарської системи і його господарської компетенції*, що також є одним з аспектів прояву організаційно-господарських відносин.

Метою статті є постановка в загальному вигляді проблеми формування сучасного господарсько-правового підходу до системного регулювання окремих видів організаційно-господарських відносин за умов імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС.

Не відкидаючи адміністративно-правового методу регулювання окремої групи господарських та пов'язаних з ними відносин, варто зазначити, що практично доведено корисність господарсько-правового підходу до впорядкування окремої групи економічних відносин, що мають ознаки організаційно-господарських, до яких застосовується не тільки метод владних приписів (має дещо схожу природу з методом адміністративним), а й методи автономних рішень та координації. Господарський підхід ґрунтується на системності регулювання господарських відносин, тобто застосування до регулювання господарських відносин єдиних методологічних та термінологічних основ незалежно від сфери, де ці відносини виникають. Як було сказано, провідне місце в цьому займає *Господарський кодекс України*. Системне правове забезпечення господарської діяльності є завданням господарського права [5, с. 19]. У ст. 3 ГК України закріплено поділ господарських відносин на **майново-господарські (горизонтальні), внутрішньогосподарські та організаційно-господарські (вертикальні)**. Майново-господарські відносини є найбільш дослідженими: теоретично і практично визначено критерії відмежування та взаємодії майново-господарських відносин від відносин майнових, які становлять предмет цивільного права, детально досліджено такі відносини в окремих галузях економіки та їх правове регулювання. Внутрішньогосподарські відносини порівняно з першими досліджено в меншому ступені.

Найбільш невизначена ситуація в теоретичному плані спостерігається серед сукупності організаційно-господарських відносин, а тому і формування організаційно-господарських правовідносин відбувається переважно шляхом виникнення лише прав у одного з суб'єктів (без обов'язків), та обов'язків (без прав) – у іншого, що дозволяє констатувати недотримання зобов'язального принципу при формуванні організаційно-господарських правовідносин (тобто наявності визначених та пов'язаних між собою прав і обов'язків кожного з суб'єктів). Це також створює практичні проблеми при розмежуванні предметів адміністративного та господарського права як галузей законодавства та навчальних дисциплін. Господарські відносини не можуть бути зведені лише до горизонтального (договірного) рівня не дивлячись на більш складну конструкцію саме господарських договорів порівняно із цивільними. Крім того, існують і організаційно-господарські договори, до яких відносять угоди про розподіл продукції, концесійні договори та ін. Практика господарювання в

Європейському Союзу засвідчує те, що існує безліч факторів, які впливають на фактичну реалізацію прав та обов'язків сторін у господарських відносинах, зокрема і щодо виконання тих чи інших положень. В останній час до уваги беруться такі обставини, як прозорість ціноутворення за договором, його вплив на забезпечення принципів конкуренції, екологічної, енергетичної безпеки і т.ін.

Згідно з п.6 ст.3 ГК України під організаційно-господарськими відносинами розуміються *відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю*. Наведене визначення організаційно-господарських відносин відображає лише один аспект такої діяльності, а саме: *управління*. Але господарська діяльність в широкому розумінні не обмежується лише управлінням, багато правовідносин виникає у зв'язку з *організацією* господарської діяльності та впливом на неї держави за допомогою закріплених у законодавстві, зокрема і в ГК України, засобів (див. ст. 12). Тож доречно до цієї норми було б додати таке: «... у процесі *організації та управління*...». Саме поняття «організація господарської діяльності» може включати в себе як створення умов для виникнення і розвитку господарських відносин (встановлення правил господарювання державою – організаційно-функціональні відносини), їх інституціонального забезпечення (встановлення порядку створення суб'єктів господарювання – організаційно-структурні відносини).

Невід'ємною складовою системи організаційно-господарських відносин є *управління*, тобто *відносно самостійний вид господарської діяльності органів державної виконавчої влади (в тому числі і колегіальних органів) або місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання на підставі і в межах визначеної законодавством чи договором господарської компетенції та/або права власності щодо прийняття рішень про напрями, форми та мету господарювання інших суб'єктів господарських відносин, а також контролю за виконанням таких рішень*. Варто наголосити, що визначення змісту господарювання кожного з суб'єктів є його невід'ємним правом – основним принципом господарювання, становить сферу внутрішньогосподарських відносин, незаконне втручання в яку прямо заборонено ст. 6 ГК України. Організаційно-структурні відносини мають тісний зв'язок з внутрішньогосподарськими відносинами, які за своїм характером майже співпадають з комплексним поняттям корпоративних відносин з тією лише різницею, що корпоративні відносини частково поширюються на окремі аспекти організаційно-управлінської діяльності. Питання розмежування організаційно-господарських та адміністративних відносин є вирішеним у науковій літературі [6].

Слід частково погодитися з визначенням організаційно-господарських відносин, наданим в науковій літературі, де під організаційно-господарськими відносинами слід розуміти відносини в сфері управління господарською діяльністю між суб'єктів господарювання та органом господарського керівництва, який здійснює організаційно-господарські повноваження на засадах відносин власності до суб'єкта господарювання [7, с. 115]. Таке визначення, однак, є визначенням організаційно-управлінських відносин без урахування їх окремого аспекту – організаційно-договірного.

Суб'єктний склад відносин допомагає визначитись з їх галузевою приналежністю. Так, виходячи із змісту ст. 1 ГК України, суб'єктами відносин, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності, тобто організаційно-господарських відносин, є суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання. Як було зазначено вище, організаційно-господарські відносини можуть виникати також між суб'єктами господарювання. Виходячи з того, що держава, органи державної влади (в т.ч. колегіальні) та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання (ст. 8 ГК України), а є учасниками відносин у сфері господарювання, наділеними господарською компетенцією, в межах якої вони виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності (ст. 2 ГК України) (управлінський та організаційно-структурний аспект організаційно-господарської діяльності).

Поряд з тим варто сконцентрувати увагу на деяких проблемних моментах теорії господарського права. В період підготовки проекту ГК України, і, як наслідок, активізації господарсько-правової думки, було знято багато спірних теоретико-практичних питань, що були не вирішені раніше, але, на нашу думку, залишилося відкритим питання системи господарського права, що негативно відобразилося на структурі ГК. Досить обґрунтованим вважається те, що господарське право має складатися з трьох частин: загальної частини (основні положення), особливої частини (правове регулювання функціональних видів господарської діяльності) та спеціальної частини (правового регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки), а отже і господарське законодавство повинно бути модернізованим таким чином. Варто сказати, що «де факто» господарське законодавство поділяється на три зазначені частини, але законодавець при розробці і остаточному редагуванні ГК України не підтримав вказану систему. А отже, при поглибленні аналізу адекватності ГК України у регулюванні організаційно-господарських відносин та побудові системи господарського законодавства, де першість та системоутворююча роль ГК України є беззаперечною, варто провести також вивчення адекватності

побудови самого ГК України та відповідності його структури реально існуючій структурі господарського законодавства. Як наслідок вищенаведених недоліків, організаційно-господарські норми розміщено безсистемно, що ускладнює дослідження їх як у сукупності, так і окремо, тобто дослідження норм, що, наприклад, впорядковують певний *вид організаційно-господарських відносин*. Хоча, наприклад, організаційно-структурні відносини своєю більшістю згруповані у Розділі II, а організаційно-управлінські, як і організаційно-функціональні розташовані по тексту в різних розділах та главах ГК.

Невизнання ГК України поділу організаційно-господарських відносин на види ускладнює вдосконалення системи норм господарського законодавства. Однак в аванпроекті Господарського (Комерційного) кодексу України [8] в ст. «1.2» було закріплено поділ організаційно-господарських відносин на *організаційно-структурні* та *організаційно-функціональні*.

Організаційно-структурними визнавалися відносини при створенні, реорганізації та ліквідації суб'єктів господарювання, *організаційно-функціональними* – відносини при здійсненні керуючого впливу на суб'єкти господарювання для забезпечення ефективності їх функціонування з метою досягнення оптимальних господарських результатів.

В сучасних економічних умовах основними можна виділити такі *видами* організаційно-господарських відносин:

- 1) організаційно-функціональні;
- 2) організаційно-структурні;
- 3) організаційно-управлінські.

Організаційно-функціональними є відносини, які виникають при здійсненні повноважень органів державної виконавчої влади (в т.ч. і колегіальних), а також органів місцевого самоврядування щодо встановлення умов та правил здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання та іншими учасниками господарських відносин. Такі відносини мають не персоніфікований характер та поширюються або на всі суб'єкти господарювання, або на тих, чий права та законні інтереси зачіпаються організаційно-господарською діяльністю органів державної виконавчої влади (в т.ч. колегіальних) або місцевого самоврядування.

Організаційно-структурними є відносини, які виникають в процесі створення, реорганізації та ліквідації суб'єктів господарювання. Спірним на сьогодні є питання щодо включення в поняття організаційно-структурної діяльності створення та наділення відповідними повноваженнями окремих органів державної виконавчої влади або місцевого самоврядування.

Організаційно-управлінськими є відносини щодо управління суб'єктами господарювання іншими суб'єктами господарювання та/або органами державної виконавчої влади (в т.ч. колегіальними) та органами

місцевого самоврядування **на підставі відповідних повноважень та/або права власності**.

При подальшій роботі по вдосконаленню положень ГК України варто обґрунтувати виділення положень (окрім загальних) про організаційно-господарські відносини, зокрема, їх види, із ст. 3 ГК України в окрему статтю. А окремі види організаційно-господарських відносин можуть слугувати стрижнями для формування окремих розділів ГК України.

Процес вдосконалення правового забезпечення організаційно-господарських відносин має бути безперервним, тобто основним завданням вбачається постійне підтримання актуальності регулюючого потенціалу основного акту господарського законодавства шляхом як вдосконалення його окремих норм, статей, глав, так і структури. Також варто приділити увагу процесу інкорпорації загальних організаційно-господарських норм із спеціального законодавства (яке регулює організаційно-господарські відносини в окремих галузях економіки) до ГК України. Такі процеси мають відбуватись лише за ґрунтового теоретичного осмислення форми та змісту змін, що пропонуються, з одночасним дослідженням ефективності та економічної доцільності шляхом наукового моделювання та системи критеріїв оцінки доцільності, розробка яких, однак, ще попереду.

Реалізація наведених вище пропозицій дасть змогу чіткіше розподіляти норми між загальним та спеціальним законодавством, також це сприятиме більш обґрунтованому розмежуванню «вертикального» та «горизонтального» елементів господарських відносин при правозастосовчій діяльності суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин, створить основу для системного вивчення найбільш складних аспектів господарської діяльності – організаційного та управлінського (організаційно-господарського).

Актуальним на сьогодні для вдосконалення Господарського кодексу України є формування *загальної частини* – «риси, притаманної галузевому кодексу» [9, с. 80]. Створення повноцінної загальної частини Господарського кодексу України лише підтвердить внутрішню єдність предмету господарського права, в якому органічно поєднуються вертикальні та горизонтальні відносини, на відміну від предмету адміністративного права, необґрунтовано «поширеного» на організаційно-господарські відносини.

Інститути певної галузі права (цивільного права в даному випадку – *авт.*) можуть використовуватись для регулювання суспільних відносин іншого виду (господарських зобов'язань майнового характеру), схожих зі специфічними відносинами даної галузі [10, с. 19–21]. Такий принцип було вдало застосовано І.А. Танчуком для обґрунтування поширення правового регулювання господарських зобов'язань на зобов'язання, схожі з господарськими зобов'язаннями за своїм суб'єктним складом та

юридичними рисами [4, с. 53–54]. Однак організаційно-господарське зобов'язання має іншу природу ніж майново-господарське, або споріднене з ним цивільне зобов'язання. Однак зазначимо, що з огляду на закиди щодо низького регулюючого потенціалу ГК та наявність в ньому значної кількості бланкетних норм, зокрема щодо посилань на Цивільний кодекс України, особливо у розділах ГК щодо господарського договірної та зобов'язального права, при розробці нової редакції ГК слід сконцентруватися на конструюванні норм таким чином, щоб максимально відмовитися від «спільного» регулювання ГК і Цивільним кодексом різних за змістом відносин (цивільних та господарських) нормами останнього.

Висновки. Організаційно-господарські відносини відповідно до їх правової природи та змісту можна поділити на організаційно-функціональні, організаційно-управлінські та організаційно-структурні. Такий поділ може стати стрижнем формування нової редакції Загальної частини Господарського кодексу.

Відповідно до преамбули ГК України, а саме її частини, де визначено його мету: сприяння гармонізації економічної системи України з іншими економічними системами, в т.ч. і Європейського Союзу, ГК відкритий до імплементації положень Угоди про асоціацію, може з техніко-юридичної точки зору увібрати себе позитивний європейський досвід кодифікації господарського законодавства (див., наприклад: Господарський кодекс Королівства Бельгії; англ. *Code of Economic Law*; фр. *Code de droit économique*), адже структура ГК та Угоди досить близькі.

Виходячи з усього вищевикладеного, *організаційно-господарські відносини – це відносини, які виникають між суб'єктами господарювання та органами державної виконавчої влади (в т.ч. колегіальними), органами місцевого самоврядування або іншими суб'єктами господарювання у процесі організації (в т.ч. створення умов господарювання) господарської діяльності та управління нею на підставі відповідних повноважень та/або права власності.* Дане визначення повністю задовольнятиме вимогам часу та принципам модернізації структури Господарського кодексу на засадах європейського досвіду організації і здійснення господарської діяльності, а також імплементації положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.

2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
3. Красько И. Е. Общие теоретические проблемы советского хозяйственного права. Автореф. ... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1973. – 36 с.
4. Танчук И. А., Ефимочкин В. П., Абова Т. Е. Хозяйственные обязательства. – М. : Юридическая литература, 1970. – 216 с.
5. Хозяйственное право : Учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, В.В. Хахулин и др. ; Под ред. Мамутова В. К. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с.
6. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини: монографія. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 512 с.
7. Устименко В. А. Отношения в сфере управления хозяйственной деятельностью / В. А. Устименко, А. А. Афоницкий // Экономика и право. – 2008. – № 3. – С. 111–115.
8. Хозяйственный (коммерческий) кодекс Украины : Аванпроект / НАН Украины. Институт экономико-правовых исследований. – Донецк, 1994. – 335 с.
9. Систематизация хозяйственного законодательства / Под ред. С. Н. Братуся. – М., 1971. – 386 с.
10. Алексеев С. С. Общие теоретические проблемы системы советского права – М., 1961. – С. 19–21.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 342.95 (477)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ ДЕЯКИМИ ОРГАНАМИ

Бондар Валерія Валеріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

В даній статті висвітлено діяльність органів, які уповноважені чинним законодавством розглядати справи про адміністративні проступки.

Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, зазначені в розділі III ст. 213 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [3, с. 160].

Таке розмаїття пояснюється великою кількістю адміністративних проступків, які посягають на різні сфери суспільних відносин. Органи (посадові особи), розглядаючи окремий адміністративний проступок, повинен уявляти специфіку відносин, що стосуються справи. Наприклад, логічним є той факт, що справи, які пов'язані з порушенням порядку та умов ведення насінництва, розглядають органи державного контролю в насінництві. Це розмежування компетенцій про розгляд адміністративних правопорушень між органами адміністративної юрисдикції дозволяє на законних підставах кваліфіковано, ефективно та оперативно прийняти рішення по справ.

Ключові слова: посадові особи, компетентні органи, адміністративні проступки, прийняття рішень.

ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ДЕЛ НЕКОТОРЫМИ ОРГАНАМИ

Бондарь Валерия Валериевна,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Освещена деятельность органов, которые уполномочены действующим законодательством рассматривать дела об административных проступках.

Органы (должностные лица), уполномоченные рассматривать дела об административных правонарушениях, указаны в разделе III ст. 213 Кодекса Украины об административных правонарушениях (КУпАП) [3, с. 160].

Такое разнообразие объясняется большим количеством административных проступков, которые посягают на разные сферы общественных отношений. Органы (должностные лица), рассматривая отдельный административный проступок, должны представлять специфику отношений, которые относятся к делу. Например, логичным есть тот факт, что дела, которые связаны с нарушением порядка и условий ведения семеноводства, рассматривают органы государственного контроля в семеноводстве. Такое разграничение компетенций, при рассмотрении административных правонарушений, между органами административной юрисдикции позволяет на законных основаниях квалифицированно, эффективно и оперативно принимать решения по делам.

Ключевые слова: должностные лица, компетентные органы, административные проступки, принятия решений.

THE FEATURES OF ADMINISTRATIVE CASES OF SOME BODIES

Bondar Valeriya V.,
candidate of law sciences,
assistant professor of general legal and socio-humanitarian disciplines,
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

It was elucidated the activities of bodies which are authorized by the current legislation to consider cases on administrative offenses.

Bodies (officials) authorized to consider cases on administrative offenses specified in Section III. 213 of the Code of Ukraine on Administrative Offences [3, art. 160].

This diversity is explained by the large number of administrative offenses that infringe on different areas of public relations. Bodies (officials) considering separate administrative offense, should represent the specific relationship which concern to the case. For example, logical is the fact that the cases related to the infringement procedure and conditions for seed production, considering the state control bodies in the seed. This delimitation of competences between administrative offenses by administrative jurisdiction allows legally qualified, effectively and promptly take action on cases.

However, the list of bodies that have the right to consider cases on administrative offenses, has negative points.

They are related to the fact that the administrative jurisdiction bodies are in constant dynamics (they are reorganized, changed, their powers simplify, etc.) which requires appropriate amendments to the law on administrative responsibility, namely Chapter 17 of the Code of Ukraine on Administrative Offences. This dynamic of legislation on administrative liability affects the level of law and order in Ukraine.

Most cases of administrative offenses, as the analysis of legislation and practice, the competent authorities shall consider (both territorial and sectoral) lower hierarchical level (mainly at district, city) are not subordinated to each other. That is the existing conditions for the existence of horizontal connections – the same level and the lack of legal subordination. That is why the essential role play the horizontal communication between agencies that make up the

system of administrative jurisdiction of Ukraine. With the help of these connections the authorities of various departments are combined in a single system.

Key words: officials, competent authorities, administrative offenses, decision-making.

Постановка проблеми. Перелік органів, які наділені правом розглядати справи про адміністративні правопорушення, має ряд негативних моментів. Вони пов'язані з тим, що органи адміністративної юрисдикції перебувають у постійній динаміці (реорганізуються, змінюються, спрощується їх повноваження тощо), що потребує внесення відповідних змін до законодавства про адміністративну відповідальність, а саме в главі 17 КУпАп. Така динамічність законодавства про адміністративну відповідальність впливає на рівень законності та правопорядку в Україні.

Актуальність. Застосовувати норми адміністративного права по одній і тій самій справі можуть декілька правозастосовних органів. Нерідко одна справа передається від одного органу до іншого, при чому кожен із них виконує лише дії, що входять до його компетенції. Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, зазначені в розділі III ст. 213 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [3, с. 160].

Таке розмаїття пояснюється великою кількістю адміністративних проступків, які посягають на різні сфери суспільних відносин. Органи (посадові особи), розглядаючи окремий адміністративний проступок, повинен уявляти специфіку відносин, що стосуються справи. Наприклад, логічним є той факт, що справи, які пов'язані з порушенням порядку та умов ведення насінництва, розглядають органи державного контролю в насінництві. Це розмежування компетенцій про розгляд адміністративних правопорушень між органами адміністративної юрисдикції дозволяє на законних підставах кваліфіковано, ефективно та оперативно прийняти рішення по справ.

Однак, даний перелік органів, які наділені правом розглядати справи про адміністративні правопорушення, має і негативні моменти. Вони пов'язані з тим, що органи адміністративної юрисдикції перебувають у постійній динаміці (реорганізуються, змінюються, спрощується їх повноваження тощо), що потребує внесення відповідних змін до законодавства про адміністративну відповідальність, а саме в главі 17 КУпАп. Така динамічність законодавства про адміністративну відповідальність впливає на рівень законності та правопорядку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання зазначеної нами проблеми висвітлювались у наукових працях в галузі теорії управління та адміністративного права – В.Б. Авер'янова, В.С. Анджієвського, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, Ю.П. Битяка,

І.П. Голосніченка, М.І. Єропкина, В.К. Колпакова, В.В. Конопльова. Але детального дослідження цієї теми в Україні не проводилось.

Метою статті є встановлення та розгляд компетентних державних органів влади, які уповноважені чинним законодавством України розглядати справи про адміністративні проступки, а також визначення можливих шляхів удосконалення адміністративної відповідальності.

Результати дослідження. Для забезпечення обґрунтованого, справедливого притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності та накладення адміністративного стягнення велике значення має з'ясування кола державних органів (посадових осіб), які компетентні розглядати та приймати рішення по справах про адміністративні правопорушення.

Відповідно до чинного законодавства України, застосовувати норми адміністративного права по одній і тій самій справі можуть декілька правозастосовних органів. Нерідко одна справа передається від одного органу до іншого, при чому кожний із них виконує лише дії, що входять до його компетенції. Так, наприклад, державні інспекції та їх посадові особи виявляють правопорушення, затримують правопорушників, складають протоколи про правопорушення; інші органи, уповноважені законом, розглядають ці справи; установи банку приймають штрафні суми; судові виконавці виконують постанови про накладення адміністративного стягнення.

Залежно від ролі, змісту та обсягу повноважень, форм і методів участі органів (посадових осіб) і громадян, учасників провадження по справах про адміністративні правопорушення можна поділити на декілька груп:

1. Компетентні органи та посадові особи, які уповноважені приймати відповідні акти, складати правові документи, що впливають на справу. До таких органів та посадових осіб належать: по-перше, органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення; по-друге, особи, які мають право складати протокол про адміністративні правопорушення; по-третіми, особи, які наділені правом здійснювати процесуально-забезпечувальні міри примусу.

2. Осіб, які виявляють безпосередній інтерес до справи. До них належать: по-перше, особи, яких притягують до адміністративної відповідальності; по-друге, потерпілий та його законні представники.

3. Особи та органи, які сприяють здійсненню провадження. До цієї групи учасників провадження належать: свідки, експерти, перекладачі.

Деякі вчені до цієї групи відносять також спеціалістів та понятих [1; с. 133].

У Кодексі України про адміністративні правопорушення не передбачені як учасники провадження спеціаліст та поняті, що на нашу

думку потрібно виправити. На практиці спеціаліст та поняті іноді є учасниками провадження.

4. Інші особи та органи, які сприяють виконанню постанов по справі, профілактиці адміністративних правопорушень (наприклад, громадські організації, трудові колективи, адміністрації підприємств, установ, організацій).

Органи (посадові особи), уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, зазначені в розділі III ст. 213 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [3, с. 160].

Таке розмаїття пояснюється великою кількістю адміністративних проступків, які посягають на різні сфери суспільних відносин. Органи (посадові особи), розглядаючи окремий адміністративний проступок, повинен уявляти специфіку відносин, що стосуються справи. Наприклад, логічним є той факт, що справи, які пов'язані з порушенням порядку та умов ведення насінництва, розглядають органи державного контролю в насінництві. Це розмежування компетенцій про розгляд адміністративних правопорушень між органами адміністративної юрисдикції дозволяє на законних підставах кваліфіковано, ефективно та оперативно прийняти рішення по справ.

Однак, даний перелік органів, які наділені правом розглядати справи про адміністративні правопорушення, має і негативні моменти. Вони пов'язані з тим, що органи адміністративної юрисдикції перебувають у постійній динаміці (реорганізуються, змінюються, спрощується їх повноваження тощо), що потребує внесення відповідних змін до законодавства про адміністративну відповідальність, а саме в главі 17 КУпАп. Така динамічність законодавства про адміністративну відповідальність впливає на рівень законності та правопорядку в Україні.

Більшість справ про адміністративні правопорушення, як свідчить аналіз законодавства та практики, розглядають компетентні органи (як територіальні, так і галузеві) нижчого ієрархічного ступеня (переважно, на рівні району, міста), не підлеглі один одному. Тобто наявні умови існування горизонтальних зв'язків – однакового правового рівня та відсутності підлеглості. Саме тому суттєву роль відіграють горизонтальні зв'язки між органами, які становлять систему адміністративної юрисдикції України. За допомогою саме цих зв'язків в єдину систему об'єднуються органи різних відомств [2, с. 133].

Внутрішні зв'язки органів адміністративної юрисдикції України поділяють на горизонтальні та вертикальні.

Горизонтальні зв'язки органів досить різноманітні за своїм характером. Так, розгляд деяких видів адміністративних правопорушень здійснюється спільною юрисдикцією кількох органів (їх посадових осіб). Наприклад,

адміністративні штрафи за порушення правил користування транспортом мають право накладати, як органи пасажирського міського (міжміського) транспорту, так і працівники органів внутрішніх справ. Справи про окремі види порушень громадського порядку (наприклад, незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах) мають право розглядати як начальник органів внутрішніх справ, його заступник, так і судді (ст.ст. 44, 221, 222 КУпАП). Така взаємодія дозволяє оперативніше розглядати справи про відповідні проступки, раціонально розподіливши „навантаження” між окремими органами та посадовими особами.

Вертикальні внутрішні зв'язки в системі органів адміністративної юрисдикції України виражені менш виразно, ніж горизонтальні, й характерні, передусім, для галузевих органів, які мають яскраво виражену ієрархічну структуру (центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про пожежну і техногенну безпеку (ст. 223 КУпАП); органи державної санітарно-епідеміологічної служби (ст. 236 КУпАП) тощо. Вертикальні зв'язки інших органів зумовлені їх підлеглистю відповідним органам виконавчої влади.

Неоднорідність органів адміністративної юрисдикції та «незавершеність» вертикальних зв'язків між ними потребують створення відповідного координаційного центру, що координував би відповідний вид діяльності. Практика органів адміністративної юрисдикції слід постійно узагальнювати, аналізувати. Нині така робота ведеться, але вона має частковий характер (у порівнянні з практикою у кримінальних та цивільних справах) [1, с. 165].

Удосконалення інституту адміністративної відповідальності має здійснюватись не лише шляхом кодифікації його правових норм, а й шляхом організаційного забезпечення діяльності юрисдикційних органів.

Доцільно чіткіше розподілити ролі у самій системі органів адміністративної юрисдикції, упорядкувати інстанції, а не зв'язки між суб'єктами, які розглядають справи про адміністративні правопорушення. Чинне законодавство України досить чітко виділяє суб'єкти юрисдикції, як органи першої інстанції, через які проходить основна частина справ про адміністративні правопорушення.

Досить широкими повноваженнями наділені адміністративні комісії – колегіальні органи, що утворюються і діють при виконавчих комітетах міських (сільських, селищних) рад (ст. 218 КУпАП) [3, с. 162]. Аналіз юридичної літератури та відповідних актів дозволяє виділити ряд особливостей, притаманних юрисдикційній діяльності адміністративних комісій.

Ще у 1927 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет і Раднарком УСРР видали Постанову «Про надання адміністративним органам права вживати заходів адміністративного впливу за маловажні праволомства». Згідно з цією Постановою, для звільнення судових установ від маловажних кримінальних справ і прискорення вирішення їх адміністративним органам різних рівнів було надано право вживати заходів адміністративного впливу за певні (маловажні) праволомства. Терміном «праволомства» у ті часи позначалося правопорушення [4, с. 77]. Указом Президії Верховної Ради УСРР від 6 березня 1928 року було затверджено Положення про адміністративні комісії. Сьогодні їх правовий статус закріплено в ст.ст. 214–218 КУпАП. У цих статтях зазначається, що в одному випадку вони розглядають справи, про будь-які адміністративні правопорушення, накладаючи адміністративні стягнення у вигляді штрафу (наприклад, порушення правил користування жилими будинками і жилими приміщеннями – ст. 150 КУпАП; порушення правил торгівлі на ринках – ст. 159 КУпАП), в інших – розглядають тільки певні категорії справ (наприклад, порушення правил безпеки польотів – ст. 111 КУпАП, порушення Правил охорони електричних мереж – ст. 99 КУпАП, за умови вчинення правопорушення особою).

Водночас, на практиці в діяльності адміністративних комісій при державних адміністраціях (виконавчих комітетах) міських рад щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення виявляється юридична некомпетентність її членів, які здебільшого не мають відповідної освіти. Також істотним недоліком у постановах по справах про адміністративні правопорушення є відсутність необхідних відомостей про осіб, стосовно яких розглядаються справи, неповне зазначення обставин вчинення правопорушення і підстав притягнення до адміністративної відповідальності, нечітке формулювання суті прийнятих постанов (рішень). Невиконання вимог закону щодо змісту і форм процесуальних документів, що складаються при розгляді справ про адміністративні правопорушення, нерідко тягне за собою порушення прав та інтересів потерпілих і тих, кого притягують до відповідальності.

Однією з причин незадовільного стягнення адміністративних штрафів за постановами адміністративних комісій є те, що відповідні особи рідко додержуються строків надсилання матеріалів для примусового виконання цих постанов до суду. Коли такі матеріали надходять, вони містять десятки постанов про стягнення адміністративних штрафів у примусовому порядку, по яких закінчився або закінчується строк давності притягнення до відповідальності. Така юридична безграмотність, а інколи й безвідповідальність службових осіб, при організації цієї роботи, в комісіях стає безкарністю для правопорушників.

Це трапляється тому, що виконавчі комітети рад перевантажені іншою роботою, і тому вони формально розглядають матеріали про адміністративні правопорушення.

Адміністративні комісії та виконавчі комітети рад при здійсненні юрисдикційної діяльності є практично безвідповідальними, а це не сприяє їхній зацікавленості у якісному, об'єктивному розгляді адміністративних справ. Саме тому, доцільно було б значно обмежити або навіть взагалі скасувати повноваження адміністративних комісій та виконавчих комітетів місцевих рад щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення та застосування стягнень у вигляді штрафу.

Спеціального обговорення потребує питання про адміністративно – юрисдикційні повноваження судів (суддів).

Загальне уявлення про судове провадження у справах про адміністративні правопорушення дано ще в 1861 р. У ч. 1 ст. 38 Закону України «Про судоустрій» зазначено: «Вищими судовими органами спеціалізованих судів є Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України, а також інші відповідні вищі спеціалізовані суди, що утворюються Президентом України в порядку, встановленому цим Законом». Президент України 1 жовтня 2002 року видав Указ відповідно до пункту 23 ст. 106 Конституції України, пунктів 2, 3 і 4 частини другої ст. 18, ст. 20 Закону України «Про судовий устрій України», в якому постановив: «утворити в системі судів загальної юрисдикції Вищий адміністративний суд України з місцезнаходженням його у місті Києві» [5, с. 27].

У доповідній записці про судово-поліцейський статут головнокомандуючий другим відділенням Державної Ради граф Д.Н. Блудов вказував на необхідність відмежування злочинів, підвідомчих кримінальним судам, від «поліцейських проступків», які у країнах Західної Європи розглядалися спеціальними поліцейськими суддями або адміністративними органами. 20 листопада 1864 р. було затверджено «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями».

Статут про покарання складався із 13 глав, перша містила загальні положення (порядок заміни стягнень, обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність тощо). Решта глав, що становили його Особливу частину, містила у собі склади 150 проступків, поділених, залежно від об'єкта посягання, на 12 видів: проступки, що посягають на встановлений порядок управління (гл. II, а також гл. V – порушення Статуту про паспорти), на громадський порядок (гл. III – «проступки проти благочиння, порядку та спокою»), а також проступки, передбачені у гл. X та XI, що посягають на громадський благоустрій (гл. IV), на порядок у галузі будівництва і залізничного транспорту (гл. VI), такі, що порушують правила пожежної безпеки гл. X) тощо. Статутом про покарання не були передбачені

процесуальні основи провадження по малозначних проступках (порядок накладених покарань, процедура оскарження дій мирових суддів, застосування заходів адміністративного припинення тощо) [4, с. 85].

Загалом, згідно зі Статутом кримінального судочинства (1864 рік), мировим суддям були підсудні:

1) справи про менш важливі злочини і проступки, за які законом передбачено лише такі стягнення: догану, зауваження, вплив; грошові стягнення, вища міра яких не перевищує 300 карбованців; арешт (до трьох місяців) або покарання, що його замінюють;

2) справи про злочини і проступки, за якими провадження, починалось не інакше, як за скаргами осіб, ображених, або яким завдано шкоди, може бути припинено примиренням;

3) справи про крадіжки, шахрайства, лісові порубки, привласнення знайдених речей та інші такі злочини, вчинені особами, що підлягають за ці діяння ув'язненню у робочому домі [4, с. 79].

Одночасно, зі встановленням судового порядку одночасно розгляд справ про малозначні злочини та проступки було врегульовано низку правових актів, які передбачали адміністративний порядок розгляду та вирішення справ про певні правопорушення. Так, наприклад, Положенням про заходи щодо охорони державного порядку та громадського спокою від 14 серпня 1881 року встановлювалось, що «у місцевостях, у яких оголошено посилену охорону, права та обов'язки щодо збереження державного порядку та громадської безпеки покладаються на генерал-губернаторів, ... а в губерніях, які їм не підвідомчі – на губернаторів і градоначальників. У межах цих місцевостях згадані начальницькі особи могли: а) видавати обов'язкові постанови по предметах, що стосуються попередження порушення громадського порядку та державної безпеки; б) встановлювати за порушення таких обов'язкових постанов стягнення, що не перевищують трьохмісячного арешту або грошового штрафу 500 карбованців. Генерал-губернаторам, а в місцевостях, що їм не підлягають – губернаторам і градоначальникам надавалося право також вирішувати в адміністративному порядку справи про порушення виданих ним обов'язкових постанов» [4, с. 80].

У Директиві Раднаркому України 1926 року, наголошувалося на доцільності розробки Інструкції про порядок позачергового порушення справ про хуліганство і прискореного проведення по цих справах судового розгляду. В Інструкції Наркомюсту УРСР «Про порядок відання до суду чергових камер народного суду в справах шинкарства та хуліганства, що виникає на ґрунті пияцтва» від 15 листопада 1926 року № 11 підкреслювалося, що ці справи не вимагають обов'язкового проведення попереднього слідства і розглядаються в судах одноособово на підставі

протоколів про порушення, без виклику сторін і свідків, одразу ж після надходження адміністративної справи до судді. Інструкцією також передбачалися скорочені строки виконання постанов, прискорена стадійність провадження тощо.

Досвід показує, що судовий порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення містить більше гарантій додержання прав і законних інтересів, ніж адміністративний. Це виправдовує тенденцію на розширення сфери юрисдикції судових органів. У судовому порядку розглядаються, як правило, складні справи стосовно визначення винності та кваліфікації дій правопорушників, що потребують, посилення та забезпечення відповідних умов дотримання законності у провадженні.

Діяльність незалежних судових органів адміністративної юрисдикції, яка має здійснюватися висококваліфікованими фахівцями, дозволить максимально забезпечити реалізацію та захист прав учасників процесу. Саме розгляд справ про адміністративні правопорушення у межах повноцінного судового процесу, з дотриманням усіх принципів правосуддя, в оптимально спрощеній формі (адміністративно-деліктний процес) дозволить забезпечити своєчасне, всебічне, повне, об'єктивне встановлення обставин кожної справи, вирішення її у точній відповідності із законодавством, забезпечення виконання прийнятої постанови про застосування адміністративного штрафу, а також виявлення причин та умов, що сприяли скоєнню адміністративних правопорушень, попередженню правопорушень, вихованню громадян у дусі законності.

Створюються об'єктивні передумови для розширення судової адміністративної юрисдикції. Однак, цей процес пов'язаний з певними труднощами: діяльність судових органів є досить кошовною, суди (переважно районі) настільки перевантажені кримінальними та цивільними справами, що на якісний розгляд справ про адміністративні правопорушення не вистачає ні часу, ні енергії.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

- удосконалення інституту адміністративної відповідальності має здійснюватись не лише шляхом кодифікації його правових норм, а й шляхом організаційного забезпечення діяльності юрисдикційних органів;
- доцільно чіткіше розподілити ролі у самій системі органів адміністративної юрисдикції, упорядкувати інстанції, а не зв'язки між суб'єктами, які розглядають справи про адміністративні правопорушення;
- невиконання вимог закону щодо змісту і форм процесуальних документів, що складаються при розгляді справ про адміністративні правопорушення, нерідко тягне за собою порушення прав та інтересів потерпілих і тих, кого притягують до відповідальності;

- доцільно було б значно обмежити або навіть взагалі скасувати повноваження адміністративних комісій та виконавчих комітетів місцевих рад щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення та застосування стягнень у вигляді штрафу;

- одним зі шляхів подолання проблем могло б стати запровадження у сфері судочинства інституту адміністративних (громадських, поліцейських) судів, які успішно функціонують у багатьох країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аверьянов В. Б. Аппарат государственного управления: содержание деятельности и организационные структуры / В. Б. Аверьянов // Учеб. пос. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 98.

2. Авер'янов В.Б. Виконавча влада і адміністративне право / В. Б. Авер'янов // Навч. посіб. – К. : Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – С. 133–165.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : за станом на 1 груд. 2014 р. / Верховна Рада України. – Офіц.вид. – К. : Парлам. Вид-во, 2014. – 327 с.

4. Манохин В. Н., Адушкин Ю. С. Административная ответственность в СССР / В. Н. Манохин, Ю. С. Адушкин // Учеб. пос. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1988.

5. Гель А. П., Семаков Г. С. Судові та правоохоронні органи України / А. П. Гель, Г. С. Семаков // Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : МАУП, 2004. – С. 27–29.

6. Агапон А. Б. Административная ответственность / А. Б. Агапон // Учебник. – М. : Статут, 2000. – С. 85–86.

УДК 342.9

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ ЩОДО РОЗГЛЯДУ СКАРГ НА ПОСТАНОВИ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Жильцов Олександр Леонідович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальноправових

та соціально-гуманітарних дисциплін

(Херсонський факультет

Одеського державного університету внутрішніх справ,

м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено окремим питанням удосконалення діяльності органів та посадових осіб щодо розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення.

Досліджено існуючий стан такого розгляду в Україні і виявлено ряд прогалин, які суттєво впливають на забезпечення реалізації права громадян на неупереджений, об'єктивний, всебічний та законний розгляд скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення. Насамперед, це стосується належного законодавчого закріплення у КУпАП принципів рівноправності сторін та презумпції невинуватості, а також відсутності алгоритму дій посадових осіб щодо розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення. Автором запропоновано власне бачення щодо розв'язання зазначених проблем.

Ключові слова: скарга; постанова у справі про адміністративні правопорушення; удосконалення діяльності органів та посадових осіб; Кодекс України про адміністративні правопорушення.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ И ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ ПО РАССМОТРЕНИЮ ЖАЛОБ НА ПОСТАНОВЛЕНИЯ ПО ДЕЛАМ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ

Жильцов Александр Леонидович,

кандидат юридических наук,

доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

Некоторые вопросы усовершенствования деятельности органов и должностных лиц по рассмотрению жалоб на постановления по делам об административных правонарушениях.

Статья посвящена некоторым вопросам усовершенствования деятельности органов и должностных лиц по рассмотрению жалоб на постановления по делам об административных правонарушениях.

Исследовано существующее в Украине состояние такого рассмотрения и выявлены ряд пробелов, которые существенно влияют на обеспечение реализации права граждан на не упрежденное, объективное, всестороннее и законное рассмотрение жалоб на постановления по делам об административных правонарушениях.

В первую очередь это касается необходимого законодательного закрепления в КУоАП принципов равноправия сторон и презумпции невиновности, а также отсутствия алгоритма действий должностных лиц по рассмотрению жалоб на постановления по делам об административных правонарушениях.

Автором предложено собственное видение решения вышеуказанных проблем.

Ключевые слова: жалоба; постановление по делам об административных правонарушениях; усовершенствование деятельности органов и должностных лиц, Кодекс Украины об административных правонарушениях.

SOME QUESTIONS OF IMPROVEMENT OF ACTIVITY OF ORGANS AND

OFFICIALS AS TO EXAMINATION OF COMPLAINTS ON RESOLUTIONS IN CASES ABOUT ADMINISTRATIVE OFFENCES

Zhylytsov Oleksandr Leonidovich,
candidate of law sciences,
Associate Professor of the Department
of the general and socio-humanitarian disciplines,
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

An improvement of the separate questions of improvement of activity of organs and public servants in relation to consideration of complaints about decisions in matters about administrative crimes.

The article is sanctified to the separate questions of improvement of activity of organs and public servants in relation to consideration of complaints about decisions in matters about administrative crimes.

Investigational existent state of such consideration at Ukraine and the row of blanks which substantially influence on providing of realization of right for citizens on impartial, objective, comprehensive and legal consideration of complaints about decisions in matters about administrative crimes is educed. First of all, it touches the proper legislative fixing in Code of Ukraine about the administrative crimes of principles of equality of rights of parties and presumption of unguiltiness.

An author came to the conclusion, that the participants of this realization, remaining relatively to each other even, in the same time must be provided with the own specific volume of plenary powers, which must foresee no privileges to somebody from them. Fixing of judicial rights and duties must take place not only at the level of laws but also in normative acts setting of which and a settlement of these relations is.

A person which appealed with a complaint about a decision in business about an administrative crime is not under an obligation to lead to the unguiltiness in the feaseance of misconduct, however has this right to do in a method and to the order, certain a law, and guilt of such person must be well-proven only in the order foreseen by a law, by means of the sources marked in a law and with the observance of the judicial form foreseen by a law.

To absence of algorithm of actions of public servants in relation to consideration of complaints about decisions in matters about administrative crimes creates soil of the subjective going near consideration of complaints and corrupted of officials. A public servant must accomplish certain a law obligatory judicial actions in a logical sequence, full and impartiality.

An author is offer own vision of algorithm of actions of public servants taking into account complication and feature of every concrete complaint.

Key words: complaint; a decision is in business about administrative crimes; improvement of activity of organs and public servants; A code of Ukraine is about administrative crimes.

Конституція України [1] визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав людини є головним обов'язком держави. Статтею 55 Конституції України кожному гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної

влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Разом з цим, громадянин має право також звернутися зі скаргою і до органу (посадової особи), який згідно з чинним законодавством наділений повноваженнями розглянути таку скаргу та винести відповідне рішення.

Отже, захищаючи свої законні права і свободи, громадяни звертають увагу компетентних органів на порушення законодавства і таким чином захищають існуючі в державі та суспільстві правовідносини [2, с. 266–267].

Від того наскільки якісно буде розглянута скарга залежить і рівень такого захисту.

Одним із дієвих засобів адміністративно-правового захисту прав громадян виступає розгляд скарг в адміністративному порядку на дії (бездіяльність) або рішення органів та посадових осіб у сфері публічної влади, зокрема і на постанови у справах про адміністративні правопорушення.

Під час розгляду скарги уповноважена посадова особа зобов'язана перевірити законність і обґрунтованість винесеної постанови, уважно розібратися в суті скарги і прийняти відповідне рішення. З цією метою має бути з'ясовано ряд обставин, які стосуються як матеріальних, так і процесуальних підстав притягнення до адміністративної відповідальності, тобто чи було встановлено факт вчинення правопорушення, вину особи в його вчиненні, чи не пропущено строки накладення адміністративного стягнення та розгляду справи, чи дотримано порядок розгляду справи тощо [3, с. 160].

Враховуючи велике значення дотримання законності під час розгляду скарг даного виду, значна кількість науковців в області процесуального права вважають своїм обов'язком торкнутися тих чи інших аспектів перегляду постанов у справах про адміністративні правопорушення. При цьому піднімаються не тільки проблемні питання, а і пропонуються шляхи їх вирішення. Серед них особливо хотілося б відзначити як українських та і зарубіжних вчених, таких як Б.В. Авер'янова С.С. Алексєєва, О.М. Бандурки, Д.Н. Бахраха, Ю.П. Битяка, П.Т. Василенкова, С.В. Ващенко, Г.А. Гаджієва, І.П. Голосніченка, С.Т. Гончарука, С.А. Горшкова Є.В. Додіна, А.П. Ключніченка, Л.В. Ковалю, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, С.Г. Кулюхіна, Є.Г. Лук'янову, М.Я. Масленнікова, М.М. Тищенко та інших.

Разом з тим, у зв'язку з важливістю забезпечення належного захисту прав, свобод та законних інтересів громадян під час розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення, окремі питання залишаються актуальними, що і обумовило необхідність ще раз звернутись до сучасного стану законодавчого регулювання такого розгляду та визначити можливі шляхи удосконалення діяльності компетентних органів та посадових осіб, які наділені відповідними правами.

Мета статті – запропонувати шляхи удосконалення діяльності органів та посадових осіб щодо розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення.

Однією з важливих ділянок, які потребують найшвидшого реформування, є адміністративно-юрисдикційна діяльність, а питання взаємовідносин органів держави і громадян виходять у ній на перший план. Зазначена проблема вимагає розробки та впровадження у життя чіткого механізму взаємодії суб'єктів, які стають учасниками цих відносин.

У цьому контексті права, свободи та законні інтереси громадян виступають як універсальний та незмінний предмет регулювання практично всіх галузей права [4, с. 59].

Перша проблема, яка потребує найскорішого вирішення - це становище, яке склалось у нашій державі у взаємовідносинах між особою, яка звернулась зі скаргою на постанову у справі про адміністративне правопорушення і посадовою особою органу, яка повноважна її розглядати. Суть даної проблеми полягає в тому, що на сьогодні домінуюче становище посадової особи й державного органу забезпечується за рахунок державно-владних повноважень, які є основою їхнього існування та функціонування [5, с. 9]. Враховуючи те, наскільки тернистим є шлях до правди, справедливості, і зрозуміло, законності, не доводиться говорити про існування рівних можливостей у владної і підвладної сторони.

В більшості випадків чиновники під час роботи зі скаргами громадян на постанови у справах про адміністративні правопорушення, вважають себе владною стороною, яка наділена виключно правами, а інша сторона – скаржник, лише обов'язками.

Подолання цього стереотипу і є першим і досить важливим напрямком удосконалення діяльності органів та їх посадових осіб щодо організації їх роботи зі скаргами громадян. В першу чергу це стосується дотримання всіма учасниками адміністративно-процесуальних відносин принципу рівності учасників провадження в справах про адміністративні правопорушення [6, с. 129].

Принцип рівності учасників провадження в справах про адміністративні правопорушення ґрунтується на конституційному положенні про рівноправність громадян перед законом. Проте було б неправильним розглядати його однобічно в контексті застосування лише до громадян. Він повною мірою стосується й інших суб'єктів адміністративного процесу. Іншими словами, вимоги закону поширюються на всі без винятку державні органи, об'єднання громадян і посадових осіб, які здійснюють адміністративно-процесуальну діяльність [7, с. 29].

Особи, які вчинили адміністративні правопорушення, та посадові особи, на яких покладено обов'язок розглянути скаргу на постанову у справі

про адміністративне правопорушення, мають бути рівними у своїх правах та обов'язках. Цей принцип є похідним від конституційного принципу рівності громадян перед законом, згідно з яким не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Зауважимо, що рівність учасників провадження за скаргами на постанови у справах про адміністративні правопорушення, однак, аж ніяк не означає абсолютну подібність, ідентичність їх процесуальних прав та обов'язків. Тому учасники адміністративної справи відповідно до чинного законодавства, залишаючись відносно один до одного рівними, у той же час наділені власним специфічним обсягом повноважень, який, однак, не передбачає жодних привілеїв щодо решти учасників адміністративного процесу [8, с. 105].

Зміст цього принципу має знаходити своє вираження у закріпленні адміністративно-правового статусу сторін, встановлення їх процесуальних прав і обов'язків не тільки на рівні законів, а і у підзаконних нормативних актах, призначенням яких і є врегулювання цих відносин.

Крім цього, даний принцип повинен виходити з необхідності надання відповідної правової допомоги стороні, яка цього потребує, і в той же час передбачає обов'язок відповідного органу адміністративної юрисдикції слідкувати за тим, щоб сторони провадження належним чином використовували свої права і виконували покладені на них обов'язки.

Важливим моментом щодо забезпечення рівності сторін є закріплення в законодавчих актах України, насамперед в Кодексі України про адміністративні правопорушення [9] (надалі – КУпАП), процесуальних гарантій, які встановлюють цілий ряд обов'язкових для правозастосовчих органів чи посадових осіб правил. Зокрема це стосується порядку застосування адміністративних стягнень. Відповідно до чинного КУпАП, адміністративні стягнення можуть бути застосовані лише уповноваженими на те посадовими особами і лише в межах їх компетенції.

До числа процесуальних гарантій рівності сторін належать і дотримання строків розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення, протягом яких повинна бути розглянута скарга і прийняте відповідне рішення.

Законодавець передбачив ще одну дуже важливу процесуальну гарантію реалізації цього принципу – право особи, що притягується до адміністративної відповідальності, користуватись допомогою захисника під час розгляду скарги на постанову по справі про адміністративне правопорушення.

Наступним, досить важливим, напрямом вдосконалення діяльності органів та посадових осіб щодо організації роботи зі скаргами, є безумовне дотримання під час їх розгляду принципу презумпції невинуватості. Сутність презумпції невинуватості закріплена в ст. 62 Конституції України, згідно з якою «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана покаранню, поки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватись на доказах, отриманих незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь». Але, як ми бачимо, її положення віднесено до сфери кримінально-процесуальної діяльності, а сфера адміністративного примусу, по суті, залишається без конституційного регулювання зазначеного питання.

Законодавство про адміністративні правопорушення, зокрема КУпАП, містить лише фрагментарні положення, які відображають сутність презумпції невинуватості. Так, відповідно до ч. 1 ст. 7 КУпАП «ніхто не може бути підданий заходу впливу в зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом», а ст. 245 цього Кодексу серед основних завдань провадження в справах про адміністративні правопорушення, виділяє своєчасне, всебічне, повне й об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом. Це означає, що притягнення до адміністративної відповідальності не може ґрунтуватись на припущеннях, а в основу доведення вини особи у вчиненні адміністративного правопорушення мають бути покладені докази, які отримані з додержанням вимог ст. 251 КУпАП.

Виходячи з вищезазначеного, вина має бути доведена лише в передбаченому законом порядку, за допомогою зазначених у законі джерел і з дотриманням передбаченої законом процесуальної форми. У іншому разі отримана інформація не буде мати ніякого доказового значення [10, с. 149].

Ми поділяємо точку зору вчених, які вважають, що «нормативне вираження презумпції невинуватості під час провадження у справах про адміністративні правопорушення має фрагментарний, часто надто загальний характер, у зв'язку з чим виникає необхідність у ясній концентрованій формі сформулювати й законодавчо закріпити основні положення презумпції невинуватості щодо даного провадження» [11, с. 36].

На наш погляд, такі положення презумпції невинуватості, обов'язково мають бути закріплені, насамперед, у КУпАП, інших законах України та у відомчих підзаконних нормативних актах.

Таким чином особа, яка реалізує своє право на оскарження постанови у справі про адміністративне правопорушення, не зобов'язана доводити свою

невинуватість у вчиненні проступку, проте має право це робити у спосіб і порядку, визначеному гл. 24 КУпАП.

Безумовне дотримання посадовими особами принципу презумпції невинуватості, під час розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення, істотно вплине на об'єктивність, неупередженість розгляду скарг і вирішення питання про винуватість особи у вчиненні адміністративного проступку. Водночас, це буде своєрідним бар'єром від свавілля чиновників та негативного ставлення до громадянина в інших сферах суспільного життя у зв'язку з притягненням його до адміністративної відповідальності.

Наступним напрямом вдосконалення організації роботи по розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення – це покращення діяльності посадових осіб щодо безпосередньої перевірки суті самої скарги.

Починаючи роботу по розгляду скарги громадянина на постанову у справі про адміністративне правопорушення, посадова особа, перш за все, повинна відповідно до КУпАП та законів України з дотриманням вищезазначених принципів розгляду скарг, повинна вчинити певні, обов'язкові процесуальні дії. Вчинення цих дій має відбуватись в логічній послідовності, повно і неупереджено.

В цьому контексті мова йде про вироблення алгоритму дій посадових осіб з урахуванням складності та особливості кожної конкретної скарги. Нажаль, на сьогодні жодним нормативним актом перелік таких дій не визначено. Ми пропонуємо власне бачення щодо порядку розгляду скарг на постанову у справі про адміністративне правопорушення.

Так, під час розгляду скарги з'ясуванню підлягають такі основні питання:

1. Перевірка додержання порядку порушення провадження та посвідчення фактів адміністративних правопорушень.

Згідно зі ст. 254 КУпАП про вчинення адміністративного правопорушення складається протокол уповноваженою на те посадовою особою. Винятком з цього правила становлять випадки, коли за діючим законодавством штраф накладається і стягується, а попередження оформляється на місці вчинення правопорушення (ст. 258 КУпАП).

Враховуючи той факт, що у більшості випадків, протокол є основним доказом у справі про адміністративне правопорушення, слід досить уважно вивчити його зміст, наявність, передбачених чинним законодавством обов'язкових атрибутів, перевірити повноваження посадових осіб щодо його складання та наявність підстав і приводів для порушення провадження.

З теорії адміністративного процесу відомо, що для порушення будь-якого адміністративного провадження необхідна наявність відповідних підстав і приводів.

Порушенню справи передують одержання інформації, про діяння, що має ознаки проступку. Така інформація, одержана у будь-якій формі, є приводом для порушення справи про адміністративний проступок. Значення приводу для юрисдикційної діяльності полягає в тому, що він спонукає компетентні державні органи офіційно реагувати на інформацію про протиправні діяння.

Приводами для порушення провадження у справах про адміністративні правопорушення можуть бути: заяви громадян, потерпілих, свідків, безпосереднє сприйняття факту неправомірних діянь компетентною посадовою особою; відомості, що містяться в засобах масової інформації; повідомлення органів прокуратури, суду, адміністрації підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян тощо.

Підставою ж для порушення провадження у справах про адміністративні правопорушення є вчинення особою діяння, що містять ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого відповідними нормами законів України, і в першу чергу КУпАП.

У разі наявності підстав і приводів для порушення провадження у справах про адміністративні правопорушення органи адміністративної юрисдикції повинні провести попередню перевірку обставин правопорушення. Іншими словами, здійснити попереднє адміністративне розслідування у справі про адміністративний проступок з метою встановлення всіх обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Розслідувати адміністративне правопорушення (так само як і злочин) практично неможливо без встановлення основного (головного) факту, що підлягає доказуванню, наявності складу правопорушення, передбаченого КУпАП та законами України, якими встановлено адміністративну відповідальність.

Надалі, посадовій особі слід з'ясувати, чи містить протокол про адміністративне правопорушення необхідні реквізити, передбачені ст. 256 КУпАП, а саме: дату і місце його складання, посаду, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу порушника; місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення; нормативний акт, який передбачає відповідальність за дане правопорушення; прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення порушника; інші відомості, необхідні для вирішення справи. Якщо правопорушенням заподіяно матеріальну шкоду, про це також зазначається в протоколі. Протокол підписується особою, яка його склала, і особою, яка вчинила

адміністративне правопорушення. При наявності свідків і потерпілих протокол може бути підписаний також і цими особами. В той же час, у разі відмови особи, яка вчинила правопорушення, від підписання протоколу, в ньому робиться про це відповідний запис. Особа, яка вчинила правопорушення, має право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, які додаються до протоколу, а також викласти мотиви своєї відмови від його підписання.

Серед найбільш розповсюджених порушень закону — неповне викладення фактичних обставин правопорушення, відсутність вказівки на те, який нормативний акт порушено і за якою частиною якої статті КУпАП особа підлягає відповідальності. Тобто мова йде про перевірку того, чи правильно кваліфіковані діяння особи в протоколі про адміністративне правопорушення.

Кваліфікація обов'язково відображається у протоколі про адміністративне правопорушення, який є об'єктивним віддзеркаленням доказу факту адміністративного правопорушення. А кваліфікувати діяння можна лише у випадках, коли відомі фактичні обставини конкретного правопорушення, що встановлюються безпосереднім сприйняттям суб'єкта адміністративної юрисдикції, яка складає протокол.

Недоліками в оформленні протоколу про адміністративне правопорушення є і відсутність пояснень правопорушника, його підпису під протоколом або запису про відмову від підписання протоколу; відмітки про роз'яснення особі, що притягується до відповідальності, її прав та обов'язків (ст. 268 КУпАП, ст. 63 Конституції України).

Важливість правильного оформлення протоколу про адміністративне правопорушення у відповідності до існуючих вимог не викликає сумнів.

Протокол, пише Л. Коваль, – це початок провадження в адміністративній справі [12, с. 133]. Ю. Битяк дійшов висновку, що стадія порушення справи про адміністративний проступок полягає у складанні протоколу [13, с. 226]. На думку З. Гладуна, про порушення справи свідчить лише наявність протоколу про адміністративний проступок [14, с. 158].

З ними фактично погоджуються інші науковців, які зазначають «єдиним процесуальним документом, який складається по всіх адміністративно-деліктних справах, виявляється протокол про адміністративне правопорушення» [15, с. 6].

Посадова особа у кожному випадку повинна оцінити, чи доведено вину особи, яка притягається до відповідальності, і якими доказами вона підтверджується. Перелік таких доказів містить ст. 251 КУпАП.

2. Наступним, досить важливим етапом розгляду скарги на постанову у справі про адміністративне правопорушення, є перевірка додержання встановлених законом (ст. 38 КУпАП) строків накладання адміністративного

стягнення. Під час проведення перевірки скарги слід звернути увагу на випадки складання протоколу та накладання адміністративного стягнення за межами зазначених строків. В цьому випадку, відповідно до п. 7. ст. 247 КУпАП провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю.

3. Додержання вимог закону при використанні таких засобів адміністративного примусу, як доставляння правопорушника, адміністративне затримання, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів є необхідною умовою забезпечення законності в адміністративно-юрисдикційній діяльності.

Під час застосування цих заходів слід виходити як з вимог чинного національного законодавства, так і з врахування міжнародних стандартів щодо забезпечення прав людини [16, с. 243–250]

4. В разі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї має бути перевірено додержання визначених законом України «Про національну поліцію» умов та меж їх застосування.

5. Важливим етапом розгляду скарги є додержання підвідомчості справ про адміністративні правопорушення, яка встановлена чинним КУпАП. Слід з'ясувати чи не мали місце випадки, коли посадові особи всупереч вимогам КУпАП розглядали справи про адміністративні правопорушення та накладали стягнення не маючи на те відповідних повноважень.

6. Перевірку додержання строків розгляду справ про адміністративні правопорушення, встановлених ст. 277 КУпАП, слід розглядати як важливу гарантію дотримання законності під час розгляду скарг. Для з'ясування цього питання треба порівняти дати складання протоколів про адміністративні правопорушення та дати вчинення інших процесуальних дій із датою винесення постанови по справі. Слід з'ясувати, на якій стадії провадження і з чиєї вини припущено тяганину при розгляді справ про адміністративні правопорушення.

7. Перевірка додержання встановлених законом гарантій прав громадян в процесі розгляду скарг є безпосереднім обов'язком посадових осіб. Слід звернути увагу на те, чи були створені для осіб, які притягаються до адміністративної відповідальності, належні умови для реалізації прав, закріплених у ст. 268 КУпАП та ст. 63 Конституції України. Особливої уваги вимагають випадки розгляду справ про адміністративні правопорушення у відсутності осіб, які притягаються до відповідальності, коли достовірно невідомо про поінформування таких осіб про дату, час та місце розгляду їх справ.

8. Посадова особа, яка здійснює перевірку скарги має встановити відповідність вимогам закону постанов, прийнятих у справах про адміністративні правопорушення. З'ясуванню, зокрема, підлягають такі

питання: чи розглядаються справи про адміністративні правопорушення посадовими особами, визначеними у КУпАП; чи наявні підстави, передбачені КУпАП для прийняття постанов у справах; чи накладалися стягнення на порушників адміністративного законодавства в межах санкцій, визначених законом.

9. Обов'язково також має перевірятись додержання вимог ст. 285 КУпАП про оголошення постанови у справі про адміністративне правопорушення та про надіслання копії такої постанови особі щодо якої її винесено, потерпілому тощо.

Таким чином, розробка та запровадження вищезазначених пропозицій в практичну діяльність посадових осіб щодо розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення буде сприяти дотриманню законності та прав людини на даній стадії провадження.

Висновки. Існуючий порядок розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення потребує подальшого вдосконалення. Одним із можливих напрямків такого вдосконалення є розробка алгоритму дій посадових осіб в процесі розгляду скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення, який запропонований автором.

При перевірці скарг слід обов'язково з'ясовувати чи дотримані вимоги закону під час порушення провадження в справі про адміністративне правопорушення, застосуванні заходів забезпечення, накладення стягнень тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
3. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: Підручник / За заг. ред. І. П. Голосніченка і Я. Ю. Кондратьєва. – С. 160.
4. М. І. Ануфрієв Проблеми реалізації норм Конституції України в діяльності органів внутрішніх справ // Конституція України – основа модернізації держави та суспільства: Матер. наук. конф. (Харків, 21–22 червня 2001 р.). – Харків, 2001.
5. О. В. Негодченко Концепція захисту прав і свобод людини в адміністративно-юрисдикційній діяльності міліції // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – №21. – С. 8–13.

6. Гордєєв В. Реалізація принципу рівності в адміністративних процесуальних правовідносинах // Право України. – № 11. – 2010. С. 128–135.
7. Адміністративна відповідальність (загальні положення та правопорушення у сфері обігу наркотиків) : навчальний посібник / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора І. П. Голосніченка. — К. : КІВС, 2002. – 141 с.
8. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України : Навч. посіб. – К. : Прецедент, 2007. – 531 с.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
10. Савицький В. М. Язык процессуального закона. – М., 1988. – 250 с.
11. Бандурка О. М., Тищенко М. М. Адміністративний процес : Підручник для вищих навч. закл. – К. : Літера ЛТД, 2002. – 288 с.
12. Коваль Л. Адміністративне право України : Курс лекцій (Загальна частина). – К. : Основи, 1994. – 154 с.
13. Административное право Украины : Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцкий, В. Н. Гаращук и др. / Под ред. проф. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2003. – 576 с.
14. Гладун З. С. Адміністративне право України : Навчальний посібник. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 579 с.
15. Калаянов Д. П., Остюченко С. М., Аносенко А. А. Правова регламентація адміністративного затримання правопорушників міліцією України. Вид. 3-е доп. – Одеса: Одеський юридичний інститут НУВС, 2002. – 42 с.
16. Весельська Т. Адміністративне затримання особи: українські реалії та міжнародний досвід // Право України. – № 2. – 2011. – С. 243–250.

УДК 342.6; 342.7

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Корнієнко Максим Вікторович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративної діяльності ОВС

та економічної безпеки

Одеського державного університету внутрішніх справ

(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті вказується на необхідність зміни парадигми дослідження правоохоронної діяльності. Ефективна правоохоронна діяльність призводить до реалізації суб'єктами правовідносин своїх прав та виконання ними обов'язків, що дозволяє перенести увагу, досліджуючи цю сферу діяльності, не на охоронні правовідносини, а на регулятивні. Це спричиняє потребу розглядати правоохорону як діяльність щодо профілактики правопорушень, діяльність з охорони громадського порядку. Одним з основних напрямів діяльності держави, особливо сучасної, є правоохоронний. Для його ефективної реалізації створюються спеціальні органи – правоохоронні. Правоохоронна діяльність, що здійснюється такими інституціями виконує, в свою чергу, цілу низку функцій, серед яких особливе місце займає такий напрям як охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки. Визначна роль у здійсненні цього напрямку діяльності держави належить міліції. Відтак, втілення конституційного положення про відповідальність держави перед людиною за свою діяльність і закріплення як головного її обов'язку утвердження і забезпечення прав і свобод людини в значній мірі залежить від ефективної діяльності міліції, зокрема в сфері охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки.

Ефективна правоохоронна діяльність призводить до належної реалізації суб'єктами правовідносин своїх прав та виконання ними обов'язків, відтак мова йде про регулятивні правовідносини, а не охоронні. Однією з ознак правоохоронної діяльності є те, що вона реалізується на підставі та відповідно до закону і, переважно, у відповідній процесуальній формі, важливим є саме адміністративно-правове регулювання правоохоронних процедур. Хоча на перший погляд це здається не зовсім правильним, адже є кримінально-процесуальні відносини, в межах яких реалізується значна частина повноважень суб'єктів правоохоронної діяльності. Однак, в демократичній, соціальній, правовій державі на перше місце має стати не каральна функція, а превентивна. Потрібно підкреслити, що перевага має надаватися адміністративно-правовим засобам правового регулювання. Зауважимо, що тривалий час науковці розглядали і вказували на необхідність переосмислення кримінально-правової парадигми, зокрема у сфері покарання. Нова парадигма повинна мати гуманістичний характер і передбачати інші, ніж позбавлення волі, покарання, в тому числі частина діянь має бути декриміналізована і, переважно, набуває характеру адміністративного проступку.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, правоохоронні органи, адміністративно-правовий аспект, забезпечення прав і свобод.

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В УКРАИНЕ

Корниенко Максим Викторович,

кандидат юридических наук,

доцент кафедры административной деятельности ОВД

и экономической безопасности

(Одесский государственный университет внутренних дел,

г. Одесса, Украина)

В статье акцентируется внимание на необходимости изменения парадигмы исследования правоохранительной деятельности. Эффективная правоохранительная деятельность приводит к реализации субъектами правоотношений своих прав и выполнения ими обязанностей, позволяет перенести внимание, исследуя эту сферу деятельности, не на охранительные правоотношения, а на регулятивные. Это вызывает

необходимость рассматривать правоохранительную деятельность как деятельность по профилактике правонарушений, деятельность по охране общественного порядка. Одним из основных направлений деятельности государства, особенно современного, правоохранителя. Для его эффективной реализации создаются специальные органы – правоохранительные. Правоохранительная деятельность, которая осуществляется такими институтами выполняет, в свою очередь, целый ряд функций, среди которых особенное место занимает такое направление как охрана общественного порядка и обеспечение общественной безопасности. Выдающаяся роль в осуществлении этого направления деятельности государства принадлежит милиции. Следовательно, воплощение конституционного положения об ответственности государства перед человеком за свою деятельность и закрепление как главного ее обязанности по утверждению и обеспечению прав и свобод человека в значительной степени зависит от эффективной деятельности милиции, в частности в сфере охраны общественного порядка и обеспечение общественной безопасности.

Эффективная правоохранительная деятельность приводит к надлежащей реализации субъектами правоотношений своих прав и выполнения ими обязанностей, следовательно речь идет о регулятивных правоотношениях, а не охранительных. Одним из признаков правоохранительной деятельности есть то, что она реализуется на основании и в соответствии с законом и, преимущественно, в соответствующей процессуальной форме, важной является сама административно-правовая регуляция правоохранительных процедур. Хотя на первый взгляд это кажется не совсем правильным, ведь есть криминально-процессуальные отношения, в пределах которых реализуется значительная часть полномочий субъектов правоохранительной деятельности. Однако, в демократическом, социальном, правовом государстве на первое место должен стать не карательная функция, а превентивная. Нужно подчеркнуть, что преимущество должно предоставляться административно-правовым средствам правовой регуляции. Заметим, что длительное время научные работники рассматривали и указывали на необходимость переосмысления криминально-правовой парадигмы, в частности в сфере наказания. Новая парадигма должна иметь гуманистический характер и предусматривать другие, чем лишение свободы, наказания, в том числе часть деяний должна быть декриминализована и, преимущественно, приобретает характер административного проступка.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, правоохранительные органы, административно-правовой аспект, обеспечение прав и свобод.

LAW ENFORCEMENT IN UKRAINE

Kornienko M.V.,
candidate of law sciences,
Associate Professor of the Department of administrative activities of Internal Affairs and
economic security
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

The article deals with the necessity of law enforcement activities study paradigm change. An efficient law enforcement activities result in realization by jural relationships entities of their rights and exercise of their duties, that helps to shift attention, while studying this field of activities, not to protective relationships, but to regulatory ones. In its turn, it raises urgency to regard law enforcement as an activity directed at offences preventive activities, and public

order preservation activities. One of basic directions of activity of the state, especially modern, law-enforcement. For his effective realization the special organs are created – law-enforcement. Law-enforcement activity, which is carried out such instituciyami executes, in same queue, a number of functions among which the special place is occupied by such direction as public law enforcement providing of public safety. A prominent role in realization of this direction of activity of the state belongs to the militia. Consequently, embodiment of constitutional position about responsibility of the state before a man for the activity and fixing as main it be under an obligation assertion and providing of rights and freedoms of man largely depends on effective activity of militia, in particular in the sphere of public law enforcement providing of public safety.

Effective law-enforcement activity results in the proper realization the subjects of legal relationships of the rights and implementation by them duties, consequently the question is about to regulate legal relationships, but not protective. One of signs of law-enforcement activity there is that it will be realized on foundation and in accordance with a law and, mainly, in the proper judicial form, important is the administratively administrative legal of law-enforcement procedures. Although on the face of it it seems not quite correct, in fact there are criminally process relations which considerable part of plenary powers of subjects of law-enforcement activity will be realized within the limits of. However, in the democratic, social, legal state into first place must become not punitive function, but preventive. It is needed to underline that advantage must get administrative legal facilities of the legal adjusting. Will notice that long time research workers examined and specified on the necessity of changed mind of criminally process paradigm, in particular in the field of punishment. A new paradigm must have humanism character and foresee other, than imprisonment, punishment, in a that number part of acts must be not kriminalizirovanyy and, mainly, gains character administrative misconduct.

Key words: law enforcement activities, law enforcement agencies, administrative and law aspect, rights and freedoms provision.

Постановка проблеми. На сьогодні одним із важливих напрямів діяльності держави є правоохоронна діяльність. Саме із ефективністю діяльності органів, що реалізують цей напрям, пов'язується стан забезпеченості прав і свобод людини і громадянина. Слід зауважити, що протягом останніх років в Україні проведено ряд досліджень в сфері правоохоронної діяльності. Найбільша увага приділена вітчизняною наукою теоретико-правовим, конституційно-правовим і кримінально-правовим засадам діяльності суб'єктів правоохорони. Водночас не можемо не вказати, що залишаються невисвітленими окремі аспекти правоохоронної діяльності, зокрема адміністративно-правові, які є не менш важливими, ніж вказані вище. Зазначене і обумовлює актуальність дослідження адміністративно-правових аспектів правоохоронної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям цієї роботи є праці таких вітчизняних і зарубіжних учених серед яких слід відзначити С.М. Алфьорова, М.І. Копейчикова, В.М. Кдрявцева, І. Є. Марочкіна, В.В. Медведчука, В.В. Молдована, О.В. Негодченка,

Н.М. Оніщенко, П.М. Рабіновича, О.Д. Святоцького, О.Ф. Скакун, О.Ф. Фрицького та інші.

Правоохоронна діяльність на сучасному етапі розвитку юридичної науки є предметом дослідження таких українських і російських науковців як О.М. Бандурка, О.Г. Братко, Ю.А. Ведерніков, В.С. Ковальський, В.Г. Лукашевич, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, М.І. Хавронюк та інші.

Мета дослідження. Таким чином, метою нашої роботи є висвітлення адміністративно-правових аспектів правоохоронної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, згідно з ч. 2 ст. 3 Конституції України «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», відповідно до ч. 2 ст. 19 «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України», законами України визначаються: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики; судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань; основи організації та діяльності адвокатури; основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку; засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

Наведені положення Основного закону дозволяють зробити висновок про важливість конституційних і адміністративних аспектів діяльності правоохоронних органів, про значимість дотримання принципу законності.

Правоохоронна діяльність має розглядатися саме через призму адміністративного права. Адже, саме норми цієї галузі права регулюють управлінські відносини. «Адміністративне право як галузь права - це галузь права (сукупність правових норм), що регулює з метою реалізації завдань і функцій держави суспільні відносини управлінського характеру, які складаються у сфері виконавчої влади, внутрішньо-організаційній діяльності інших державних органів, а також у процесі здійснення громадськими організаціями, їх органами зовнішніх юридично-владних повноважень. Інакше кажучи, адміністративне право - це управлінське право, яке відрізняється від інших галузей права специфікою предмета, методу регулювання та структурними особливостями» [2].

А правоохоронна діяльність в юридичній науці розглядається як «професійна діяльність спеціально уповноважених державою органів та організацій, що здійснюється на підставі закону та відповідно до закону, а у випадках встановлених законом – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів й спрямована на охорону прав та свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, усіх встановлених та врегульованих правом суспільних відносин» [3, с. 199].

Поширеним є визначення правоохорони як різновиду правозастосування, особливістю якого є виявлення правопорушень, розгляд відповідних юридичних справ, запропонованого Ю.А. Ведерніковим: «... під правоохоронною діяльністю слід розуміти правозастосовчу діяльність з охорони права спеціально уповноважених на те органів за встановленою в законі процедурою, що полягає в розгляді юридично значущих справ, виявленні правопорушень та обвинуваченні осіб, винних у їх вчиненні, у застосуванні до правопорушників примусових заходів регламентованих законом, а також у представництві й захисті прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб» [4, с. 111].

Різновид державної діяльності, що здійснюється за дорученням держави спеціально уповноваженими суб'єктами й спрямована на регулювання суспільних відносин таким чином, щоб «стимулювати виникнення й розвиток одних, стримувати динаміку інших, усувати причини виникнення третіх, шкідливих для державного інтересу відносин, а вже якщо такі все одно виникають, то розв'язувати конфлікт інтересів винятково на правовій основі, на основі правового регулювання процесу застосування державного примусу. Тому правоохоронна діяльність має, певним чином, владний, управлінський характер приписуючи громадянам суспільно визнану модель поведінки. Через це протидія правоохоронній діяльності є небажаною, а в певних випадках, передбачених законом, неприпустимою [1, с. 59].

Однією з ознак правоохоронної діяльності є те, що вона реалізується на підставі та відповідно до закону і, переважно, у відповідній процесуальній формі, важливим є саме адміністративно-правове регулювання правоохоронних процедур. Хоча на перший погляд це здається не зовсім правильним, адже є кримінально-процесуальні відносини, в межах яких реалізується значна частина повноважень суб'єктів правоохоронної діяльності. Однак, в демократичній, соціальній, правовій державі на перше місце має стати не каральна функція, а превентивна.

Потрібно підкреслити, що перевага має надаватися адміністративно-правовим засобам правового регулювання. Зауважимо, що тривалий час науковці розглядали і вказували на необхідність переосмислення кримінально-правової парадигми, зокрема у сфері покарання. Нова

парадигма повинна мати гуманістичний характер і передбачати інші, ніж позбавлення волі, покарання, в тому числі частина діянь має бути декриміналізована і, переважно, набуває характеру адміністративного проступку.

Ефективна правоохоронна діяльність призводить до належної реалізації суб'єктами правовідносин своїх прав та виконання ними обов'язків, відтак мова йде про регулятивні правовідносини, а не охоронні.

Виділення профілактичної функції правоохоронної діяльності, зазначаючи, що ця функція «полягає у забезпеченні безпеки правоохоронюваних цінностей через розробку та виконання спеціальних заходів щодо виявлення і усунення детермінант правопорушень, а також здійснення запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки. Необхідність виділення цієї функції зумовлена важливістю недопущення протиправної поведінки, адже, як відомо, краще попередити правопорушення, ніж вести боротьбу з правопорушниками. Адже протиправна поведінка дестабілізує суспільні відносини, що склалися, негативно впливає на стан правопорядку в державі, завдає шкоду правам та законним інтересам людини й громадянина» [5, с. 86].

На теперішній час необхідною є зміна і адміністративної парадигми у частині розуміння владних відносин. У сучасному суспільстві, яке отримало назву інформаційного, основою владних відносин є інформація, знання. Так, розглядаючи метаморфози влади, відомий зарубіжний мислитель сучасності Е. Тофлер вказує, що з часу виникнення і розвитку суспільства відносини влади ґрунтувалися на трьох явищах: спочатку це була сила (відтак, влада була у руках фізично сильнішого), згодом, у «еру фабричних труб» влада почала ґрунтуватися на грошах (відтак, влада була у руках багатих), сучасна влада ґрунтується на інформації, знаннях.

Управління у інформаційному суспільстві не носить такого цілеспрямованого і жорсткого характеру «начальник – підлеглий», важливе значення мають засоби масової інформації як інструмент впливу на свідомість людини.

Правоохорона має розглядатися саме як управлінська діяльність. Охороняючи громадський порядок, правоохоронні органи здійснюють вплив на поведінку громадян, не допускаючи вчинення правопорушень останніми (реалізується функція загальної превенції). В цьому випадку чітко простежується відсутність жорстко визначених «управлінських» зв'язків, однак мета управління досягається – створюється режим законності і, як наслідок, правопорядок. Що і є основною метою правоохоронного напряму діяльності держави.

Це положення дає можливість не погодитись із тезою А.М. Кучука про те, що під суб'єктами правоохоронної діяльності слід розуміти органи та

організації, які спеціально уповноважені державою здійснювати на професійній основі на підставі та відповідно до закону, а у випадках встановлених законом – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів діяльність, спрямовану на охорону прав та свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, усіх встановлених та врегульованих правом суспільних відносин. При цьому автор наголошує, що у визначенні використано словосполучення «уповноважені державою», а не «уповноважені державні», що є досить суттєвим. Адже уповноваженими можуть бути не лише державні, але й громадські інституції. Визначальним при цьому є факт надання державою права здійснювати правоохорону шляхом формалізації останнього, тобто прийняття відповідного нормативно-правового акту (закону) [3, с. 103].

Саме розглядуване нами положення дозволяє зробити висновок про те, чому більшість науковців пов'язують правоохоронну діяльність з охороною громадського порядку і забезпеченням громадської безпеки.

У зв'язку із вказаним вище не можемо не указати, що деякі науковці, розглядаючи контроль як явище правової дійсності, до функцій контрольної діяльності відносять саме правоохорону. Зокрема, В.П. Беляєв вказує, що контрольна діяльність відповідних державних органів є значною мірою правоохоронною. Правоохоронна функція виступає в даному випадку як функція забезпечення законності та правопорядку й спрямована на забезпечення в державі необхідного режиму законності шляхом припинення неправомірних дій посадових осіб і громадян [6, с. 17].

Отже, все зазначене вище дозволяє зробити такі основні висновки, що мають скласти зміст сучасної парадигми правоохоронної діяльності:

1) правоохоронна діяльність є основним напрямом діяльності органів державної влади в межах якого реалізується правоохоронна функція держави;

2) зважаючи на те, що одним з важливих принципів діяльності державних органів у демократичній, соціальній, правовій державі є принцип законності, а також той факт, що суб'єкти правоохоронної діяльності в переважній більшості є органами, на яких покладається передусім завдання організації та виконання приписів чинних законів (при цьому надається право видання відповідних організаційно-розпорядчих та правових актів), правоохоронна діяльність має розглядатися як діяльність управлінська. Відтак, дослідження цього правового явища має здійснюватися через адміністративно-правову призму. А це, в свою чергу, потребує розроблення та удосконалення відповідних адміністративних процедур цієї діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кучук Андрій Миколайович. – Київ, 2007. – 213 с.
2. Алфьоров С. М. Адміністративне право [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/14631004/pravo/ponyattya_administrativnogo_prava
3. Кучук А. М. Сучасна парадигма правоохоронної діяльності / А. М. Кучук // Держава і право : Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 199–203.
4. Ведерніков Ю. А. Щодо визначення поняття правоохоронної діяльності / Ведерніков Ю. А., Шкарупа В. К., Карпунчев В. П. // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2001. – № 3. – С.102–111.
5. Кучук А. М. Основні напрями та завдання правоохоронної діяльності / А. М. Кучук // Держава і право : Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 27. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 85–90.
6. Беляев В. П. Контроль как форма юридической деятельности и гарантия законности / В.П. Беляев // Право и политика. – 2004. – № 2. – С. 9–19.

УДК 342.6

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ ДО РАЙОНУ АБО З РАЙОНУ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Мазур Микола Вікторович,
суддя Попаснянського районного суду Луганської області
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Попасна Луганська область, Україна)

У статті на підставі аналізу судової практики визначено проблеми застосування ст. 204-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка передбачає адміністративну відповідальність за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції. Враховуючи практику Європейського суду з прав людини, зроблено висновок, що самої по собі цієї норми недостатньо для того, щоб притягнути особу до відповідальності, оскільки вона є бланкетною і законом передбачено обов'язок Кабінету Міністрів України визначити

порядок переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції. Оскільки Кабінет Міністрів України такий порядок досі не прийняв, застосування цієї норми неможливе. Крім того, зроблено висновок, що відсутність вищевказаного порядку, а також відсутність будь-якого нормативного регулювання правового режиму окупованих районів Луганської та Донецької областей унеможлиблюють розмежування об'єктивної сторони правопорушень, передбачених ст. 204-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення та ст. 332-1 Кримінального кодексу України (порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї), разом із тим, у судовій практиці зустрічаються випадки засудження осіб за саме переміщення товарів в окуповані райони Луганської або Донецької областей. Також зазначено про неефективність передбаченого ст. 204-3 КУпАП додаткового покарання у вигляді конфіскації товарів, оскільки вони часто не належать водіям, а згідно ст. 29 КУпАП конфісковано може бути лише предмет, який є у приватній власності порушника, якщо інше не передбачено законами України. Також запропоновано визначити певну межу вартості товарів, при перевищенні якої має наступати кримінальна відповідальність за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції. Відзначено необхідність подальших ґрунтовних досліджень з метою розробки порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО, нормативного визначення правового режиму окупованих територій в Луганській і Донецькій областях і вдосконалення інституту відповідальності за правопорушення у відповідній сфері.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, антитерористична операція, окуповані території, переміщення товарів, район антитерористичної операції.

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАРУШЕНИЕ ПОРЯДКА ПЕРЕМЕЩЕНИЯ ТОВАРОВ В РАЙОН ИЛИ С РАЙОНА ПРОВЕДЕНИЯ АНТИТЕРОРИСТИЧЕСКОЙ ОПЕРАЦИИ

Мазур Николай Викторович,

судья Попаснянского районного суда Луганской области

кандидат юридических наук, доцент

(г. Попасная Луганская область, Украина)

В статье на основании анализа судебной практики определены проблемы применения ст. 204-3 Кодекса Украины об административных правонарушениях, которая предусматривает административную ответственность за нарушение порядка перемещения товаров в район или из района проведения антитеррористической операции. Учитывая практику Европейского суда по правам человека, сделан вывод, что самой по себе этой нормы недостаточно для того, чтобы привлечь лицо к ответственности, поскольку она является бланкетной и законом предусмотрена обязанность Кабинета Министров Украины определить порядок перемещения товаров в район или из района проведения антитеррористической операции. Поскольку Кабинет Министров Украины такой порядок до сих пор не принял, применение этой нормы невозможно. Кроме того, сделан вывод, что отсутствие вышеуказанного порядка, а также отсутствие какого-либо нормативного регулирования правового режима оккупированных районов Луганской и Донецкой областей делает невозможным разграничение объективной стороны правонарушений, предусмотренных ст. 204-3 Кодекса Украины об административных правонарушениях и ст. 332-1 Уголовного

кодекса Украины (нарушение порядка въезда на временно оккупированную территорию Украины и выезда из нее), вместе с тем, в судебной практике встречаются случаи осуждения лиц именно за перемещение товаров в оккупированные районы Луганской или Донецкой областей. Также отмечена неэффективность ст. 204-3 КоАП дополнительного наказания в виде конфискации товаров, поскольку они часто не принадлежат водителям, а согласно ст. 29 КоАП конфискован может быть лишь предмет, находящийся в частной собственности нарушителя, если иное не предусмотрено законами Украины. Также предложено определить определенную границу стоимости товаров, при превышении которой должна наступать уголовная ответственность за нарушение порядка перемещения товаров в район или из района проведения антитеррористической операции. Отмечена необходимость дальнейших фундаментальных исследований с целью разработки порядка перемещения товаров в район или из района проведения АТО, нормативного определения правового режима оккупированных территорий в Луганской и Донецкой областях и совершенствования института ответственности за правонарушения в соответствующей сфере.

Ключевые слова: административная ответственность, антитеррористическая операция, оккупированные территории, перемещение товаров, район антитеррористической операции.

ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF ORDER OF GOODS TRASFERENCE TO ORFROM THE DISTRICT OF CARRYING OUT ANTITERRORIST OPERATION

Mazur Mykola Viktorovych,
judge of Popasnianskyi raion court of Luhansk oblast
candidate of law sciences, docent

In the article on the grounds of analysis of judicial practice, the problems of using Article 204-3 of the Code of Ukraine about Administrative Offences for the order violation of goods transference to or from the district of anti-terrorist operation are determined. Taking into consideration the norm of the European court of human rights, it is concluded that this norm is not enough to bring a person to criminal responsibility because it is blanket and the Cabinet of Ministers' duty prescribed by law is to determine the order of goods transference to or from the district of anti-terrorist operation. As the Cabinet of Ministers of Ukraine has not passed this norm yet, the use of it is still impossible. Besides, it is concluded that the absence of the order mentioned above and also the absence of any normative regulation of legal regime of the occupied districts in Luhansk and Donetsk regions make the delimitation of the objective side of the offences fixed in Article 204-3 of the Code of Ukraine about Administrative Offences and in Article 332-1 of the Criminal Code of Ukraine (order violation of entry to the temporary occupied territory of Ukraine and departure from it) impossible; at the same time in judicial practice there are cases of conviction of persons for goods transference into the occupied districts of Luhansk or Donetsk regions. It is also noticed about the non-effectiveness of the additional punishment in the form of goods confiscation fixed in the Article 204-3 of the Constitution of Ukraine about Administrative Offences as they don't often belong to the drivers, and according to Article 29 of the Constitution of Ukraine about Administrative Offences only a subject being in private property of an offender can be confiscated if it is not prescribed by the laws of Ukraine otherwise. It is proposed to determine a certain boundary of goods cost as well, the exaggeration of which can cause the criminal responsibility for violation of order of goods

transference to or from the district of carrying out anti-terrorist operation. The necessity of further well-founded researches is determined to elaborate order of goods transference to or from the district of carrying out anti-terrorist operation, to define the norm of the legal regime of the occupied territories in Luhansk and Donetsk regions, to improve the institution of responsibility for offences in a corresponding sphere.

Key words: administrative responsibility, anti-terrorist operation, occupied territories, goods transference, anti-terrorist operation district.

Належне законодавче регулювання правового режиму району проведення антитерористичної операції (АТО) має надзвичайно важливе значення для забезпечення ефективної протидії тероризму, з одного боку, та дотримання міжнародних і національних гарантій прав людини, з іншого. Зокрема, такий режим повинен встановлювати ефективні засади протидії тероризму, забезпечення безпеки та недопущення чи зменшення негативних наслідків терористичної діяльності. У той же час відповідне законодавство повинно містити чіткі та зрозумілі норми, що визначають правила поведінки як для суб'єктів АТО, так і для цивільних осіб, що опинилося в районі проведення такої операції, які унеможливають свавільне обмеження фундаментальних прав і свобод людини.

Особливої актуальності ці питання набувають з огляду на проведення масштабної АТО, що охоплює дві області на сході України. Однак і через два роки після початку антитерористичної операції законодавче регулювання правового режиму АТО в Луганській і Донецькій областях страждає неповнотою та суперечливістю. Це повною мірою стосується й питання встановлення адміністративної відповідальності за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції.

Слід зазначити, що окремим аспектам протидії тероризму та правового режиму АТО, а також інших кризових ситуацій присвячені наукові праці фахівців у різних галузях права, зокрема, В.Ф. Антипенка, Ю.М. Антоняна, О.М. Бандурки, Ю.В. Бауліна, М.В. Башкирова, В.В. Белєвцевої, К.І. Белякова, В.І. Борисова, А.О. Данилевського, С.У. Дікаєва, Т.Г. Жовтенка, О.В. Зубової, Р.А. Калюжного, Д.В. Кислова, А.Т. Комзюка, В.В. Конопльова, С.О. Кузніченка, В.А. Ліпкана, С.С. Маїляна, В.В. Мальцева, В.В. Майорова, М.В. Назарківа, В.Я. Настюка, Т.А. Петрової, І.М. Ришова, В.Б. Рушайла, Р.М. Слєпцова, В.П. Тихого та багатьох інших, але проблеми адміністративної відповідальності за порушення законодавства про правовий режим району проведення АТО залишаються майже недослідженими. Окремо тут слід звернути увагу на роботи С.А. Трофімова, який спробував обґрунтувати необхідність встановлення адміністративної відповідальності за низку порушень антитерористичного законодавства [1;

2]. Однак, ані С.А. Трофімов, ані інші вчені не здійснювали ґрунтового аналізу законодавчих і практичних проблем адміністративної відповідальності за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення, яку було запроваджено в 2015 році.

Таким чином, метою цієї статті є виявлення проблем практичного застосування ст. 204-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та визначення шляхів їх вирішення.

На даний момент правовий режим переміщення осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей регулюється Тимчасовим порядком, затвердженим керівником АТО на території Донецької та Луганської областей.

Так, згідно з положеннями ст. 14 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» у районі проведення АТО на час її проведення може бути встановлено спеціальний порядок, вводиться тимчасово обмеження прав і свобод громадян. Ст. 15 цього Закону наділяє у районі проведення антитерористичної операції посадових осіб, залучених до операції, серед іншого, правом тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях та дорогах, не допускати транспортні засоби, у тому числі транспортні засоби дипломатичних представництв і консульських установ, та громадян на окремі ділянки місцевості та об'єкти, виводити громадян з окремих ділянок місцевості та об'єктів, відбуксировувати транспортні засоби.

29 грудня 2014 р. на підставі статей 12, 13, 14 та 15 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», абзацу третього пункту 8 Положення про оперативний штаб з управління антитерористичною операцією, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2004 року № 611-11, було прийнято наказ першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей) № 144ог «Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів вздовж лінії зіткнення у межах Донецької та Луганської областей» вважати таким, що втратив чинність.

22 січня 2015 р. було прийнято новий наказ першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей) № 27ог «Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів вздовж лінії зіткнення у межах Донецької та Луганської областей». Попередній наказ скасовано.

12 червня 2015 р. наказ № 27ог було скасовано й прийнято Наказ першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей) № 415ог «Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей». На відміну від попередніх наказів, цим документом передбачалося, що Тимчасовий порядок набуває чинності з моменту його оприлюднення на офіційному сайті Державної фіскальної служби України та Служби безпеки України.

Разом із тим, жоден із названих наказів не був зареєстрований в Міністерстві юстиції України та не був оприлюднений в офіційних виданнях України.

17 липня 2015 року було прийнято Закон України № 649-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції», яким КУпАП було доповнено статтею 204-3, що встановлює відповідальність за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО, а Закон України «Про боротьбу з тероризмом» було доповнено статтею 14-1, згідно якої переміщення товарів до району або з району проведення АТО здійснюється в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням Служби безпеки України.

У пояснювальній записці до проекту цього закону необхідність прийняття даного законопроекту обґрунтовувалася тим, що Тимчасовим порядком, затвердженим наказом першого заступника керівника АТЦ при СБУ від 22 січня 2015 року № 27ог, передбачені процедури щодо переміщення осіб, транспортних засобів та вантажів у районі проведення АТО. Однак окремі громадяни та суб'єкти підприємницької діяльності намагаються порушувати встановлений в районі проведення АТО порядок переміщення осіб, транспортних засобів та вантажів, що значно ускладнює виконання контрольних функцій органами доходів і зборів, які задіяні згідно із Законом України «Про боротьбу з тероризмом» як сили і засоби АТО. Так, за період запровадження контрольних заходів щодо переміщення осіб, транспортних засобів, вантажів (товарів) на зазначених територіях, протягом січня – квітня 2015 року зафіксовано та попереджено несанкціонований перетин поза визначеними Порядком пунктами пропуску матеріальних цінностей на загальну суму понад 36 мільйонів гривень. При цьому притягнення осіб до відповідальності за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції законодавством не визначено [3].

Слід зазначити, що на стадії підготовки проекту цього закону до розгляду Головне науково-експертне управління Апарату ВРУ (виконавці: В.П. Попович, Г.М. Зеленов) надало негативний висновок щодо нього, указавши на такі недоліки:

1) законопроект пропонує встановити адміністративну відповідальність за порушення порядку, який повинен встановлюватися Кабінетом Міністрів України за поданням Служби безпеки України, тобто за порушення норм матеріального права, які на сьогодні відсутні в чинному законодавстві України і зміст яких невідомий, крім того, чинний Тимчасовий порядок не є нормативно-правовим актом, оскільки його не було офіційно оприлюднено;

2) запропонована редакція ст. 204-3 КУпАП не дає точного визначення поняття «товари»;

3) неузгодженість санкції ст. 204-3 КУпАП в частині призначення додаткового покарання у вигляді конфіскації товарів з положеннями ч. 1 ст. 29 КУпАП, згідно якої конфісковано може бути лише предмет, який є у приватній власності порушника, якщо інше не передбачено законами України [4].

Перші судові рішення щодо застосування ст. 204-3 КУпАП з'явилися у вересні 2015 року. Слід зазначити, що протягом вересня-жовтня 2015 року суди виносили постанови про накладення адміністративних стягнень у вигляді штрафів з конфіскацією товарів або закривали провадження у зв'язку з малозначністю діяння чи відсутністю складу правопорушення, зокрема, недоведеністю факту переміщення товарів через лінію розмежування або умислу на це*.

Однак судова практика почала поступово змінюватися після прийняття Попаснянським районним судом Луганської області (суддя М.В. Мазур) низки постанов по цій категорії справ, першої з яких була постанова у справі № 423/1214/15-п [5]. Правова позиція, викладена в указаному судовому рішенні, була сприйнята іншими суддями та відтворена в багатьох постановках інших судів, у тому числі апеляційних, і на даний момент стала домінуючою в судовій практиці [6]. Згідно цієї правової позиції жодну особу не може бути притягнуто до адміністративної відповідальності за ст. 204-3 КУпАП, оскільки КМУ досі не прийняв постанову про порядок переміщення товарів до району або з району проведення АТО, як того вимагає закон.

Обґрунтування такої позиції базується на тому, що відповідно до ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі –

* Детальний аналіз динаміки розвитку судової практики щодо застосування ст. 204-3 КУпАП див. : Мазур М.В. Аналіз практики застосування судами ст. 204-3 КпАП України (вересень 2015 – січень 2016) [Електронний ресурс] // Сайт: «Perma.cc». – Режим доступу: <https://perma.cc/FM88-LPNH>. – Дата доступу 10.01.2016.

Конвенція) нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом; також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

Як відомо, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) поширює стандарти, які встановлює Конвенція для кримінального провадження, на провадження у справах про адміністративні правопорушення. А оскільки санкція ч. 1 ст. 204-3 КУпАП України передбачає не тільки застосування штрафу, але й обов'язкову конфіскацією товарів, суд приходить до висновку, що загальний характер цієї норми і тяжкість передбаченого нею покарання, яке може полягати в конфіскації товарів, вартість яких законом не обмежена, вимагає суворого дотримання стандартів ЄСПЛ, притаманних кримінальному провадженню, при застосуванні указаної норми.

Як зазначив ЄСПЛ у рішенні «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року, гарантія, встановлена у статті 7 Конвенції, що є істотним елементом верховенства права, має тлумачитися й застосовуватися в такий спосіб, щоб забезпечувати ефективний захист від свавільного переслідування, засудження та покарання. Відповідно вона втілює, у загальних визначеннях, принцип, за яким лише закон може визначати злочин та передбачати покарання. Зокрема, забороняючи поширювати сферу застосування існуючих покарань за правопорушення на дії, що до цього не вважалися кримінальними правопорушеннями, воно також встановлює принцип, за яким кримінальне законодавство не повинно застосовуватися поширювально на шкоду обвинуваченого, наприклад, за аналогією. Говорячи про «закон», стаття 7 Конвенції висуває для нього певні якісні вимоги, включно із тими, що стосуються доступності та передбачуваності. Ці якісні вимоги повинні бути дотримані як у розрізі визначення правопорушення, так і покарання, яке це правопорушення тягне за собою.

У вищезазначеній справі «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року ЄСПЛ встановив порушення ст. 7 Конвенції з огляду на те, що заявника було притягнуто адміністративної відповідальності за ст. 185-1 КУпАП України, тобто за «порушення встановленого порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій». При цьому ЄСПЛ зазначив, що статті 39 та 92 Конституції України чітко вимагають того, щоб такий порядок було встановлено законом, але до цього часу Верховна Рада України не прийняла спеціальний закон, який би визначав порядок організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. За цих умов регулювання такого порядку Указом Президії

Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 року «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» або актами органів місцевого самоврядування є, на думку ЄСПЛ, недостатнім. У зв'язку з цим, ЄСПЛ зазначив: «Тому неможливо дійти висновку про те, що «порядок», зазначений у статті 185-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, був визначений достатньо точно для того, щоб надати заявникові можливість передбачити, тією мірою, якою це було обґрунтовано обставинами, наслідки його дій... Суд повторює..., що, хоча таке правопорушення як порушення порядку проведення демонстрацій передбачалося Кодексом України про адміністративні правопорушення, його підстава, тобто, власне порядок проведення демонстрацій, не була з належною чіткістю встановлена національним законодавством... За відсутності чіткого та передбачуваного законодавства, що визначає правила проведення мирних демонстрацій, покарання заявника за порушення неіснуючого порядку було несумісним зі статтею 7 Конвенції».

Враховуючи указані стандарти ЄСПЛ, слід відзначити, що як і ст. 185-1 КУпАП України, яка встановлює відповідальність за «порушення встановленого порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій», ст. 204-3 КпАП України так само має бланкетний характер і встановлює відповідальність за «порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції». Таким чином, притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 204-3 КУпАП України можливе лише за наявності нормативно-правового акту, який встановлюватиме порядок переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції.

У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що КУпАП було доповнено статтею 204-3 згідно із Законом України від 17 липня 2015 року № 649-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції». Проте цим Законом одночасно було доповнено новою нормою також Закон України «Про боротьбу з тероризмом», а саме статтею 14-1 «Порядок переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції», яка передбачає, що переміщення товарів до району або з району проведення АТО здійснюється в порядку, що встановлюється КМУ за поданням СБУ. Крім того, згідно п. 2 Прикінцевих положень Закону України від 17 липня 2015 року № 649-VIII КМУ був зобов'язаний протягом 14 днів після опублікування цього Закону: затвердити порядок переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції; привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити приведення

міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

Таким чином, аналіз положень Закону України від 17 липня 2015 року № 649-VIII дає підстави дійти однозначного висновку, що притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 204-3 КпАП України можливе лише у випадку порушення особою порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО, встановленого КМУ за поданням СБУ.

Підтвердженням правильності такого висновку є документи, підготовлені на стадії підготовки та розгляду проекту Закону України від 17 липня 2015 року № 649-VIII у парламенті. Так, ВРУ розглядала два альтернативні законопроекти щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО, одним з яких пропонувалося, щоб порядок переміщення товарів до району або з району проведення АТО визначала ВРУ (проект закону реєстр. № 2109а-1), а іншим – щоб такий порядок встановив КМУ за поданням Служби безпеки України (проект закону реєстр. № 2109а). За рекомендацією Комітету ВРУ з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності парламент відхилив проект № 2109а-1 та прийняв у цілому проект реєстр. № 2109а (тобто Закон України від 17 липня 2015 року № 649-VIII). Отже, парламентом навіть не розглядалося питання про можливість притягнення до адміністративної відповідальності за порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО, встановленого на момент підготовки та розгляду цих законопроектів наказом першого заступника керівника АТЦ при СБУ.

Таким чином, беручи до уваги те, що КМУ досі не виконав вимоги п. 2 Прикінцевих положень Закону України від 17 липня 2015 року № 649-VIII і не затвердив порядок переміщення товарів до району або з району проведення АТО, притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі ст. 204-3 КУпАП України за порушення нормативно не врегульованого порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО становитиме порушення ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При цьому для цілей застосування ст. 204-3 КУпАП України регламентація порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО наказом Першого заступника керівника АТЦ при СБУ (керівника АТО на території Донецької та Луганської областей) від 12 червня 2015 р. № 415ог є недостатньою, оскільки, по-перше, Закон України від 17 липня 2015 року № 649-VIII прямо визначив, що такий порядок повинен бути врегульований КМУ за поданням СБУ, а по-друге, указаний наказ не було зареєстровано в Міністерстві юстиції України та не

було оприлюднено в офіційних друкованих виданнях, а тому він не може бути підставою для притягнення осіб до відповідальності.

З огляду на вищевикладене, переважна більшість суддів, які розглядають справи за ст. 204-3 КУпАП, приходять до висновку, що порушення Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, затвердженого наказом Першого заступника керівника АТЦ при СБУ від 12 червня 2015 р. № 4150г, не утворює склад цього адміністративного правопорушення.

Окремо слід зазначити, що потреба нормативного врегулювання порядку стає особливо очевидною у зв'язку з тим, що працівники ДФС складають протоколи як стосовно осіб, які вчиняли спроби перемістити певний товар на непідконтрольну органам влади України територію, так і щодо осіб, які перевозили товар в межах території Луганської та Донецької областей, що контролюється органами влади України. До того ж, відсутність будь-якого нормативного регулювання порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО, як і відсутність будь-якого нормативного регулювання порядку в'їзду на тимчасово окуповані райони Луганської та Донецької областей [7], призводить до неможливості розмежування об'єктивної сторони складів правопорушень, передбачених ст. 204-3 КУпАП (порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО) та ст. 332-1 КК України (порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї)*.

Крім того, навіть у випадку, якщо КМУ прийме відповідну постанову, виникне наступна проблема: з аналізу судової практики по ст. 204-34 КУпАП вбачається, що товар, який переміщується до району проведення АТО, як правило, не належить особі, що його переміщує (водієві), а тому конфіскувати його буде неможливо з огляду на положення ст. 29 КУпАП, згідно якої конфісковано може бути лише предмет, який є у приватній власності порушника, якщо інше не передбачено законами України.

На підставі викладеного вважаємо за доцільне висловити наступні пропозиції щодо вдосконалення законодавства про відповідальність за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО:

* На даний момент судова практика за ст. 332-1 КК України є невеликою, але декілька вироків за цією статтею щодо осіб, які переміщували товари до окупованих районів Луганської або Донецької областей, в Єдиному державному реєстрі судових рішень знайти можна. Див., наприклад: Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 09.02.2016 у справі № 219/1025/16-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55585272>. – Дата доступу 10.01.2016.

1) КМУ повинен прийняти постанову про порядок переміщення товарів до району або з району проведення АТО, без чого застосувати ст. 204-3 КУпАП неможливо взагалі;

2) потрібно чітко розмежувати склади правопорушень, передбачених ст. 204-3 КУпАП та ст. 332-1 КК України, у зв'язку з цим доцільно криміналізувати порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО у великих розмірах (з можливою конфіскацією таких товарів у порядку кримінального судочинства), тоді як переміщення товарів у розмірах, що є меншими за встановлену законом межу, має становити адміністративне правопорушення (щодо цієї категорії правопорушень конфіскацію взагалі можна скасувати, як неефективну санкцію, яку можна легко «обійти» попросивши іншу особу перевезти своє майно, тоді у випадку виявлення правопорушення таке майно не можна буде конфісковувати).

Окресливши в загальному вигляді пропозиції щодо вдосконалення інституту адміністративної відповідальності за порушення переміщення товарів до району або з району проведення АТО, відзначимо, що ця проблематика потребує подальших ґрунтовних досліджень з метою, по-перше, власне розробки такого порядку, який би з одного боку дозволив ефективно вирішувати завдання, пов'язані з проведенням АТО, а з іншого – не створювати зайвих, явно необґрунтованих обмежень прав громадян, особливо з огляду на тривалий характер АТО у Луганській і Донецькій областях, по-друге, розробки законодавства про правовий режим в окупованих районах Луганської та Донецької областей, по-третє, удосконалення законодавства про адміністративну та кримінальну відповідальність у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трофимов С. А. Относительно введения административной ответственности за нарушение законодательства о правовом режиме района проведения антитеррористической операции // Теорія і практика правознавства. – 2011. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/otnositelno-vvedeniya-administrativnoy-otvetstvennosti-za-narushenie-zakonodatelstva-o-pravovom-rezhime-rayona-provedeniya>. – Дата доступу 10.01.2016.

2. Трофимов С. А. Проблеми запровадження адміністративної відповідальності за порушення антитерористичного законодавства // Право і Безпека. – 2012. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pib/2012_1/PB-1/PB-1_27.pdf. – Дата доступу 10.01.2016.

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції» за реєстраційним № 2109а [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55628&pf35401=347683>. – Дата доступу 10.01.2016.

4. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 30.06.2015 року на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції» за реєстраційним № 2109а [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55628&pf35401=349319>. – Дата доступу 10.01.2016.

5. Постанова Попаснянського районного суду Луганської області від 02.11.2015 у справі № 423/1214/15-п [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53039992>. – Дата доступу 10.01.2016.

6. Мазур М. В. Аналіз практики застосування судами ст. 204-3 КпАП України (вересень 2015 – січень 2016) [Електронний ресурс] // Perma.cc. – Режим доступу : <https://perma.cc/FM88-LPNH>. – Дата доступу 10.01.2016.

7. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII стосується виключно Автономної Республіки Крим, але не окремих районів Луганської та Донецької областей, які були проголошені окупованими Постановою Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» від 17 березня 2015 року № 254-VIII. На відміну від Закону № 1207-VII, постанова ВРУ № 254-VIII не передбачає жодного регулювання правового режиму в окупованих районах Луганської та Донецької областей.

УДК 34:629.113(477)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМОБІЛЬНИХ ВІДЕОРЕЄСТРАТОРІВ В УКРАЇНІ

Тошматов Вячеслав Абдуллайович,
викладач кафедри тактико-спеціальної та вогневої підготовки
(Одеський державний університет внутрішніх справ,

м. Одеса, Україна)

У даній статті розглядається питання використання автомобільних відео реєстраторів на території сучасної України, законність цього процесу, можливі юридичні наслідки як для водія-власника відео реєстратора, так і для інших осіб, а також подальше використання інформації, яка зафіксована за допомогою відео реєстратора. Конституція України визначає, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Саме тому захист прав і свобод особи можна визначити як одну з найважливіших функцій держави на сучасному етапі. Хоча необхідно відмітити, що проблемою сьогодення як раз і залишається дуже низький рівень захисту державними інституціями України честі, гідності та особистої недоторканості громадян. Конкретним прикладом є, на мою думку, незаконність використання відео реєстраторів встановлених на транспортних засобах. Конституцією України; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Зазначеним вимогам Конституції України кореспондують положення законодавства України, якими передбачено, що: збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом; розпорядники інформації, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди – лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: відеореєстратор, водій-власник відеореєстратора, права і свободи людини і громадянина, відкрита інформація, конфіденційна інформація.

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АВТОМОБИЛЬНЫХ ВИДЕОРЕГИСТРАТОРОВ В УКРАИНЕ

Тошматов Вячеслав Абдуллаевич,
преподаватель кафедры тактико-специальной и огневой подготовки
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

В данной статье рассматривается вопрос использования автомобильных видео регистраторов на территории современной Украины, законность этого процесса, возможные юридические последствия как для водителя-владельца видео регистратора,

так и для других лиц, а также дальнейшее использование информации, которая зафиксирована видео регистратором.

Ключевые слова : видеорегистратор, водитель-владелец видеорегистратора, права и свободы человека и гражданина, открытая информация, конфиденциальная информация.

LEGAL ASPECTS OF USE OF AUTOMOBILE VIDEOREGISTRATORS IN UKRAINE

Toshmatov V.A.,
teacher of the department of tactical-special and fire training
(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine)

This sex discusses use of car video recorders on the territory of Ukraine, the legitimacy of this process, the possible legal consequences for both driver-video owner registrar, and for others, and further use of the information recorded video recorder.

Analyzing the effect of driver-owners of video recorders from the point of view of current legislation the following can be noted. According to section 1, 2 of article 32 KU no one shall be subjected to interference in his private and family life, except in cases provided for in the Constitution; no collection, storage, use and dissemination of confidential information about a person without his consent, except in cases defined by law, and only in the interests of national security, economic welfare and human rights. These requirements of the Constitution of Ukraine has a direct bearing on the provisions of the legislation of Ukraine, which provides that: the collection, storage, use and dissemination of information about the personal life of a person without his consent is not permitted, except in cases defined by law, and only in the interests of national security, economic welfare and human rights ; dissemination of personal data without the consent of the data subject or authorized representative is allowed in the cases determined by law and only in the interests of national security, economic welfare and human rights ; confidential information may be distributed at will (consent) of the person concerned it in a certain order according to the SMP conditions, as well as in other cases stipulated by law ; managers of information who possess confidential information, may distribute it only with the consent of persons who have limited access to information, and in the absence of such consent, only in the interests of national security, economic welfare and human rights [1]. Thus, only an individual, which relates to confidential information according to legal regulation of human rights to the collection, storage, use and dissemination of confidential information has the right, at its sole discretion to determine the procedure for consultation with other persons, state and local governments, as well as the right to preserve her secret. Legislative regulation of the right to respect for private and family life is consistent with international legal acts.

Thus, article 12 of the universal Declaration of human rights 1948 States that no one shall be subjected to arbitrary interference with his privacy, family, arbitrary violations of the sanctity of his home, correspondence or on his honour and reputation. Everyone has the right to protection by law against such interference or attacks [2]. In the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms 1950 determined that everyone has the right to respect for private and family life, his home and correspondence; the public authorities may not interfere in the exercise of this right, except when intervention is carried out in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public security or economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals or for the protection of the rights and freedoms of others (article 8) [3]. The international Covenant on civil and political rights 1966 stipulates that no one shall

be subjected to arbitrary or unlawful interference with his privacy, family, arbitrary or unlawful encroachment on the privacy of his home or correspondence or to unlawful attacks on his honour and reputation (paragraph 1 of article 17).

Key words : video recorder, video driver-owner registrar, rights and freedoms of man and citizen, public information, confidential information.

Актуальність дослідження. Конституція України визначає, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Саме тому захист прав і свобод особи можна визначити як одну з найважливіших функцій держави на сучасному етапі. Хоча необхідно відмітити, що проблемою сьогодення як раз і залишається дуже низький рівень захисту державними інституціями України честі, гідності та особистої недоторканості громадян. Конкретним прикладом є, на мою думку, незаконність використання відео реєстраторів встановлених на транспортних засобах. Так, на теперішній час, на території України велика частина водіїв автомобільного приватного і службового транспорту використовують відео реєстратори. Крім того відеореєстратори почали використовувати під час руху і водії мотоциклів, мопедів та велосипедів. Відеореєстратор – це багатофункціональний сучасний пристрій, на який надходить зображення від чорно-білих чи кольорових камер телевізійного спостереження та який має функції відеозапису на диски пам'яті і виводу відеоінформації на монітори. Відео реєстратори знаходяться у вільному продажу і проблем з їх купівлею не виникає. Водії, транспортних засобів (далі – водії), які використовують відео реєстратори, встановлюють їх, як правило, в салоні автотранспорту, направляючи об'єктив камери у сторону руху. При використанні на мотоциклетних та велосипедних шоломах відео реєстратори закріплюються зверху або збоку і їх об'єктив направлено в сторону погляду водія. Певною мірою їх використання сприяє підвищенню дисциплінованості учасників дорожнього руху, особливо самих власників відео реєстраторів.

Мета даної статті - розглянути питання законності використання відео реєстраторів, а також юридичні наслідки таких дій та можливості використання інформації, зафіксованої ним.

Так водії, що використовують відео реєстратори вважають їх використання правомірним, а результати зйомки фактором об'єктивності при розгляді обставин скоєння дорожньо-транспортних пригод та порушень правил дорожнього руху. На сьогодні законодавство України не містить жодної конкретної заборони щодо використання водіями транспортних засобів відео реєстраторів, так само як і інших технічних засобів звуко- фото- чи відеофіксації обставин участі водія в дорожньому русі. Фактично водій

транспортного засобу з відео реєстратором постійно фіксує рух свого транспорту. Хоча при цьому в об'єктив попадають і інші учасники руху, як на транспорті так і пішоходи. Крім того відео реєстраторами фіксуються дії взагалі сторонніх осіб, які не мають відношення до дорожнього руху. При цьому згоди на їх зйомку у останніх не отримується. Інколи власники відео реєстраторів побачивши якісь цікаві факти не у зоні зйомки повертають відео реєстратор у той же бік і умисно це фіксують. Такі факти часто розміщуються без дозволу осіб, яких знімають, у різних соціальних мережах.

Аналізуючи дію водіїв-власників відео реєстраторів з точки зору діючого законодавства можна зазначити наступне. Відповідно до ч. 1, 2 ст. 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Зазначеним вимогам Конституції України кореспондують положення законодавства України, якими передбачено, що: збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини ; конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом; розпорядники інформації, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди – лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Таким чином, лише фізична особа, якої стосується конфіденційна інформація, відповідно до законодавчого регулювання права особи на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації має право вільно, на власний розсуд визначати порядок ознайомлення з нею інших осіб, держави та органів місцевого самоврядування, а також право на збереження її у таємниці.

Законодавче регулювання права на невтручання в особисте та сімейне життя узгоджується із міжнародно-правовими актами.

Так, у статті 12 Загальної декларації прав людини 1948 року вказано, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і

сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист законом від такого втручання або таких посягань [2].

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року визначено, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції; органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (ст. 8) [3].

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року встановлено, що ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію (п. 1 ст. 17) [4].

За Цивільним кодексом України зміст права на недоторканність особистого і сімейного життя як одного з видів особистого немайнового права полягає в тому, що фізична особа вільно, на власний розсуд визначає свою поведінку у сфері свого приватного життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб та має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя. Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав [5].

Особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування [6].

Сімейне життя – це особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, яке здійснюється на засадах, визначених у Сімейному кодексі України: кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя; ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України; регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя та інше [7].

Взагалі неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне

та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб.

Інформацією про фізичну особу є відомості чи сукупність відомостей про таку особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.

За порядком доступу інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом.

Відкритою є будь-яка інформація, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. Зокрема, відкритою є публічна інформація, крім випадків, встановлених законом, яка відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання тільки суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених законом.

Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом.

Конфіденційною інформацією про фізичну особу це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Таким чином дії водіїв, які використовують відео реєстратори, при цьому фіксують приватне життя інших громадян без їх згоди, фактично є

протизаконними. При цьому громадяни взагалі не помічають, що попали в об'єктив відео реєстратора. Тобто процес такої зйомки є прихованим і несе в собі елементи оперативно-розшукової діяльності.

Окрім того, розглядаючи питання правомірного використання інформації, зафіксованої відео реєстратором, у якості доказу при розгляді справ про скоєння злочинів, дорожньо-транспортних пригод чи інших порушень правил дорожнього руху необхідно керуватися рішенням Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011. Цим рішенням визначено, що фактичні дані про скоєння злочину чи підготовку до нього можуть бути одержані не тільки в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноважених на це осіб, а й випадково зафіксовані фізичними особами, які здійснювали власні (приватні) фото-, кіно-, відео-, звукозаписи, або відеокамерами спостереження, розташованими як у приміщеннях, так і ззовні.

При оцінюванні на предмет допустимості як доказів у кримінальному провадженні фактичних даних, що містять інформацію про скоєння злочину чи підготовку до нього, необхідно враховувати ініціативний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість при фіксуванні зазначених даних.

Конституційний Суд України вважає, що подані будь-якою фізичною або юридичною особою речі або документи (фактичні дані) не відповідають вимогам допустимості доказів, якщо вони одержані з порушенням прав і основоположних свобод людини, закріплених в Конституції України, зокрема внаслідок цілеспрямованих дій із застосуванням оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення статті 62 Конституції України спрямовані на забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Тому положення першого речення частини третьої цієї статті «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом» слід розуміти так, що обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, одержаних у результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності, а незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу згідно ст. 182 КК України взагалі є злочином.

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється виключно оперативними підрозділами органів, визначених у частині першій статті 5

Закону. Відповідно до частини другої вказаної статті проведення оперативно-розшукової діяльності громадськими, приватними організаціями та особами, іншими органами чи їх підрозділами, крім визначених у частині першій цієї статті, заборонено. Така заборона пов'язана з тим, що здійснення не уповноваженими фізичними або юридичними особами на власний розсуд будь-яких заходів, які віднесені до оперативно-розшукової діяльності (мають ознаки оперативно-розшукової діяльності), порушує не лише законодавчі положення, а й конституційні права і свободи людини і громадянина.

Головне науково-експертне управління Верховної Ради визначає, що за певних обставин відео реєстратори можуть бути визнані пристроями для негласного спостереження, що порушують права інших осіб на недоторканність приватного життя, і дозволені для використання лише державними структурами, яким законом надано право на таку діяльність. Саме такий підхід до використання на транспортних засобах відеореєстраторів має місце в деяких європейських державах. Наприклад, в Австрії саме з цих підстав за самовільне встановлення відео реєстратора передбачений штраф. Громадянам Австрії дозволено знімати виключно особисте майно, будинки, гаражі, квартири, але втручаючись у приватне життя інших водіїв, фіксуючи їх реєстраційні номери або манеру руху недопустимо. Моніторити публічний простір, до якого відносяться і дороги загального використання покладається виключно на силові відомства. При зйомці із автомобіля в об'єкти відео реєстраторі попадають обличчя сторонніх осіб і реєстраційні знаки чужих автомобілів, а це суперечить недоторканності приватного життя громадян Австрії [8].

Отже, розглянувши дану статтю, можна прийти до наступного висновку-використання водіями автомобільних відео реєстраторів на території сучасної України за певних умов є протизаконною і тільки конкретними змінами в законодавстві можливо врегульовувати питання їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. – Електронний ресурс : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. - Електронний ресурс : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
3. Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. – Електронний ресурс : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. – Електронний ресурс : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

5. Цивільний кодекс України від 5 квітня 2015 р. – Електронний ресурс : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Рішення Конституційного суду України №1-9/2012 від 20 січня 2012 р. – Електронний ресурс : <http://ccu.gov.ua/uk/index>.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 січня 2012 р. – Електронний ресурс : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
8. Громадсько-правовий тижневик «Іменем Закону» від 14 серпня 2013 р. – Електронний ресурс : <http://imzak.org.ua>.
9. Рішення Конституційного Суду України №12-рп/2011 від 20 жовтня 2011 р. – Електронний ресурс : <http://ccu.gov.ua/uk/index>.
10. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 27 січня 1992 р. - Електронний ресурс: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
11. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. – Електронний ресурс : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
12. Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. – Електронний ресурс : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
13. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. – Електронний ресурс : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.237:343.36

ОЗНАКИ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ

Беніцький Андрій Сергійович,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті розглянуто ознаки причетності до злочину. Проаналізовано різні думки щодо суспільної небезпеки причетних злочинців, встановлення причинного зв'язку між окремими проявами причетності та предикатним злочином та ін. Зазначено, що причетність до злочину має певний зв'язок з основним злочином, без якого вона не може виникнути, а суспільна небезпечність причетного злочину не може залежати від небезпечності предикатного злочину.

Встановлено важливість визначення причинного зв'язку між окремими видами причетності та предикатним злочином. Визначено, що неповідомлення про незакінчений злочин перебуває у причинному зв'язку з наслідками такого злочину незалежно від того, обіцяне воно чи ні. Причетна особа не втручається в розвиток причинного зв'язку між діями виконавця основного злочину і спричиненим ним наслідком, і, навпаки, у разі належного повідомлення відповідних адресатів, така особа могла б відвернути злочинний наслідок. Заперечення причинного зв'язку між неповідомленням про незакінчений злочин і наслідком цього злочину є рівнозначним запереченню можливості припинити такий злочин – незалежно від того, повідомить особа про нього чи ні.

Відмічено, що діяльність особи, яка заздалегідь не обіцяла приховати злочин або придбати, отримати, зберігати або збути майно, отримане злочинним шляхом, не перебуває в причинному та такому, що зумовлює, зв'язку з діями співучасників злочину й результатом, що настав. Така поведінка винного не утворює співучасті у виді пособництва.

Зазначається, що при потуранні службова особа своїм самоусуненням від розвитку причинного зв'язку між вчиненням предикатного злочину іншою особою та настанням від нього злочинних наслідків створює сприятливі умови для досягнення мети, яку ставив перед собою виконавець предикатного злочину.

Звертається увага на те, що викрадення майна, заподіяння тілесних ушкоджень або інші суспільно небезпечні наслідки перебувають у причинному зв'язку з діями виконавця основного злочину, є результатом саме його дій. Зазначено, що своєю бездіяльністю особа, яка потурає злочину, сприяє розвитку причинного зв'язку між діями виконавця та

наслідками від предикатного злочину. Якщо для службової особи, яка зобов'язана перешкоджати вчиненню злочину, повідомлення про злочин є способом перешкодження злочину, то невиконання такого обов'язку є ознакою потурання злочину.

В статті пропонується доповнити Загальну частину кримінального законодавства України нормою, у якій буде наведено поняття причетності до злочину.

Ключові слова: причетність до злочину, причинний зв'язок, неповідомлення, потурання.

ПРИЗНАКИ ПРИКОСНОВЕННОСТИ К ПРЕСТУПЛЕНИЮ

Беницкий Андрей Сергеевич,

кандидат юридических наук, профессор,

заведующий кафедры профессиональных и специальных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

В статье рассмотрены признаки прикосновенности к преступлению. Проанализировано различные мнения относительно общественной опасности прикосновенных преступлений, установления причинной связи между отдельными видами прикосновенности и предикатным преступлением и др. Указано, что прикосновенность к преступлению имеет определенную связь с основным преступлением, без которого она не может возникнуть, а общественная опасность прикосновенного преступления не может зависеть от опасности предикатного преступления.

Установлена важность определения причинной связи между отдельными видами прикосновенности и предикатным преступлением. Определено, что несообщение о незаконченном преступлении находится в причинной связи с последствиями такого преступления независимо от того, обещано оно или нет. Прикосновенное лицо не вмешивается в развитие причинной связи между деянием исполнителя основного преступления и вызванным им последствием, и, наоборот, в случае надлежащего уведомления соответствующих адресатов, такое лицо могло бы предотвратить преступный результат. Отрицание причинной связи между несообщением о незаконченном преступлении и последствием этого преступления является равнозначным отрицанию возможности прекратить такое преступление – независимо от того, лицо сообщит о нем или нет.

Отмечено, что деятельность лица, которое заранее не обещало укрыть преступление или приобрести, получить, хранить или сбыть имущество, добытое преступным путем, не находится в причинной и таком, что приводит, связи с действиями соучастников преступления и результатом, который наступил. Такое поведение виновного не образует соучастия в виде пособничества.

Указывается, что при попустительстве должностное лицо своим самоустранением от развития причинной связи между совершением предикатного преступления другим лицом и наступлением от него преступных последствий создает благоприятные условия для достижения цели, которую ставил перед собой исполнитель предикатного преступления.

Обращается внимание на то, что похищение имущества, причинение телесных повреждений или иные общественно опасные последствия находятся в причинной связи с действиями исполнителя основного преступления, является результатом именно его действий. Указано, что своим бездействием лицо, которое попустительствует преступлению, способствует развитию причинной связи между действиями исполнителя и

последствиями от предикатного преступления. Если для должностного лица, которое обязано препятствовать совершению преступления, сообщение о преступлении является способом препятствования преступлению, то невыполнение такой обязанности является признаком попустительства преступлению.

В статье предлагается дополнить Общую часть уголовного законодательства Украины нормой, в которой будет дано понятие прикосновенности к преступлению.

Ключевые слова: прикосновенность к преступлению, причинная связь, несообщение о преступлении, попустительство.

SIGNS OF PARTICIPATION IN A CRIME

Benytsky Andriy Sergiyovych,
candidate of law sciences, professor,
head of the department of professional and special disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The signs of participation in a crime are examined in the article. Different thoughts about social danger of the involved crimes, the causative connection between separate display of participation and the predicate crime etc. are analyzed. It is determined that participation in a crime has a certain connection with the main crime without which it cannot rise. It is also determined that social danger of the involved crime cannot depend on the predicate crime danger.

The importance of existing the causative connection between different types of participation and the predicate crime is stated. It is established that nonreport of an uncompleted crime is in the causative connection with its consequences regardless of being promised or not. A participant doesn't interfere the development of the causative connection between the actions of the main crime executor and the consequence caused by him and, on the contrary, in the case of the report of corresponding addressees, such a person could prevent a criminal consequence. The negation of the causative connection between the nonreport of an uncompleted crime and its consequence is the negation the possibility to stop such a crime - regardless of a person's report of it or not.

It is remarked that the person's activity who doesn't promise beforehand to conceal a crime or to gain, keep or sell the property obtained in a criminal way is not in a criminal and dependent connection with the actions of the crime participants and its result. Such behavior of a guilty person doesn't mean complicity in the form of participation.

It is mentioned that by connivance, an official who with his self-removal from the development of the causative connection between the predicate crime commitment by a different person and the following criminal consequences creates favourable conditions to reach the goal of the predicate crime executor.

Special attention is paid to the facts that theft of property, grievous bodily harm and other socially dangerous actions are in the causative connection with those of the main crime executor and the result of his actions. It is defined that a conniving person conduces with his inactivity the causative connection between the executor actions and the consequences of the predicate crime. If an official who is obliged to hinder a crime doesn't report it, the failure to carry out his duty is a sign of crime connivance.

The General part of the criminal legislation of Ukraine is proposed to be added with the norm defining the notion of participation in a crime.

Key words: participation in a crime, causative connection, nonreport, connivance.

The criminal legislation of Ukraine doesn't have a legal norm formulating the notion of participation in a crime. The same approach was typical for the legislation of the Soviet Ukraine where there was no definition of participation in a crime. The definition of participation in a crime and its variety were determined in the theory of Criminal Law. By the way, the definition of the notion of participation in a crime is of great significance not only for the criminal-legal doctrine but for the practice of application of the criminal legislation.

The theory of complicity in a crime has always influenced the formulation of the main signs of the institution of participation in a crime. Depending on what a legislator has implied by the notion of complicity in a crime and of its type like participation in a crime the notion of participation in a crime and its variety have been defined. It has given possibility to determine the signs uniting and separating the institutions of complicity in a crime and participation in a crime.

The questions of establishing the legally important signs of participation in a crime were examined by the Soviet scientists: G.I. Baimurzin, I.A. Bushuyev, G.B. Wittenberg, M.Y. Korzhansky, V.O. Kuznetsov, V.G. Smyrnov, I.Kh. Khakimov, M.Kh. Khabibulin and have been examined by the modern researchers like A.G. Grytsyuk, L.M. Abakina-Pilyavska, A.V. Zarubin, O.M. Krapyvina, M.M. Lapunin, A.D. Makarov, A.Ye. Milin, Ye.V. Ponomarenko, B.T. Razgildiyev, O.M. Smushak and others.

Nevertheless the integrated research of the problems of establishing the legally important signs of participation in a crime has not been conducted. The only approach to the criteria of differentiation participation in a crime and complicity in a crime does not exist among the researchers. The researchers have different views on the connection of participation in a crime with the predicate crime.

The purpose of the article is to determine the signs characterizing participation in a crime and to establish the connection of some types of participation in a crime with the predicate crime. Participants in a crime and accomplices of a crime have in common the fact of being connected with the predicate crime, without which their activity cannot exist.

Participation in a crime is a derivative from the main (predicate) crime. It can rise only after the completion of the predicate crime and in some cases, after the beginning of the preparation of its committing, for example, at connivance of a crime and at nonreport of it. That's why the grounds of the rise of participation is such a crime that is being committed or the predicate crime that has already been committed. The social danger of the involved crime can't depend on the danger of the predicate crime. Some researchers say there is the dependence between the social danger of participation (involvement) in a crime and the main crime. They think a participant encroaches on the object of the main crime, and that's why,

according to them, the immediate object of the involved crimes coincides with the immediate object of the main crime.

From the point of view of E.Kh.Raal, the social danger of the actions of the participants in a crime is conditioned by the social danger of the crime committed by a different person because the actions of the participants in a crime are conducive to the commitment of the similar crimes by different people in the future and create obstacles to the fight with these crimes. [22, с. 12]. The majority of the Soviet scientists who researched the institution of participation in a crime were of the same opinion about this position [5, с. 36; 26, с. 26–29, 43, 77]. The same thought has been expressed by some modern researchers. So, O.I Semykina, O.V. Zarubin, A.O. Vasyliiev, A.M. Abakina-Pilyavska and some other authors say that the social danger of participation in a crime depends on the degree of danger of the main crime [24, с. 13; 9, с. 74; 6, с. 19; 21, с. 21–22; 1, с. 29, 109, 121]. O.V. Glukhova, for example, thinks that the immediate object of the main crime by participation becomes the additional immediate object of the beforehand unpromised concealment of a crime, of the nonreport of a crime or of some other type of participation in a crime [7, с. 58]. Such an approach of the authors is conditioned by the fact that they mix two different in their legal nature institutions: participation in a crime and complicity in a crime. That's why the object of participation in a crime has been examined by these authors exactly in the same way as the object of the predicate crime.

In fact, participation in a crime has a certain connection with the main crime without which it can't rise. However, the social danger of the involved crime can't depend on the danger of the predicate crime.

The degree of the social danger of the predicate crime from which the profits have been made which have been laundered by a participant can be much less in comparison with the second crime – beforehand unpromised laundering of criminal profits.

The predicate crime and the involved crime always differ in the subjects of commitment, in time of the beginning and completion. A person who takes part in the predicate crime can't be involved. A second crime can rise only after the completion of the predicate crime and in some cases, after the beginning of the preparation of its commitment, for instance, at a connivance in a crime and at nonreport of a crime.

The actions characterized as participation in a crime in reality create obstacles in pre-trial investigation or court trial of a criminal case. Such actions make the activity of law enforcement agencies in searching people committing the predicate crime, in bringing them to the criminal responsibility, in searching traces of the crime vain, they also make it difficult to return property obtained in a criminal way to the legal owner or to the state.

The involved people block preventing the criminal activity of the participants of the predicate crimes, its warning and stopping. Besides, a feeling of impunity for their actions has been formed among the accomplices of these crimes that doesn't stimulate their repentance and correction but threatens to continue the criminal activity.

All this leads to the breach of normal activity of the organs of pre-trial investigation, the Procurator's Office, court etc. Even in the cases when a person doesn't intend immediately to create obstacles for the organs of justice to carry out activity obtaining necessary evidence and establishing objective truth in a case in the course of pre-trial investigation or court trial, laundering, for example, criminal profits, keeping or selling them, a person affects the interests in the sphere of justice.

According to S.V. Poznyshev: "he who buys any object knowing that the latter was acquired illegally helps a criminal not only get some profit from the committed crime, but conceal the crime because the legally acquired object is the evidence exposing the criminal [20, c. 216].

The social danger of participation in a crime lies in the fact that a participant complicates with his or her actions or inactivity the process of detecting the predicate crime and of finding the persons who committed it, pre-trial investigation and court trial of such a crime. A guilty person conceals the main (predicate) crime, holding it away from the organs of justice, when he or she not promising in advance conceals a criminal and property obtained illegally, weapon or tools of crime, gains, keeps or sells the illegally obtained property, launders or uses criminal profits [4, c. 119].

Participation in a crime by certain circumstances can create conditions for continuation of the criminal activity of the participants of the main crime. However, it is not complicity in a crime because of the absence of agreement about it between the involved person and the participant or participants of the main crime. An executor, an organizer, an accomplice or an instigator committing a crime don't count on the activity of a participant.

Unlike the accomplices of a crime, a participant doesn't take part in the commitment of the main crime but helps the executor and other accomplices conceal the traces of the crime, realize the illegally stolen property etc.

A participant with some exception, unlike an accomplice, doesn't intensify the executor's or other accomplices' decisiveness to commit a crime. It is conditioned by the fact that a participant doesn't promise beforehand to conceal a criminal, weapons or means of the crime, its traces or the objects obtained illegally to keep or sell them or to be conducive to the crime concealment. If, for instance, the concealment is not promised beforehand, the actions of the guilty don't create the conditions to commit the main crime.

It should be mentioned that there was a problem in the Soviet literature to define an unpromised in advance nonreport of a crime as relevant to the institution of participation or to the institution of complicity in a crime. A.F. Zelinsky and A.V. Naumov wrote about it in the second half of the XXth century: "If we had been asked, if someone, who promised the executor in advance not to report about him, would this person be condemned for complicity in a crime, we could have answered ... the decision of this question would depend on the book used by the judge at Law university [10, c. 28].

Some scientists expressed the thought, that a given in advance promise not to report a crime to the law enforcement organs is considered as a type of complicity in a crime. So, A.N. Trainin, A.A. Piontkovsky, Sh.S. Rashkovska and other Soviet scientists asserted that an unpromised in advance nonreport of a crime is complicity in a crime in the form of intellectual complicity [30, c. 106, 130; 27, c. 264, 290; 16, c. 180]. The supporters of this point of view believed that intellectual complicity in the form of an unpromised in advance nonreport of a crime would be punished only for complicity in the crime belonging to the list fixed in the legal norm that establishes responsibility for the nonreport of a crime [26, c. 19]. Some modern scientists have the same position and qualify an unpromised in advance nonreport of a crime as complicity in a crime [25, c. 10; 21, c. 17].

A.A. Piontkovsky and Sh.S. Rashkovska think, an unpromised in advance nonreport of a crime to be in the causative relation to the crime committed by the executor and other participants; it is favourable to its commitment and encroches the same object along with the main crime; that's why, a mentioned type of the nonreport should be considered as complicity in a crime [16, c. 180; 14, c. 494–495]. The supporters of this position believe that a promise not to report the crime preparation or crime commitment strengthens a criminal's and his accomplices' decisiveness to committ a crime in the future because their actions will be unnoticed by the law enforcement agencies and they can escape criminal responsibility.

It's interesting to note that in some states - former republics of the USSR an unpromised in advance nonreport of a crime is considered to be as participation in the form of complicity. So, for instance, it is said in part 1 of Article 31 (participation in a crime) of the Criminal Code of Uzbekistan that an unpromised in advance nonreport of a truly known crime or its concealment draws responsibility according to Article 241 (nonreport of a crime or its concealment) of the Criminal Code of Uzbekistan. Going out from the statement fixed in part 1 of Article 31 of the Criminal Code of Uzbekistan, a legislator of the Republic Uzbekistan applies a promised in advance nonreport of a truly known crime not to participation but to complicity in a crime.

In the Soviet period, V.O. Kuznetsov, G.A. Kriger, P.I. Gryshayev, P.F. Telnov and other scientists thought that a promised in advance nonreport of a crime can't be considered as a type of complicity [13, с. 99; 8, с. 223–224; 23, с. 73; 28, с. 100].

There have been discussions around this question so far. So, for example, from the point of view of Yu.O. Krasikov, a promised in advance nonreport of a crime belongs to the intellectual complicity because it causes the crime commitment by the executor [12, с. 65–66]. A.S. Yakubov thinks, such a nonreport of a crime strengthens a criminal's decisiveness, gives hope to escape responsibility, stimulates and strengthens his intention to go on with committing a crime. [32, с. 269]. O.V. Glukhova, A.D. Makarov, A.V. Zarubin, other native and foreign scientists have the similar position [7, с. 34, 50; 18, с. 90; 9, с. 94; 2, с. 99]. But A.A. Ter-Akopov, R.S. Orlovsky and others don't agree to it [29, с. 131; 19, с. 75, 118].

V.S. Prokhorov, giving grounds to the necessity to consider a promised in advance nonreport of a crime a type of complicity, gives an example: "the executor's assurance that he can act without obstacles and without being interrupted, that nobody will learn about a committed crime, sometimes is more important than the promise to buy the stolen [31, с. 600–601]. V.S. Prokhorov maintained his thought in the Soviet period that a promised in advance nonreport of a crime strengthens the executor's decisiveness to commit a crime, and in fact is considered to be the elimination of obstacles on the way of committing a crime; that's why such a nonreport creates complicity in a crime [31, с. 593, 620–621, 637].

The example given by V.S. Prokhorov is similar to the case of complicity. However, along with this notice that the executor's decisiveness in committing a crime by complicity will be strengthened not because his promise not to report a crime but from the view he has been secured in eliminating obstacles in committing a crime.

According to other thoughts, a promised in advance nonreport of a crime doesn't respond the signs of complicity because the nonreport of the crime that is being prepared is not conducive to its commitment because the person who doesn't report this crime doesn't create possibilities for it by his promise. It is considered that the promise not to report the crime which is being prepared is not conducive to the crime commitment, doesn't eliminate obstacles for its commitment, doesn't conceal the crime, so such actions don't cause the crime commitment by the executor. As G.A. Kryger and P.I. Gryshayev say, the behaviour of the people involved in a crime is not connected *in a causative way* (our italics. – A.B.) with the criminal result or with the crime commitment [8, с. 203]. The person who promises beforehand not to report the being prepared crime stays away from the main crime and doesn't influence the flow of the criminal actions.

P.F. Telnov, agreeing to the fact that the promises not to report a crime, noninterference into a criminal event can't be conducive to a crime, thinks that, when a person has a legal duty to report a crime, his or her inactivity creates complicity in the form of a promised in advance nonreport [28, с. 99–100]. For instance, Article 51 of the Criminal Code of 1903 contained such a sign of complicity as the promise not to create obstacles to the crime commitment. Actually, when a subject has a duty to create obstacles for a criminal in the commitment of an illegal action but he doesn't do it and moreover he assures the criminal in his nonreport of a crime, the criminal's decisiveness to fulfill the planned becomes stronger. A person who mustn't let the crime commit or report it to the corresponding organs becomes an obstacle for the criminal. However, here the nonreport of a crime has a different legal nature, it becomes a part of the promised in advance connivance of a crime.

We think, the nonreport of an uncompleted crime is in the causative connection with the consequences of such a crime regardless of being promised or not. An involved person doesn't interfere the development of the causative connection between the action of the main crime executor and the consequence caused by him. The denial of the causative connection between the nonreport of an uncompleted crime and the result of this crime is the denial of the possibility to stop such a crime - regardless of a person's report of it or not.

It should be taken into account that the valid criminal legislation of Ukraine doesn't impose a duty on a person to report a being prepared crime to the authorities. Accordingly, a criminal realizes that a person knowing about the crime he is going to commit is not obliged under the threat of punishment to report the crime and his criminal actions to the law enforcement agencies. The exception is only the nonreport to the corresponding establishments and people who are in the dangerous for life state and the nonreport of such state if it has caused grievous bodily harm. In such a case in accordance with Article 136 the responsibility for the person's inactivity comes (nonrendering of aid to the person being in dangerous for life state).

The example given by P.T. Telnov says about an official or a person who, according to the labour agreement, must create obstacles to a crime or report it to the competent organs. If such a person agrees to infringe his or her legal duty, there appears an agreement to commit a crime between him or her and the crime executor. A promised connivance given in advance in this case becomes complicity in a crime.

Going out from the said above, it should be agreed with S.D. Shapchenko who says justly that the position of the legislator of Ukraine about the promise not to report a truly known crime that is being prepared or committed is characterized by the following: he didn't consider such an action as complicity in a crime and in the criminal legislation of Ukraine in 1960 [33, с. 84].

Unpromised in advance concealment isn't connected with the main crime and the subject's behaviour is regarded not as complicity but as involvement. For the crimes fixed by Articles 198 and 396 of the Criminal Code of Ukraine it is typical that the subject's actions are not really conducive to the crime commitment in the result of which criminal profits have been obtained. The activity of the person who doesn't promise beforehand to conceal a crime or to gain, keep or sell the property obtained in a criminal way, is not in a causative connection with the actions of the accomplices of the crime and its result. Such behavior of a guilty doesn't create participation in the form of complicity.

The exception may be a person's systematic concealment of a criminal or criminals that would give the grounds to the crime executor and its accomplices to count on such favourable attitude from the concealer's side. These actions were recognized by the court practice of the Ukrainian Soviet Socialist Republic and nowadays have been recognized by the courts of Ukraine as complicity in a crime commitment. Many criminalists support the position of the court practice as to the definition of unpromised in advance systematic concealment of a crime or gaining or selling the property obtained in a criminal way and consider it to be complicity in the commitment of the main crime.

Connivance has the signs that also characterize the institution of involvement in a crime. The existence of the predicate crime unites this type of involvement and other types of the given institution of the criminal law. There is no consent to commit crime between the person who connives at a crime and the crime executor.

The grounds of bringing to responsibility an official for his inactivity is this person's official duty to prevent crime or create obstacles to its commitment. Such a duty is determined by the legal documents regulating the person's official activity or can come out of the norms of the criminal law. A legal duty for an official is doing certain actions or not doing them.

There is no duty for a private person fixed by law to warn, prevent or create obstacles to a crime. This is a right for everyone. Some legal documents of Ukraine say private people have a right to prevent crime otherwise. For example, it is fixed in part 2 of Article 3 of the Law of Ukraine from the 15th of November 2001 that citizens' associations and separate citizens can conduce to some measures preventing family violence. If a person uses such a right, he or she has to realize it in the limits of the norms about the necessary defence, detaining the person having committed crime or extra necessity.

The legislation of Ukraine imposes upon private people in some cases the duty to report a crime that is being prepared or has been committed. If a private person doesn't execute such a duty, his or her inactivity can be regarded as nonreport of a crime. In special legal norms, the criminal responsibility for it is foreseen. We can hardly agree with the researchers thinking that leaving or

nonrendering a person assistance in the dangerous for life state are types of connivance at a crime [18, с. 37, 151].

The duty to act or inact in some way for an official exists if there is danger of bringing harm to the social relations safeguarded by the criminal-legal norms. Such danger goes out from possible criminal actions of a different person profiting the negligent attitude of the official to discharge his or her duties. The threat of crime commitment by a different person must be evident. As O.M. Lemeshko justly says, there must be an evident character of the main crime commitment by connivance at it [17, с. 127].

If a person can't discharge his official duty of warning of crime commitment or preventing it because of valid excuse, his responsibility for connivance at crime is excluded. Valid can be excuses like calamity, physical or psychological compulsion, performance of some special task of preventing or discovering the criminal activity of an organized group or criminal organization. In this case, having an obligation to do certain actions or not to do them in order not to let the crime be committed, a subjective sign - possibility for the subject to perform his official duty – is absent. A person is not responsible for non-performance of his official duty when he is temporarily removed from his post at the moment of rise a source of danger. Connivance at a crime as a type of participation in a crime should be distinguished from complicity in a crime.

Some researchers think that the inactivity of the person conniving at a crime can be examined as complicity having only the one-sided connection with the actions of the accomplices of the predicate crime. For example, O.V. Zarubin states that in the science of criminal law, complicity can be regarded as activity of the person who connives at crime and without the mutual knowledge of the accomplices, because if a guilty has a law-prescribed duty to report the crime preparation or crime commitment and he connives at it, his inactivity should be qualified as complicity in crime [9, с. 96].

However, it shouldn't be agreed to it because there must be conspiracy between a conniving person and an executor and other accomplices that the conniving person won't create obstacles to commit a crime. If there is conspiracy between a conniving person and the executor and accomplices of the predicate crime, the conniving person's inactivity should be regarded as complicity in this crime. Promised beforehand connivance should be regarded as intellectual complicity. Promising beforehand to abandon his official duty, a conniving person strengthens the executor and accomplices' decisiveness to commit a corresponding crime because the crime accomplices are sure their actions to remain unnoticed and that the law enforcement agencies cannot establish their guilt in crime commitment and that it gives them possibility to escape criminal responsibility.

The participants of the predicate crime knowing about the official's abandonment his duty to prevent crime, also know about the absence of obstacles on the way to crime commitment. A conniving person and the participants of the predicate crime must be aware about the role of everyone without going into details.

It should be mentioned, if an official who has to prevent crime or create obstacles to it conspires with the executor or another accomplice of the predicate crime not to perform his official duty, the inactivity of such a person should be qualified according to the rule of the ideal totality of the criminal-legal norms providing the responsibility for connivance in the predicate crime and the official crime commitment as an executor [3, c. 175].

Some Soviet scientists thought, if an official didn't perform his duty to prevent crime commitment, for instance, the storehouse guard chief connived at a crime to help the executor commit it, such an official had to respond in the total combination of crimes - for connivance at a crime and for abuse of his official state [14, c. 498]. In this example it isn't mentioned if the previous agreement between a conniving person and this crime executor is taken into account or if there is conspiracy between them.

It mustn't be agreed to that, if an official is aware of creating favourable conditions to committing the predicate crime because of his negligence and doesn't create obstacles to crime commitment, the official is the crime accomplice regardless of the conspiracy between the official and the executor of the crime. Despite a person's connivance at a crime who knows about the actions of the crime executor, a conniving person doesn't have agreement with the participants of the predicate crime. As a conniving person doesn't inform the crime executor about his negligence that creates favourable conditions to crime commitment, there is no agreement between them which is an compulsory sign of the crime connivance.

By his abandonment from the development of the causative connection between the predicate crime commitment by a different person and the criminal consequences, an official creates favourable conditions to reach the aim put by the executor of the crime. Stealing property, giving grievous bodily harm and other socially dangerous actions are in the causative connection with the actions of the predicate crime executor and are the result of his actions. If a conniving person assures the excutor immediately or through other participants that he doesn't create obstacles in committing crime, it strengthens their decisiveness and motivation to realize their criminal plan. The causative connection in this case is between the united actions of the person neglecting his duty to hinder crime, the crime executor and the criminal consequences coming as a result of the common interests of the conniving person and the executor of the objective side of the predicate crime.

So, the existence of the causative connection between the connivance (and also – nonreport an uncompleted crime) and the consequences of the main crime refutes the affirmation about the non-causative character of connivance (as such) concerning the main crime.

Some authors state the opposite defining non-determination as an involving action of the predicate crime as the main principle during the analysis of some types of involvement. L.M. Abakina-Pilyavska generalizes that "the actions of the involved people are not in the causative-resultant connection with the main (preceding) crime committed by a different person is not conducive to its commitment, but having researched special types of participation qualified by Articles 135, 136 of the Criminal Code of Ukraine, the author indicates, the coming of socially dangerous consequences in the form of grievous bodily harm given to the victim is necessary for the coming of responsibility in this case; the coming of these consequences has to be connected in the necessary causative connection with the victim's inactivity [1, c. 28]. O.M. Lemeshko who also supports the position about the non-causality of the involvement (concerning the consequences of the main crime), states about the official connivance that during the criminal inactivity, encroachment upon the goods protected by law takes place because of non-preventing of socially dangerous consequences, non-interference in the process of their development [17, c. 138]. Then the author draws attention that by conniving to a crime in an office, the criminal consequences in the form of violence of legitimate activity of a concrete law enforcement agency in the sphere of stopping crimes come [17, c. 138]. That is, connivance, according to such logic, causes consequences not to the object which is encroached by the main action, but encroaches the interests of justice protected by law and from this the following conclusion may be drawn that a conniving person doesn't prevent harm committed by the executor of the main crime to the organs of justice; though, it is known that the executor encroaches other goods (health, life, property etc) in most cases. The said above, from our point of view, testifies to some artificiality of derivation of the causative connection in the situation under review.

A conniving person can be admitted as an accomplice in a crime in the form of complicity only if there is a bilateral subjective connection. If a conniving person tells some participants of the predicate crime that they can use his negligent performance of his official duty to commit crime, this person's actions should be quality as complicity in crime or unsuccessful complicity.

O.O. Kvasha states it right that mutual awareness isn't a compulsory condition of common actions of the organizer, instigator, accomplice und executor of a crime and doesn't foresee their acquaintance with each other [11, c. 121]. It is important to establish that every participant awares that he doesn't act alone but together with the others [11, c. 121].

When there is no awareness from the crime executor's about the intent of the involved person not to hinder crime, the causative connection between the actions of this involved person and the consequences caused by the executor is in non-interference into the actualization of the socially dangerous result of the main crime, its inevitability.

A conniving person conduces to the causative connection between the actions of the predicate crime executor and its consequences with his or her inactivity. If for an official who is responsible to hinder crime a notification about a crime is a way to hinder it, the non-performance of his duty is a sign of connivance at a crime.

Chapter VI-1 "Participation in a crime" should be included to the general part of the Criminal legislation of Ukraine. In this chapter, the criminal-legal norm giving the definition to the participation in a crime should be under number 31-1. The norm should be written in such a reduction: "participation in a crime is a socially dangerous action of the subject of a crime fixed in the Criminal legislation of Ukraine that encroaches on the social relations in the sphere of justice und rises in the connection of a different person with the predicate crime and isn't complicity in it.".

THE LIST OF USED SOURCES:

1. Абакіна-Пілявська Л. М. Інститут причетності до злочину в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Людмила Миколаївна Абакіна-Пілявська ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2014. – 317 с.

2. Абакумова Ю. В. Інститут співучасті в кримінальному праві України : природа, сутність, сучасні проблеми визначення : [монографія] : / Ю. В. Абакумова ; [за ред. : В. Г. Лукашевича]. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – 320 с.

3. Беніцький А. С. До питання про кримінальну відповідальність за потурання злочину / А. С. Беніцький // «Міжнародне, наднаціональне та національне право : проблеми конвергенції» : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 13 грудня 2013 р. / [за ред. : д.ю.н., проф. Т. С. Ківалової] ; Міжнародний гуманітарний університет. – Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2013. – С. 173–175.

4. Беніцький А. С. Місце причетності до злочину в кримінальному праві України / Беніцький А. С. // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2014. – № 1 (66). – С. 116–125.

5. Бушуев И. А. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство / И. А. Бушуев. – М. : Юрид. лит., 1965. – 139 с.

6. Васильев А. А. Уголовно-правовая характеристика прикосновенности к преступлению : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Васильев Андрей Александрович. – Екатеринбург, 2009. – 28 с.
7. Глухова О. В. Уголовная ответственность за недоносительство и укрывательство преступлений : [монография] : / О. В. Глухова ; Брест. гос. ун-т имени А. С. Пушкина. – Брест : БрГУ, 2010. – 247 с.
8. Гришаев П. И. Соучастие в преступлении по уголовному праву Российской Федерации : [учебное пособие] : / В. А. Григорьев. – Уфа : Изд-во Уфим. ВШ МВД РФ, 1995. – 75 с.
9. Зарубин А. В. Уголовно-правовое регулирование прикосновенности к преступлению : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Зарубин Андрей Викторович ; Тюмен. юрид. ин-т МВД России. – Тюмень. – 2004. – 212 с.
10. Зелинский А. Ф. Нужно решать / А. Ф. Зелинский, А. В. Наумов // Советская юстиция, 1969. – № 12. – С. 25–30.
11. Кваша О. О. Співучасть у злочину : структура та відповідальність : [монограф.] : / О. О. Кваша ; НАН України ; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. – 560 с.
12. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / [под общей ред. Генерального прокурора РФ, проф. Ю. И. Скуратова и председателя Верховного Суда РФ В. М. Лебедева]. – [2-е изд., изм. и доп.]. – М. : Издательская группа ИНФРА-М–НОРМА, 1998. – 832 с.
13. Кузнецов В. А. Борьба с преступным приобретением и сбытом имущества / В. А. Кузнецов. – К. : Наук. думка, 1970. – 160 с.
14. Курс советского уголовного права. Часть Общая : в 6 т. / А. А. Пионтковский ; [ред. кол. : А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе]. – Т. 2 : Преступление. – М. : Наука, 1970. – 516 с.
15. Курс советского уголовного права. Часть Общая. Т. 1 / [отв. ред. : Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский]. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 648 с.
16. Курс советского уголовного права. Часть Особенная : в 6 т. / А. Н. Игнатов, В. Ф. Кириченко, Ш. С. Рашковская и др. ; [ред. кол. : А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чхиквадзе]. – Т. 6 : Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Воинские преступления. – М. : Наука, 1971. – 559 с.
17. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лемешко Олександр Миколайович ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2001. – 201 с.
18. Макаров А. Д. Уголовная ответственность за прикосновенность к преступлению : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Макаров Анатолий Дмитриевич ; Российская правовая академия Министерство юстиции Российской Федерации. – М., 2004. – 176 с.

19. Орловський Р. С. Кримінальна відповідальність за пособництво вчиненню злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Орловський Руслан Семенович ; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. – Х., 2000. – 175 с.

20. Познышев С. В. Очерк основных начал науки уголовного права. Особенная часть / С. В. Познышев. – М., 1923. – 296 с.

21. Пономаренко Е. В. Некоторые теоретические и законодательные проблемы прикосновенности к преступлению по уголовному праву Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пономаренко Елена Валерьевна. – Саратов : Саратовская государственная академия права, 2007. – 26 с.

22. Раал Э. Прикосновенность к преступлению по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Э. Раал ; Тартуский государственный университет. – Тарту, 1956. – 20 с.

23. Разгильдиев Б. Т. Уголовно-правовые проблемы прикосновенности к преступлению / Б. Т. Разгильдиев ; [под ред. А. П. Горшенева]. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1981. – 96 с.

24. Семькина О. И. Ответственность за укрывательство преступлений по уголовному праву России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Семькина Ольга Ивановна. – М. : Ставропольский государственный университет, 2003. – 26 с.

25. Сержкина К. Н. Прикосновенность к преступлению в уголовном праве России: оптимизация норм и практики их применения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сержкина Ксения Николаевна. – Самара, 2009. – 24 с.

26. Смирнов В. Г. Понятие прикосновенности к преступлению по советскому уголовному праву / В. Г. Смирнов. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1957. – 129 с.

27. Советское уголовное право (Общая и Особенная части) : [учебник] : / [авт. кол. : В. Ф. Кириченко, М. И. Якубович] ; [под ред. В. Д. Меньшагина]. – М. : Издательство Юридическая литература, 1958. – 515 с.

28. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. – М. : Юридическая литература, 1974. – 208 с.

29. Тер-Акопов А. А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А. А. Тер-Акопов. – М. : Юркнига, 2003. – 480 с.

30. Трайнин А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – 158 с.

31. Уголовное право России : Общая часть : [учебник] : / [авт. кол. : А. И. Бойцов, И. В. Волгарева, Б. В. Волженкин и др.] ; [под ред. : Н. М. Кропачева, Б. В. Волженкина, В. В. Орехова]. – СПб. : Издательский

Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербур. гос. ун-та, 2006. – 1064 с.

32. Уголовное право. Общая часть : [учебник] : / А. С. Якубов, Р. Кабулов и др. – Ташкент : Академия МВД Республики Узбекистан, 2004. – 435 с.

33. Шапченко С. Д. Співучасть у злочині : постатейний коментар до розділу VI Загальної частини Кримінального кодексу України / С. Д. Шапченко // Законодавство України. – 2003. – № 9. – С. 68–110.

УДК 343.37:343.359.2:336.226.322(477)

ПЕРЕДУМОВИ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ

Грицюк Андрій Григорович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті розглянуто передумови посилення кримінально-правової охорони ПДВ. Оцінено показники адміністрування податку впродовж 1999–2013 рр. Установлено, що коливання «розриву в дотриманні» впродовж 2009–2013 рр. не може бути пояснене економічними чинниками (податковою заборгованістю, рівнем відшкодування, офіційним товарообігом), тому, імовірно, воно зумовлено уникненням оподаткування, зокрема нелегальним. Розглянуто достатність кримінально-правових засобів із протидії зловживанням у сфері адміністрування ПДВ. Установлено, що в 2013 р. втрати ПДВ внаслідок недодержання податкових обов'язків (59 млрд грн.) десятикратно перевищували суму ухилення від сплати ПДВ, що перебувала під кримінальним розслідуванням (тобто латентність злочинів цієї категорії може сягати 90 %). Зроблено висновок, що наявні інструменти кримінального права є недостатніми для протидії даним явищам, зокрема через занижений поріг караності ухилення від оподаткування і невідповідність кримінально-правових заборон різноманіттю й суспільній небезпечності зловживань із цим податком.

Ключові слова : ухилення від сплати податків, шахрайство з ПДВ, незаконне відшкодування ПДВ, ПДВ-розрив, розрив у дотриманні.

ПРЕДПОСЫЛКИ УСИЛЕНИЯ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ НАЛОГА НА ДОБАВЛЕННУЮ СТОИМОСТЬ

Грицюк Андрей Григорьевич,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин

(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
г. Херсон, Україна)

В статті розглянуті передумови посилення кримінально-правової охорони НДС. Оцінені показники адміністрування податку в 1999–2013 рр. Встановлено, що коливання «розриву в дотриманні» на протязі 2009–2013 рр. не пояснимі економічними причинами (податковою задолженністю, рівнем відшкодування, офіційним товарооборотом), тому, ймовірно, вони обумовлені ухилом від податкування, в тому числі нелегальним. Розглянуто достаточність кримінально-правових засобів по протидії зловживанням в сфері адміністрування НДС. Встановлено, що в 2013 р. втрати НДС внаслідок невиконання податкових зобов'язань (59 млрд грн.) десятикратно перевищували суму ухилення від сплати НДС, знаходячись під кримінальним розслідуванням (т.е. латентність злочинів цієї категорії може досягати 90 %). Сделано висновок, що наявні інструменти кримінального права недостатні для протидії вказаним явищам, в частині з-за заниженого порогу покарання ухилення від податкування і невідповідності кримінально-правових заборот різноманітності і суспільної небезпеки зловживань з цим податком.

Ключові слова : ухилення від сплати податків, шахрайство з НДС, незаконне відшкодування НДС, НДС-розрив, розрив в дотриманні.

BACKGROUND OF REINFORCEMENT OF THE VALUE ADDED TAX CRIMINAL LAW PROTECTION

Hrytsiuk Andrii,
candidate of legal sciences,
Associate Professor of the Department General legal
and socio-humanitarian disciplines
(Kherson faculty of Odessa state University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The article describes the background to strengthen the criminal-law protection of VAT. VAT administration estimated figures for the period 1999–2013 (**C-efficiency**, compliance gap). VAT losses due to non-compliance could achieve in 2013 59 billion grn (28 % of the potential and 46 % of the actual revenues). It was found that the increase in the efficiency of VAT administration in the period 2005–2013 (in comparison with the previous period), partly due to the growth of debt on VAT refunds. It is shown that fluctuations "compliance gap" in 2009–2013 can not be explained by economic factors (changes in the tax debt, the level of VAT refund, the official trade), so they are probably caused by tax avoidance, including illegal. We consider the adequacy of the criminal legal instruments to counter abuse in the VAT administration, relating to the failure of tax obligations. It was found that in 2013 VAT losses due to non-compliance with tax obligations are tenfold higher than the amount of VAT evasion that was under criminal investigation (latency of crimes in this category can reach 90 %). It is concluded that the existing instruments of criminal law are not sufficient to counter these phenomena, including due to the undervalued threshold blameworthiness of tax evasion and non-compliance of the criminal prohibitions diversity and social danger of abuse of this tax. However, the strengthening of the criminal-law protection of VAT is likely to require the prior reduction of abuse in this area by administrative measures.

Key words : tax evasion, VAT fraud, illegal VAT refund, VAT gap, compliance gap.

Для оцінки масштабів втрат податку застосовується низка індикаторів. Так, VAT Theoretical Tax Liability (VTTL) відображає добуток кінцевого споживання та середньозваженої ставки ПДВ. Остання розраховується з урахуванням операцій, звільнених від ПДВ чи оподатковуваних за зниженою ставкою. Наприклад, у країнах Євросоюзу розрив між стандартною і середньозваженою ставками складає від 0 % (у Данії) до 32 % (у Іспанії) [1, с. 13–14]. Значення VTTL визначається особливостями законодавства та економічними показниками [2, 3]. VAT gap (ПДВ-розрив) – різниця між VTTL і фактичними надходженнями ПДВ. Реальна ставка – частка фактичних надходжень ПДВ у кінцевому споживанні [4]. С-efficiency (продуктивність) розраховується як частка фактичних надходжень у здобутку кінцевого споживання й стандартної ставки, тобто як відношення реальної й стандартної ставок [5, с. 25]. У складі цього індикатора диференціюється policy gap (розрив у політиці) – розбіжність, обумовлена частковим або повним звільненням операцій від оподаткування на підставі політичних рішень, – і compliance gap (розрив у дотриманні) – різниця між сумою ПДВ, що підлягає сплаті в принципі, і фактичними надходженнями [6, с. 14–21].

В Україні розрив у дотриманні розраховували О.О. Молдован [7], А.М. Вдовиченко і А.І. Зубрицький [8]. Слід зазначити, що у зазначених розрахунках не деталізовані структура пільг з ПДВ і характер заборгованості з відшкодування (прострочена – поточна, визнана – оспорювана).

Мета цієї статті – оцінити втрати бюджету України внаслідок недотримання податкового законодавства у сфері адміністрування ПДВ (compliance gap) і достатність кримінально-правових засобів для протидії цьому явищу.

Зміни реальної ставки, продуктивності і втрат ПДВ в Україні наведено на рис. 1–4 і в табл. 1.

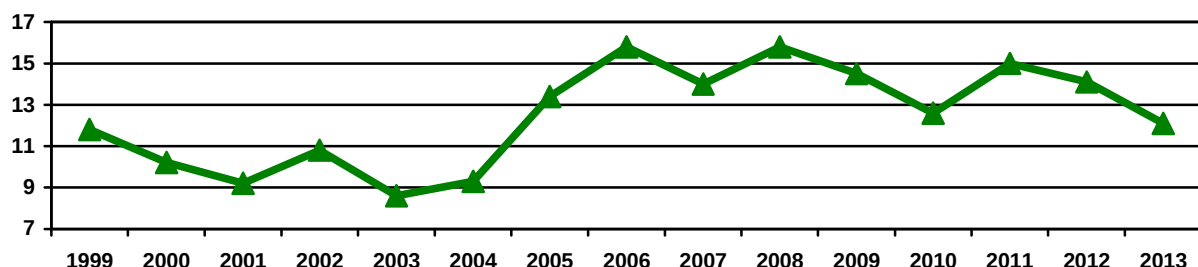

Рис. 1. Реальна ставка ПДВ, %

Примітка: розраховано як відношення надходжень ПДВ до кінцевих споживчих витрат домогосподарств. Статистична інформація тут і далі

наведена за даними Держстату, Державної фіскальної служби, Державної казначейської служби і Рахункової палати України.

Табл. 1

Втрати ПДВ

А	Б	В	Г	Д	Е
Показник Рік	Кінцеві споживчі витрати домогосподарств, млрд грн	Потенційні надходження ПДВ за стандартною ставкою (Б×0,2), млрд грн	Надходження ПДВ, млрд грн	Втрати через пільги з ПДВ, млрд грн	Несплата ПДВ (В – Г – Д), млрд грн
1999	71,3	14,3	8,4	39,7	-
2000	92,4	18,5	9,4	37,9	-
2001	112,3	22,5	10,4	41,8	-
2002	124,6	24,9	13,5	46,8	-
2003	146,3	29,3	12,6	34,2	-
2004	180,4	36,1	16,7	10,8	8,5
2005	252,6	50,5	33,8	11,5	5,2
2006	319,4	63,9	50,4	12,5	1
2007	422,8	84,6	59,4	16,0	9,2
2008	582,5	116,5	92,1	20,6	3,8
2009	581,7	116,3	84,6	25,8 (19,1)	5,9 (12,6)
2010	686,1	137,2	86,3	34,0 (24,4)	16,9 (26,5)
2011	865,9	173,2	130,1	41,4 (31,6)	1,7 (11,5)
2012	986,5	197,3	138,8	30,3	28,2
2013	1057,8	211,6	128,3	26,2	57,1

Примітка: розмір несплати для 1999–2003 рр. не розраховувався через перевищення пільг над потенційними надходженнями. Для 2009–2011 рр. пільгові втрати вказані окремо з урахуванням і без урахування пільг із перевезення пасажирів та вантажів транзитом через Україну, які є витратами нерезидентів і не входять до складу споживчих витрат домогосподарств (у 2009 р. це – 6,7 млрд грн, у 2010 – 9,6 млрд грн, у 2011 – 9,8 млрд грн). У 2012 р. ці пільги виключені зі складу пільгових втрат податковою службою. Далі по періоду 2009–2011 рр. дані про втрати ПДВ будуть враховуватися без зазначеного виду пільг (як таких, що не стосуються втрат бюджету).

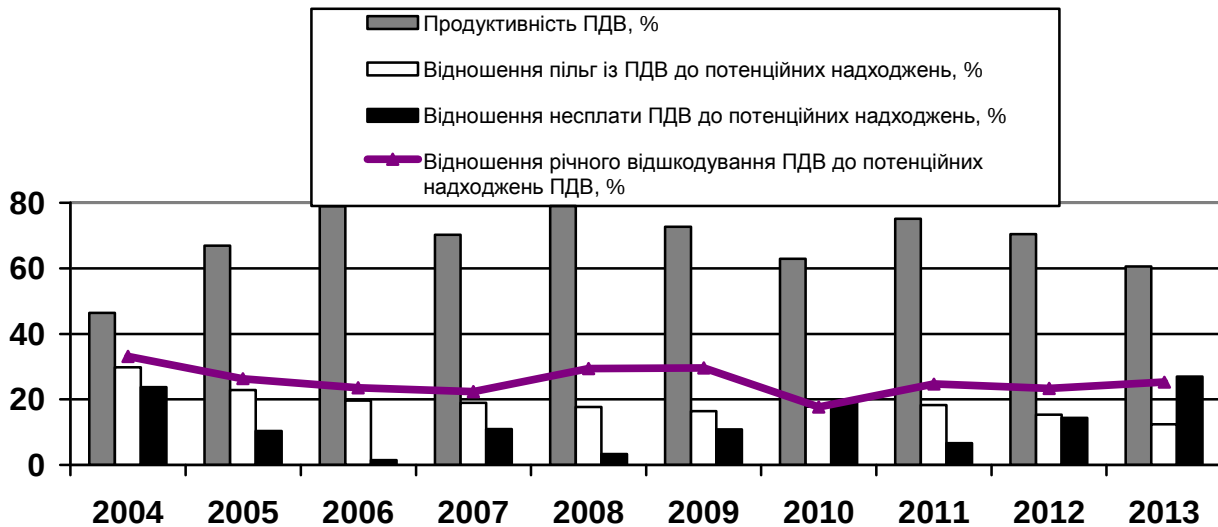

Рис.

2. Продуктивність, відшкодування та втрати ПДВ

Як видно, продуктивність в 2005–2013 рр. у порівнянні з періодом 1999–2004 рр. зросла. Необхідно прийняти до уваги, що продуктивність розрахована на підставі показників календарних років, а фактична сплата ПДВ здійснюється з інтервалом до періоду оподатковуваних операцій, тобто надходження календарного року частково являють собою внесок за операціями попереднього (що дещо викривляє показники за календарними роками). Також ігнорується відшкодування ПДВ у рахунок платежів із цього та інших податків (показник продуктивності може бути завищений за рахунок інших періодів та інших податків). Не враховано й заборгованість із відшкодування.

Заборгованість із відшкодування є сумою, на яку надходження при розрахунку продуктивності підлягають зменшенню: якби заборгованість було погашено, ці надходження, відповідно, були б меншими (додаткові доходи забезпечено за рахунок відволікання власних коштів платників). При цьому враховувати необхідно саме прострочену заборгованість, оскільки збільшення суми заявок на відшкодування може свідчити про збільшення оподаткованої бази, подачу необґрунтованих заявок тощо. До вирішення в суді спорів простроченою, по суті, є заборгованість, що визнана урядом (таку позицію займає фіскальна служба [9]).

Дані про бюджетну заборгованість суперечливі. Станом на 1 січня 2005 р. загальні невідшкодовані залишки становили 3,5 млрд грн [10, с. 278]. У 2010 р. уряд визнав, погасивши облігаціями, заборгованість у сумі 16,4 млрд грн, тобто принаймні 12,9 млрд грн заборгованості сформовані в період 2005–2009 рр.; при її рівномірному розподілі на цей період (визначити фактичний розподіл досить проблематично, оскільки до прийняття рішення про випуск облігацій заборгованість урядом зазвичай заперечується) обсяг щорічно несплачених податків збільшиться на

2,58 млрд грн. У 2014 р. уряд визнав і прийняв до погашення облігаціями заборгованість із відшкодування в сумі 7 млрд грн, прострочену станом на 1 січня 2014 р. При рівномірному розподілі цієї суми на 2010–2013 рр. щорічна несплата ПДВ у періоді збільшиться на 1,75 млрд грн.

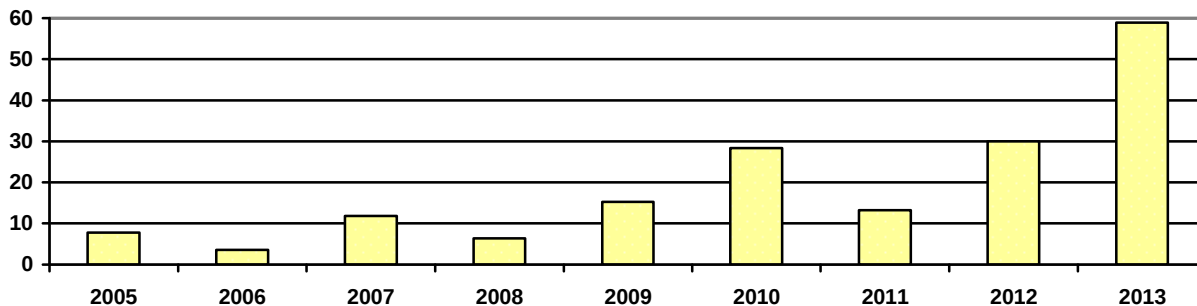

Рис. 3. Розрив у дотриманні, млрд грн

Примітка: відтворено стовпець «Е» з табл. 1 з урахуванням невідшкодування 12,9 млрд грн упродовж 2005–2009 рр. (тобто по 2,58 млрд грн у рік) і 7 млрд грн – упродовж 2010–2013 рр. (тобто по 1,75 млрд грн у рік).

Отже, втрати ПДВ внаслідок недотримання законодавства можуть сягати в 2013 р. 59 млрд грн (за оцінками Державної фіскальної служби, втрати ПДВ в 2013 р. внаслідок недотримання податкового законодавства склали 50 млрд грн. [11]). Ця сума може бути й вищою, оскільки прострочена заборгованість із відшкодування (разом зі спірною) станом на початок 2014 р., за даними уряду, перевищувала 50 млрд грн [12]. Крім того, розрахунок зроблено на підставі офіційних статистичних даних і може не враховувати певне споживання в тіньовому секторі.

Несплата не дорівнює ухиленню. Можна виділити такі фактори втрат податку: 1) знаходження частини споживчих витрат у неформальному секторі; 2) податкова заборгованість (за об'єктивно відображеними зобов'язаннями); 3) легальне уникнення оподаткування (податкове планування); 4) помилки, недбалість у обліку, неправильне тлумачення закону; 5) умисні дії – ухилення від сплати податків та незаконне бюджетне відшкодування шляхом приховування податкових зобов'язань, завищення податкового кредиту, зловживання правовими конструкціями.

Статистичні дані не дають підстав пояснювати коливання розриву в дотриманні протягом 2009–2013 рр. змінами в споживанні (на користь неформального сектора), оскільки частка офіційного роздрібного обігу в споживанні зростає, а так само – податковою заборгованістю чи більшим рівнем відшкодування ПДВ (рис. 4), тому таке коливання, імовірно, спричинене уникненням оподаткування, зокрема нелегальним.

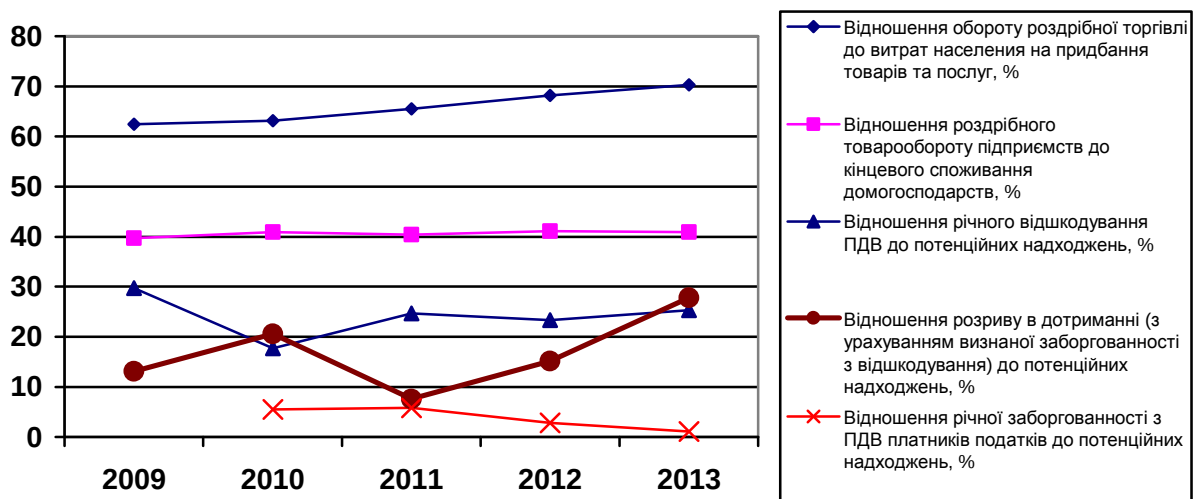

Рис. 4. Розрив у дотриманні та пов'язані показники

Примітка: податкова заборгованість у 2010 р. з урахуванням списання зросла на 7,5 млрд грн, у 2011 – на 10,1 млрд грн, у 2012 – на 5,5 млрд грн, у 2013 – на 2,3 млрд грн.

У 2013 р. сума ухилення від сплати ПДВ за виявленими злочинами склала 5,6 млрд грн. [13], тобто під кримінальним провадженням перебувало менше десятої частки несплат ПДВ. І проблема не вичерпується тим, що більшість правопорушень є латентною, оскільки значна частина порушень під кримінальну заборону і не підпадає. Так, близько двох третин податків у 2012–2013 рр. сплачені великими підприємствами, що складають менше одного відсотка від загальної кількості зареєстрованих платників ПДВ; якщо розподілити несплачені податки пропорційно сплаченим (припустивши, що співвідношення податків, сплачених і несплачених усіма платниками, є однаковим), на частку решти платників (більше 240 тис. у 2013 р.) припадає близько 20 млрд грн втрат ПДВ – приблизно по 80 тис. грн на кожного. Оскільки умисні дії складають лише частину несплат, можна припустити, що суттєва частина платників, які ухиляються від сплати ПДВ, роблять це на суму, значно меншу передбаченої ст. 212 КК України для притягнення до кримінальної відповідальності (у 2013 р. – 573,5 тис. грн). Прикметно, що розмір шкоди для притягнення до відповідальності за несплату ПДВ із недбалості (за ст. 367 КК України) у 10 разів менший, тобто кримінальний закон в частині охорони оподаткування розрахований скоріше на тих, хто припустився помилки, ніж на податкових шахраїв.

Окрім невинуватено високого порогу збитків, інкримінування загальної норми, яка передбачає відповідальність за ухилення від сплати податків, нехтує специфікою ПДВ. Є вельми істотна відмінність між супроводжуванним приховуванням податкових зобов'язань невнесенням до

бюджету власних коштів і неперерахуванням туди податку, вже сплаченого споживачем, – платник, який ухиляються від сплати ПДВ, у даному випадку, по суті, виступає як податковий агент, який привласнив чужі кошти. А привласнення сплачених споживачами сум ПДВ у разі об'єктивного відображення зобов'язань взагалі не утворює в Україні складу злочину, принаймні, виходячи з наявної судової практики (усі перераховані в п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 08.10.2004 № 15 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» способи ухилення від оподаткування пов'язані з приховуванням податкових зобов'язань). Також не є рівнозначним приховування майна від стягнення податкового боргу (наразі не криміналізоване в Україні) з інших платежів та аналогічні дії щодо вже отриманих від споживачів сум ПДВ. Разом із тим при посиленні кримінально-правової охорони системи оподаткування за допомогою встановлення нових заборон необхідно дотримуватися принципу відносної поширеності, що передбачає, що діяння, яке криміналізується, не повинно бути надзвичайно поширеним. Судячи з наведених оцінок, таке посилення вимагає попереднього зниження рівня зловживань у сфері справляння ПДВ адміністративними заходами (наприклад за допомогою електронних рахунків).

Таким чином, втрати ПДВ внаслідок недотримання законодавства могли сягати в 2013 р. 59 млрд грн (28 % від потенційних і 46 % від фактичних надходжень), десятикратно перевищуючи суму ухилення від сплати ПДВ, що знаходилася в 2013 р. під кримінальним розслідуванням; отже, латентність злочинів цієї категорії сягає 90 %. Наявні кримінально-правові засоби з протидії даним злочинам є недостатніми, зокрема через занижений поріг караності ухилення від оподаткування та невідповідність кримінально-правових заборон різноманіттю і суспільній небезпеці зловживань із цим податком. Однак посилення кримінально-правової охорони ПДВ, ймовірно, вимагає попереднього зниження рівня зловживань у даній сфері адміністративними заходами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Richard Bird, Pierre-Pascal Gendron. The VAT in Developing and Transitional Countries. Cambridge University Press, 2007.
2. Measuring tax gaps 2014 edition. HM Revenue & Customs, an official statistics release. – 16 October 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/364009/4382_Measuring_Tax_Gaps_2014_IW_v4B_accessible_20141014.pdf.
3. Study to quantify and analyze the VAT Gap in the EU-27 Member States : Final Report (CASE – Center for Social and Economic Research, CPB Netherlands Bureau for

Economic Policy Analysis). Р. 29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/com-mon/publications/studies/vat-gap.pdf.

4. Наказ Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України від 31.08.2004 № 545/315/502/637 «Про затвердження Методики прогнозування надходжень податку на додану вартість» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1202-04>.

5. Качество администрирования НДС в странах ОЭСР и России. Реформирование российской системы взимания налога / М. В. Казакова, А. Ю. Кнобель, И. А. Соколов ; ред. С. Г. Синельникова-Мурылева. – М : ИЭПП, 2010. – 128 с.

6. Michael Keen. The Anatomy of the VAT. IMF Working Paper, Fiscal Affairs Department. – May 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13111.pdf>.

7. Молдован О. О. Пріоритети реформування податкової політики України : як перейти від фіскалізму до стимулювання ділової активності? / Молдован О. О., Шевченко О. В., Єгорова О. О. – К. : НІСД, 2010. – С. 43–45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.niss.gov.ua/book/Zhalilo_podatkova/Zalilo_podatkova.pdf.

8. Податкові розриви : теорія та можливості імплементації в Україні / А. М. Вдовиченко, А. І. Зубрицький // Економіка та держава : Науково-практичний журнал. – 2013/2. – № 8. – С. 17–21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ndi-fp.asta.edu.ua/files/doc/publications/vdovichenko/podrozryvy-vdovichenko.pdf>.

9. Объем задолженности бизнеса по возмещению НДС не превышает 5,5 млрд грн – глава ГНС // Интерфакс-Украина. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://interfax.com.ua/news/economic/132494.html#>. UNCB 2G_a_m4.

10. Молдован О. О. Державні фінанси України : досвід та перспективи реформ: монографія / О. О. Молдован. – К. : НІСД, 2011. – С. 278. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Moldovan-2a5bc.pdf>.

11. «Настав час радикальних рішень» (ексклюзивне інтерв'ю голови Державної фіскальної служби) // Незалежний АУДИТОР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/1063?view=material.

12. Выступление Премьер-министра Украины Арсения Яценюка в Верховной Раде 27 марта 2014 года // Правительственный портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247147888.

13. Міністерство доходів і зборів України, 2013. Річний звіт. – С. 43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://noosfera.ua/download.php?id=25>.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98:343.148

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ СИТУАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ

Афонін Дмитро Сергійович,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

В роботі розглядаються проблемні питання щодо використання методу ситуаційного моделювання в криміналістичних експертизах та шляхи їх подолання. Підвищення ефективності експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності можливе як в ході безперервного розвитку сучасних науково-технічних засобів і методів та підвищення рівня професійної підготовки співробітників, що використовують у своїй роботі ці засоби, так і в результаті впровадження сучасних положень теорії судової експертизи і криміналістики в практику. Одним з важливих напрямків у цій діяльності є реалізація концепції ситуаційного підходу у правозастосовчій діяльності, зокрема ситуаційне моделювання в експертно-криміналістичній діяльності. Але на жаль реалізація ситуаційного підходу в експертно-криміналістичній діяльності на теперішній час не є досить ефективною, в зв'язку з наявністю проблем методологічного та кваліфікаційного характеру.

Ключові слова: криміналістична експертиза, метод, експертна ситуація, ситуаційне моделювання, ситуаційна експертиза.

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДА СИТУАЦИОННОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ В КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗАХ

Афонин Дмитрий Сергеевич,
преподаватель кафедры теории и истории государства и права
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

В работе рассматриваются проблемные вопросы использования метода ситуационного моделирования в криминалистических экспертизах и пути их решения. Повышение эффективности экспертно-криминалистического обеспечения правоохранительной деятельности возможно как в ходе непрерывного развития современных научно-технических средств и методов и повышение уровня профессиональной подготовки сотрудников, использующих в своей работе эти средства,

так и в результате внедрения современных положений теории судебной экспертизы и криминалистики в практику. Одним из важных направлений в этой деятельности является реализация концепции ситуационного подхода в правоприменительной деятельности, в частности ситуационное моделирование в экспертно-криминалистической деятельности. Но, к сожалению, реализация ситуационного подхода в экспертно-криминалистической деятельности в настоящее время не является достаточно эффективной, в связи с наличием проблем методологического и квалификационного характера.

Ключевые слова: криминалистическая экспертиза, метод, экспертная ситуация, ситуационное моделирование, ситуационная экспертиза.

PROBLEMS USING THE METHOD OF SITUATIONAL MODELING IN CRIMINALISTIC EXPERTISES

Afonin D.S.,
lecturer of the department of theory and history of state and law,
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

This paper considers issues regarding the use of situational modeling method in forensic and ways to overcome them. Improved Forensic Support of Law Enforcement as possible in the continuous development of modern scientific and technical means and methods and improving the professional training of staff in its work to these products, and as a result of the theory of modern forensics and criminology in practice. One of the important directions of this activity is to implement the concept of situational approach in law enforcement, including situational modeling in Forensic activities. But unfortunately the implementation situational approach in Forensic activity at present is not very effective, due to the presence of methodological problems and the nature of the qualification.

Known forensic examination conducted under conditions of certain situations of expert knowledge which helps to solve specific research objectives.

Expert situation in criminology seen as a system of factors that are the basis for the nomination of the most probable versions expert, choosing methods of testing, planning research. In other words, the expert situation – a collection prevailing at a particular expert investigation of the circumstances on which the program is determined by the expert of experts to solve problems. The best means of knowledge and the development of solutions to expert (like all forensic) situations are situational modeling – a method of research situations, which includes building a model of the real situation and with it a different kind of thought experiments (forecasting trends of its development and (or); «play»; on her alleged situation management solutions to select optimal).

As a result of situational modeling expert research facilities with an event, you can set: properties and condition used in the commission of criminal offenses material objects; properties and conditions of the factors of the situation event of criminal offenses (spatial, temporal, situational); course and mechanism of individual stages and processes of criminal offenses and their interactions with each other and various objects.

The successful application of situational modeling in Forensic activities necessary to solve several problems.

First, employees need acquaintance Forensic institutions with the theoretical basis of situation modeling: simulation types (material, mental, logical-mathematical, cybernetic, information computer, modeling the offender, the mechanism of crime, expert research, etc.);

components of process modeling (entity modeling tasks solved subject, object and method of modeling, etc.), situational modeling stages (problem, build a model situation, abstracting from minor to study the circumstances, situation diagnosis, accounting dynamic factors, identifying a number of possible alternative solutions to manage the situation, «play»; solutions on the model and the choice of optimal), and more. Experts should be familiar with the writings of scholars engaged in the study of forensic situations, situational (including experts) modeling.

Secondly, it is necessary to achieve the maximum «saturation»; of employees Forensic institutions relevant information reference and auxiliary nature (modern information retrieval systems, automated reference files, collections, etc.) to create the most reliable information models. Great expectations in information security situational modeling in Forensic activities nowadays rely on an integrated system of forensic registration, which develops through integrated application of information and communication technologies.

In the third, for effective situational modeling experts and forensic specialists who participate as experts in the investigation, forensic skills necessary to develop a mindset that help by analyzing the set of information fields discovered and investigated at the scene, during searches and other investigation, submit to the investigators model of criminal and criminal events.

In the fourth, situational modeling in Forensic activity involves a situational assessments. In situational examination established range of different attributes of the objects that make up a complete picture of events throughout the study; established mechanism of this event, which in turn requires different in nature forensic examinations. This highlights the integral nature of the situational assessment.

Key words: forensic examination method, expert situation, case simulation, situational assessment.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності можливе як в ході безперервного розвитку сучасних науково-технічних засобів і методів та підвищення рівня професійної підготовки співробітників, що використовують у своїй роботі ці засоби, так і в результаті впровадження сучасних положень теорії судової експертизи і криміналістики в практику. Одним з важливих напрямків у цій діяльності є реалізація концепції ситуаційного підходу у правозастосовній діяльності, зокрема ситуаційне моделювання в експертно-криміналістичній діяльності. Але нажалі реалізація ситуаційного підходу в експертно-криміналістичній діяльності на теперішній час не є досить ефективною, в зв'язку з наявністю проблем методологічного та кваліфікаційного характеру.

Мета та завдання. Спроба винаходу шляхів подолання проблем, пов'язаних з використанням методу моделювання в криміналістичних експертизах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальновідомо, криміналістичні експертизи проводяться в умовах певних експертних ситуацій, знання яких дозволяє успішно вирішувати завдання конкретного дослідження.

Експертна ситуація в криміналістиці розглядається як система факторів, які є підставою для висунення найбільш ймовірних експертних версій, вибору методів їх перевірки, планування дослідження. Іншими словами, експертна ситуація – це сукупність сформованих на певний момент експертного дослідження обставин, на основі яких визначається програма діяльності експерта для вирішення експертної задачі. Найбільш оптимальним засобом пізнання і вироблення шляхів вирішення експертних (як і всіх криміналістичних) ситуацій є ситуаційне моделювання – метод дослідження ситуацій, що включає в себе побудову моделі реальної ситуації і проведення з нею різного роду уявних експериментів (прогнозування напрямків її розвитку і (або) «програвання» на ній передбачуваних рішень з управління ситуацією з метою вибору оптимального).

Проблемами використання методу ситуаційного моделювання в криміналістичних експертизах займалися такі вчені, як Л.Є. Ароцкер, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, Т.С. Волчецька, Г.Л. Грановський, І.Ф. Герасимова, Г.О. Густов, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, О.О. Ейсман, В.Я. Колдін, І.М. Лузгін, О.Р. Ратінов, М.В. Салтєвський, С.А. Шейфер, Н.О. Якубович та інші.

Так, Грановський Г.Л. відмічає, що у результаті ситуаційного моделювання експертного дослідження об'єктів, пов'язаних з розслідуваною подією, можна встановити:

- властивості і стан використаних при вчиненні кримінальних правопорушень матеріальних об'єктів;
- властивості і умови формування факторів обстановки події кримінальних правопорушень (просторових, тимчасових, ситуаційних);
- механізм виникнення і перебігу окремих етапів, процесів кримінальних правопорушень і їх взаємодію між собою та різного роду об'єктами [1].

Дослідження праць Р.С. Белкіна, Т.С. Волчецької, І.М. Лузгіна, О.Р. Ратінова [2, 3] та аналіз експертної практики показує, що для успішного застосування ситуаційного моделювання в експертно-криміналістичній діяльності необхідно вирішити ряд проблем.

По-перше, необхідне ознайомлення співробітників експертно-криміналістичних установ з теоретичними основами ситуаційного моделювання: видами моделювання (матеріальне, уявне, логіко-математичне, кібернетичне, інформаційно-комп'ютерне; моделювання злочинця, механізму злочину, експертного дослідження та інше); компонентами процесу моделювання (суб'єкт моделювання; завдання, яке вирішується суб'єктом; об'єкт і спосіб моделювання та інше), етапами ситуаційного моделювання (постановка проблеми; побудова моделі ситуації; абстрагування від несуттєвих для дослідження обставин; діагностика ситуації; облік динамічних факторів; визначення ряду можливих

альтернативних рішень з управління ситуацією; «програвання» рішень на моделі і вибір оптимального) та інше. Експерти повинні бути ознайомлені з працями вчених, що займалися дослідженням криміналістичних ситуацій, ситуаційного (у тому числі експертного) моделювання.

По-друге, необхідно домогтися максимального «насичення» співробітників експертно-криміналістичних установ актуальною інформацією довідково-допоміжного характеру (сучасними інформаційно-пошуковими системами, довідковими автоматизованими картотеками, колекціями та інше) для створення найбільш достовірних інформаційних моделей. Великі надії в інформаційному забезпеченні ситуаційного моделювання в експертно-криміналістичній діяльності на сьогоднішній день покладаються на інтегровану систему криміналістичної реєстрації, яка розвивається за рахунок комплексного застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій.

В третіх, для ефективного ситуаційного моделювання у експертів і спеціалістів-криміналістів, які беруть участь в якості фахівців у слідчих діях, необхідно виробити навички криміналістичного мислення, що допоможе шляхом аналізу безлічі інформаційних полів, виявлених і досліджених на місцях події, в ході обшуків та інших слідчих дій, представити органам слідства модель злочинця і злочинної події.

В четвертих, ситуаційне моделювання в експертно-криміналістичній діяльності передбачає проведення ситуаційних експертиз. В ситуаційній експертизі встановлюється комплекс різних ознак об'єктів, з яких складається цілісна картина всій досліджуваної події; встановлюється механізм даної події, що в свою чергу, вимагає проведення різних за характером криміналістичних експертиз. Це підкреслює інтегральний характер ситуаційної експертизи.

Ще однією проблемою, яка не дозволяє успішно вирішити попередню і максимально використовувати можливості експертного ситуаційного моделювання, є низький рівень роботи фахівців-криміналістів на місцях подій з вилучення слідів різних інформаційних полів: у середньому з одного місця події вилучаються два-три види, а частіше – один вид слідів (в Україні в середньому 1,1 – 1,2 виду слідів). Для ситуаційного моделювання це вкрай мало. У поєднанні з низькою якістю самих слідів (коли багато об'єктів дослідження визнаються непридатними для ідентифікації) цей недолік блокує видачу інтегрованої пошукової діагностичної інформації, яка орієнтована на розпізнання, розрізнення і визначення стану, властивостей, події, явища. Виявлення, вилучення і дослідження великої кількості видів слідів дозволило б скласти повну картину – модель злочинця та механізму злочину. Можливості моделювання за комплексом слідів великі. Це можна побачити з переліку встановлення комплексу властивостей в результаті

висококваліфікованого дослідження навіть одного виду слідів – слідів рук [4].

Так, за слідами рук можна:

а) встановити особливості руки, яка залишила слід (наприклад, відсутність пальців, наявність шраму);

б) приблизно визначити вік людини, яка залишила слід (за кількістю папілярних ліній, що вміщується на відрізку папілярного візерунка 0,5 см (12–13 ліній – діти у віці 8–12 років; 10–12 – підлітки; 7–9 – дорослі люди);

в) визначити деякі елементи механізму вчинення злочину (наприклад, яким чином людина тримала зброю).

У зв'язку з тим що кора головного мозку і епідерміс долонної поверхні кистей рук людини утворилися з одного зародкового листка, по типу папілярного візерунка на нігтьових фалангах пальців рук і ряду інших ознак можна визначити генетично закладені розумові здібності, енергетичний потенціал, психічні та інші властивості людини.

За рахунок ДНК-аналізу за потожировими слідами людини можна провести ряд ідентифікаційних і діагностичних досліджень:

а) ідентифікацію людини за складом речовини потожирового сліду (ПЖС);

б) визначити стать людини;

в) встановити вік людини;

г) вирішити питання про давність утворення потожирового сліду;

д) виявити деякі патологічні особливості та стан людини (наприклад, хронічні захворювання шкіряного покриву, нервово-психічні розлади, вживання психоактивних речовин);

е) виявити сліди парфумерних виробів в ПЖС людини [5].

Якщо до результатів дослідження даного виду слідів додати результати дослідження слідів рукавичок і взуття, слідів знарядь зламу, мікроволокон, лакофарбового покриття, волосся, крові, часток рослин і безлічі інших, – то в висновках проведення ситуаційних експертиз визначалися б повноцінні моделі злочинця (включаючи його анатомічні, функціональні, інтелектуальні, соціальні ознаки) і механізму злочину. Тому в якості спеціалістів-криміналістів для участі в оглядах місць подій повинні бути відібрані судові експерти з досвідом практичної роботи на посаді не менше трьох років, які мають право проведення криміналістичних експертиз.

Для якісного проведення складних оглядів великих місць подій з подальшим проведенням ситуаційних експертиз найкраще створювати групи з різнопрофільних досвідчених фахівців, що мають навички роботи зі слідами злочину [6].

У спеціаліста-криміналіста, покликаного проводити ситуаційно-інтеграційні дослідження речової обстановки місця події з попереднім

дослідженням виявлених слідів і подальшим встановленням властивостей злочинця, повинен бути більш високий рівень підготовки з основ традиційних криміналістичних експертиз і з навичок виявлення, фіксації, вилучення слідів злочинця, а також щодо використання комп'ютерних технологій, ніж у експерта, що проводить експертизи за яким-небудь одним напрямком дослідження.

Тому необхідно забезпечити якісну професійну підготовку спеціаліста-криміналіста з подальшим регулярним підвищенням кваліфікації у спеціалізованому навчальному закладі. При цьому слід додати, що для підготовки криміналістичних експертів, які проводять ситуаційні експертизи на місці події, вкрай необхідне проведення занять на криміналістичних полігонах, оснащених сучасними системами відеозапису, фіксації, зміни слідової обстановки та іншим високотехнологічним, у тому числі мультимедійним обладнанням.

Складні нестандартні завдання при проведенні ситуаційного моделювання в криміналістичній експертизі, на жаль, не завжди вирішуються успішно. І однією з причин є відсутність у виконавця (експерта) творчого підходу до дослідження [7]. Для усунення цього недоліку необхідно провести колосальну роботу: по-перше, забезпечити ретельний відбір кандидатів у експерти-криміналісти (надаючи перевагу особам з творчим потенціалом); по-друге, переглянути низку інструкцій і настанов з проведення криміналістичних експертиз в системі правоохоронних органів у бік обов'язкового виконання вимог про необхідність творчого вирішення нестандартних завдань як в ході проведення криміналістичних експертиз, так і за участю в слідчих діях.

Ситуаційне моделювання в експертно-криміналістичній діяльності використовувалося б частіше й ефективніше, якби експерти знайомилися з оцінкою результатів реалізації цього моделювання [8]. На нашу думку, найбільш наочною і доступною формою оцінки може бути залучення до перевірки показань на місці експерта, який брав участь в огляді цього ж місця події як спеціаліст. В ході участі в такої слідчої дії експерт зіставляє результати ситуаційного аналізу, проведеного ним раніше, з обстановкою, обставинами і діями, які обвинувачений, потерпілий або свідок відтворює на місці події.

Можуть бути й інші форми оцінки ситуаційного моделювання. Якщо результати моделювання оцінені слідчим, суддею позитивно і підтверджені в ході розслідування, впливає висновок, що ситуаційне моделювання проведено правильно, і експерт отримує підтвердження якості проведеного ним експертного ситуаційного моделювання і, відповідно, підтвердження свого високого рівня кваліфікації. В іншому випадку (ситуаційне моделювання не підтверджується ходом і результатом розслідування)

експерт повинен скорегувати процес ситуаційного моделювання і надалі не допускати прорахунків.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного стає зрозумілим що проблеми використання методу ситуаційного моделювання пов'язані з відсутністю інтеграційних методик проведення криміналістичних експертиз та повнопрофільної підготовки експертів-криміналістів з залученням сучасних можливостей інформаційних технологій. Вирішення цих проблем можливо лише при постійному системному підході до створення єдиної методичної основи для проведення криміналістичних експертиз та вдосконалення підготовки експертів-криміналістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грановский Г. Л. Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия // Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре – криминалистических чтениях. – 1977. – Вып. 16. – С. 3–5.
2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 1997. – С. 265.
3. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия : Монография / За ред. проф. Н. П. Яблокова. – Калининград, 1997. – С. 154.
4. Майліс Н. П. Про функції загальної теорії судової експертизи та про ситуаційні експертизи // Вісник криміналістики. Вип. 1 (29). – 2009. – С. 9.
5. Вольнский А. Ф. Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1999. – С. 35.
6. Росинська Е. Р. Сучасні проблеми криміналістичної дидактики // Криміналістика XXI століття : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листопада 2010 р. Харків, 2010. – С. 98.
7. Винберг А. И. Идентификационная, диагностическая и ситуационная криминалистическая экспертиза // Советское государство и право. 1978. – № 9. – С. 73–78.
8. Винберг А. И., Малаховская Н. Т. Судебная экспертология. Общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз: учеб.пособие. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1979. – 183 с.

УДК 004.414

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО
УПРАВЛІННЯ НАРЯДАМИ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ «ЦУНАМІ»**

Бараненко Роман Васильович,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін,
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

В статті розглянуто мету впровадження системи «ЦУНАМІ», рівні організаційної структури системи, проаналізовано схему інформаційних потоків в системі та особливості функціонування спеціалізованого програмного забезпечення.

Розроблено математичну модель процесу прийняття рішень про виділення ресурсів у системі, що ефективно вирішує проблеми обходу тупикових станів у функціонуванні програмного забезпечення при контрольованому виділенні ресурсів.

Ключові слова: система централізованого управління, запит, ресурси, стан системи, небезпечний стан, тупиковий стан, прийняття рішень, математична модель.

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СИСТЕМЫ ЦЕНТРАЛИЗОВАННОГО УПРАВЛЕНИЯ НАРЯДАМИ ПАТРУЛЬНОЙ СЛУЖБЫ «ЦУНАМИ»

Бараненко Роман Васильевич,
кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры профессиональных и специальных дисциплин,
(Херсонский факультет
Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье рассмотрены цель внедрения системы «ЦУНАМИ», уровни организационной структуры системы, проанализированы схема информационных потоков в системе и особенности функционирования специализированного программного обеспечения.

Разработана математическая модель процесса принятия решений о выделении ресурсов в системе, эффективно решающая проблему обхода тупиковых состояний в функционировании программного обеспечения при контролируемом выделении ресурсов.

Ключевые слова: система централизованного управления, запрос, ресурсы, состояние системы, опасное состояние, тупиковое состояние, принятие решений, математическая модель.

FOR CENTRAL CONTROL APPAREL PATROL "ЦУНАМІ"

Baranenko Roman Vasilyovich,
Candidate of technical sciences, assistant professor,
assistant professor of department of professional and special disciplines,
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

Today actual problem is synchronizing access to resources, the resolution of which will improve the performance of the specialized software for central control apparel patrol "ЦУНАМІ".

Centralized management by patrol is a set of hardware and software, and personnel designed to control the forces and means of the Police.

The system provides users with the necessary information and technical and analytical resources to perform functional duties and making effective management decisions. The system captures, stores and makes available for analysis and control messages to the police and the results of response.

The goal of "ЦУНАМІ" system introduction, the levels of the organizational structure of the system are considered, the scheme of information flows in the system and peculiarities of specialized software are analyzed.

The "ЦУНАМІ" contains in its composition the appropriate software to work with the existing system database that is sending database queries and processing the results of these inquiries. While working with databases it can happens when multiple users need access to the same resource base. Then it may be "dangerous state".

The mathematical model of decision-making on the allocation of resources in the system, which effectively solves the problem of deadlock bypass states in the functioning of the software at a controlled allocation of resources.

Key words: system of centralized management, query, the resources of the system, a dangerous condition, a dead-end situation, decision-making, mathematical model.

Постановка проблеми. З самого початку комп'ютерної ери існувала необхідність у все більш і більш продуктивних системах. Розвивалися тенденції до використання декількох процесорів в одній обчислювальній системі для підвищення продуктивності, розроблялися мультизадачні операційні системи, системи з розподіленою пам'яттю, що підняли ряд проблем, що вимагають швидкого й ефективного вирішення [1].

Однією з них стала проблема синхронізації доступу до ресурсів, вирішення якої дозволить підвищити продуктивність роботи спеціалізованого програмного забезпечення системи централізованого управління нарядами патрульної служби «ЦУНАМІ».

Метою роботи є дослідження особливостей функціонування програмного забезпечення системи «ЦУНАМІ» та розробка математичної моделі прийняття рішень про виділення ресурсів у системах з обходами тупикових станів на основі аналізу запитів системи на ресурси.

Основний матеріал. Система централізованого управління нарядами патрульної служби (скорочено – система «ЦУНАМІ») являє собою комплекс апаратних та програмних засобів, а також персоналу, що призначений для управління силами й засобами органів внутрішніх справ (далі – ОВС).

Дана система забезпечує користувачів необхідними інформаційними, технічними та аналітичними ресурсами для виконання функціональних обов'язків та прийняття ефективних управлінських рішень. Система фіксує, зберігає та робить доступними для аналізу та контролю повідомлення до ОВС і результати реагування на них.

Мета впровадження системи «ЦУНАМІ» обумовлена необхідністю вдосконалення процесу організації діяльності з управління силами й засобами ОВС для ефективного реагування на повідомлення про злочини та події.

Досягнення зазначеної мети забезпечується виконанням таких завдань:

- оптимізація роботи нарядів патрульної поліції, задіяних для охорони громадського порядку в системі єдиної дислокації, слідчо-оперативних груп чергових частин;

- скорочення часу реагування на повідомлення громадян про злочини та події, попередженню правопорушень й затримання злочинців по «гарячих слідах»;

- здійснення оперативного контролю за своєчасністю й якістю реагування нарядами патрульної поліції на злочини та правопорушення, дотриманню законності під час виконання службових обов'язків працівниками поліції.

Скорочення часу реагування на повідомлення громадян про злочини та події відбувається за рахунок оптимізації відповідних інформаційних потоків.

Потоки інформації, що надходять до служби «102», можна оцінити таким чином (на прикладі м. Києва):

- загальне навантаження на службу «102» – близько 3 тис. викликів на добу;

- середній час дозвону заявника – 3-5 с;

- сумарний потік інформації на один пульта – до 280 звернень за добу.

Рисунок 1 – Схема інформаційних потоків системи «ЦУНАМІ»

Як вбачається зі спрощеної схеми інформаційних потоків (рис. 1), повідомлення отримані оператором служби «102» або черговим РВ НП оперативно надходять в електронному вигляді до чергового-диспетчера, який:

- своєчасно визначає сили реагування (відповідні патрулі) та координує їх роботу;
- оперативно керує роботою патруля (у автоматизованому голосовому та режимі);
- ретельно контролює роботу патруля на маршруті (якість реагування патруля на повідомлення про злочини та правопорушення).

Організаційно система «ЦУНАМІ» складається з двох рівнів – міський та районний.

До складу міського рівня організаційної структури входять наступні підрозділи:

1. Центр прийняття повідомлень – служба «102».
- 1.1. Онлайн-сервіс 102kiev.com.ua
2. Диспетчерський центр управління (чергові по місту, диспетчери-оператори системи).
3. Центр інформаційно-технічного супроводу системи.
- 3.1. Геоінформаційна система (електронна карта міста).

3.2. Система супутникового GPS-позиціювання та мобільного комунікаційного обладнання.

3.3. Система відеоспостереження.

3.4. Система колективного відображення.

До складу районного рівня організаційної структури входять наступні підрозділи:

1. Чергові частини районних управлінь (відділів) національної поліції.
2. Підрозділи громадської безпеки.
3. Мобільні патрульні наряди.
4. Слідчо-оперативні групи.
5. Додаткові сили.

Центр прийняття повідомлень – служба «102» вирішує завдання з прийняття та реєстрації повідомлень про злочини та події на єдиній інформаційній базі. Автоматизація служби «102» чергової частини ОВС дозволила вести облік звернень громадян на первинному рівні та здійснювати оцінку криміногенної ситуації в режимі реального часу.

В якості платформи для автоматизації служби «102» використовується сучасний цифровий call-центр (AWAYA), який інтегровано до існуючої інформаційної системи ОВС, що дозволило операторові одержувати інформацію про абонента ще до моменту підняття трубки, а саме:

- дані про власника телефонного номера;
- кількість дзвінків, які раніше надходили із цього номера та щодо яких подій;
- відстеження повторних викликів по вже зареєстрованій події;
- географічне місце (адресу) на електронній карті міста тієї події, про яку повідомлено;
- попередження про дзвінки абонентів, які внесено до окремого списку: психічно хворі, телефонні хулігани та інше.

При випадковому обриві зв'язку оператор сам може передзвонити абоненту. У разі, якщо оператор «102» виходить на технічну перерву, всі дзвінки автоматично та рівномірно розподіляються на інших операторів.

При заповненні електронної картки оператор «102» здійснює попередню кваліфікацію події, про яку повідомлено. Заповнена оператором електронна картка відразу надходить до диспетчера-чергового відповідального за керування нарядами поліції в тому чи іншому районі міста.

Рисунк 2 – Інформаційна електронна картка «102»

Відповідне програмне забезпечення відображає інформацію про місце вчинення злочину на електронній карті міста.

Надалі електронна картка надходить до системи «ЦУНАМІ» та її обробкою займається диспетчер-черговий Головного управління (керує патрульними нарядами для оперативного реагування на звернення) й оперативний черговий відповідного районного управління, до території якого відноситься звернення (реєструє звернення у журналі Єдиного обліку злочинів і правопорушень районного управління).

Електронна картка, сформована оператором «102» одночасно відображається у чергового, що перебувають у диспетчерському центрі, та чергового відповідного райуправління (райвідділу) національної поліції, на території якого відбувається подія (було вчинено правопорушення).

Зареєстровані звернення громадян зберігаються в електронному журналі.

До системи «102» підключено сервіс SMS-інформування. Після прийняття оператором служби «102» звернення та його збереження в електронній базі даних до заявника у випадку наявності контактного мобільного номера телефону надходить підтверджувальне SMS-повідомлення про реєстрацію звернення та спеціальний код доступу до спеціалізованого Web-порталу 102kiev.com.ua, де заявник зможе ознайомитись з етапами реагування на своє звернення.

Онлайн-сервіс 102kiev.com.ua, який є підсистемою системи «ЦУНАМІ», забезпечує виконання наступних функцій:

– прийняття заяв та звернень громадян до поліції м. Києва через спеціалізовану Інтернет-сторінку;

– надання можливості заявникам відслідковувати обробку та ухвалення рішення щодо власного звернення.

В залежності від виду зареєстрованої події система автоматично, в режимі реального часу, інформує керівництво ОВС та відповідних працівників про подію за допомогою SMS або Інтернет-повідомлень.

Таким чином, можна стверджувати, що система «ЦУНАМІ» містить у своєму складі відповідне програмне забезпечення для роботи з наявними в системі базами даних, робота з якими полягає у відправленні запитів до баз даних та обробці результатів цих запитів. При роботі з базами даних може виникнути ситуація, коли декільком користувачам знадобиться доступ до одного й того ж ресурсу бази. Тоді може виникнути «небезпечний стан».

Переходу до небезпечного стану можна запобігти за наявності у системи інформації про послідовність запитів, пов'язаних з кожним паралельним процесом. Доведено [2], що якщо обчислення знаходяться в будь-якому безпечному стані, то існує, принаймні, одна послідовність станів, яка обходить небезпечний. Визначення того, чи є стан небезпечним чи ні, вимагає аналізу подальших запитів процесів.

Існуючі алгоритми аналізу запитів процесів і прийняття рішень про виділення ресурсів [2–8] вирішують проблему досить складним шляхом, коректність якого важко довести, бувають складними для програмної реалізації, не забезпечують необхідної швидкості взаємодії процесів і ресурсів та є неефективними у випадку аналізу запитів про виділення ресурсів у системах з обходами тупиків.

Щоб запобігти введенню системи до небезпечного стану, необхідно визначити, чи є серед безлічі запитів така послідовність запитів, задоволення яких може привести систему до небезпечного стану. Виходячи з цього, система задовольняє лише ті запити, при яких її стан залишається надійним, а запити, що призводять до переходу системи до ненадійного стану, не виконуються й відкладаються до тих пір, коли їх все ж можна буде виконати. Однак при такому підході існує велика ймовірність, що ці запити ніколи не зможуть бути виконані системою, тобто такий стан системи є тупиковим.

Для вирішення проблеми обходу тупикових станів пропонується використовувати алгоритм банкіра Дейкстри [9].

Нехай існує N запитів, для кожного з яких відомо максимальна кількість потреб в деякому ресурсі (позначимо ці потреби через $Max(i)$). Ресурси виділяються не одразу всі, а відповідно до поточного запиту. Вважається, що всі ресурси i -го запиту будуть звільнені по його завершенні. Кількість отриманих ресурсів для i -го запиту позначимо $G(i)$. Залишок в потребах i -го запиту на ресурс позначимо через $R(i)$. Ознака того, що запит не може бути задоволено – це значення *false* для змінної $End(i)$. Нарешті, змінна F означатиме кількість вільних одиниць ресурсу, а максимальну

кількість ресурсів у системі визначено значенням Q . Алгоритм полягає в наступному: кожен раз, коли якийсь залишок може бути виділений з числа незайнятих ресурсів, передбачається, що відповідний запит працює, поки не закінчиться, а потім його ресурси звільняються. Якщо, зрештою, всі ресурси звільняються, значить, всі запити можуть завершитися й система знаходиться в безпечному стані.

Математична модель процесу прийняття рішень про виділення ресурсів може бути представлена у вигляді:

$$res = \Omega(\Delta, con1, con2), \quad (1)$$

де res – результат прийняття рішень про виділення ресурсів, є значенням функції Ω , причому

$$res = \{0;1\} \quad \Delta = \{0;1\}. \quad (2)$$

$$\Delta = equal(F, Q), \quad (3)$$

де Δ – результат функції порівняння $equal$.

З (1):

$$\begin{aligned} con1 &= \sum_{i=1}^n func_i(sub(F, G_i), R(Max_i, G_i), End_i); \\ con2 &= cond(flag, par) \end{aligned} \quad (4)$$

де $func$ – функція, що залежить від параметрів: функцій sub, R й змінної End ;

$cond$ – функція від двох змінних $flag$ и par .

В свою чергу:

$$par = \sum_{i=1}^n f_i(inp1, inp2), \quad (5)$$

причому при

$$inp1 = 0 \Rightarrow f_i = 0. \quad (6)$$

Параметр $inp2$ дорівнює:

$$inp2 = a(End, F, G, flag). \quad (7)$$

Таким чином, функція прийняття рішень про виділення ресурсів приймає кінцевий вид:

$$res = \Omega \left(\begin{array}{l} equal(F, Q), \sum_{i=1}^n func_i(sub(F, G_i), R(Max_i, G_i), End_i), \\ cond \left(flag, \sum_{i=1}^n f_i(inp1, a(End, F, G, flag)) \right) \end{array} \right). \quad (8)$$

Висновки. На основі розглянутих особливостей функціонування програмного забезпечення системи централізованого управління нарядами патрульної служби «ЦУНАМІ» розроблено математичну модель процесу прийняття рішень про виділення ресурсів у системі, що ефективно вирішує проблеми обходу тупикових станів у функціонуванні програмного забезпечення при контрольованому виділенні ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шаганян, С.Н. Реализация взаимных исключений критических интервалов как одного из видов синхронизации доступа процессов к ресурсам в ЭВМ / С. Н. Шаганян, Р. В. Бараненко // Автоматика. Автоматизация. Электротехнические комплексы и системы. – 2003. – №2 (12). – С. 70–73.
2. Шоу А. Логическое проектирование операционных систем / Пер. с англ. В. В. Макарова и В. Д. Никитина. – М. : Мир, 1981. – 360 с.
3. Цикритзис Д., Бернштейн Ф. Операционные системы / Пер. с англ. В. Л. Ушковой и Н. Б. Фейгельсон. – М. : Мир, 1977. – 336 с.
4. Системное программное обеспечение / А. В. Гордеев, А. Ю. Молчанов. – СПб. : Питер, 2001. – 736 с.: ил.
5. Peterson G. Myths About the Mutual Exclusion Problem. – Information Processing Letters, June 1981.
6. Hofri M. Proof of a Mutual Exclusion Algorithm. – Operating System Review, January 1990.
7. Столингс Вильям. Операционные системы [Текст], 4-е издание. : пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2002. – 848 с.

8. Шаганян С. Н. Принцип синхронизации доступа к данным в многопроцессорных ЭВМ с общей памятью / С. Н. Шаганян, Р. В. Бараненко // Вестник Херсонского государственного технического университета. – 2003. – № 2 (18). – С. 289–291.

9. Dijkstra E. Cooperating Sequential Processes. Technological University, Eindhoven, The Netherlands, 1965. (Reprinted in Great Papers in Computer Science, P. Laplante, ed. New York, NY: IEEE Press, 1996).

УДК343.98

ВИСУНЕННЯ СЛІДЧИХ ВЕРСІЙ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Дундич Лейла Валеддинівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Стаття присвячена дослідженню проблем, пов'язаних з висуненням версій та їх врахуванням у розслідуванні заняття гральним бізнесом на початковому етапі. На основі аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, виходячи з узагальнення слідчої та судової практики, характеризується поняття версії, як основи планування розслідування, і розглядаються особливості діяльності по висуненню версій відразу після виявлення факту можливого заняття гральним бізнесом. Запропоновані основні типові версії, які повинні стати основою для планування початкового етапу розслідування.

Ключові слова: ігровий бізнес, версія, початковий етап розслідування.

ВЫДВИЖЕНИЕ СЛЕДСТВЕННЫХ ВЕРСИЙ НА ПЕРВОНАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ИГОРНОГО БИЗНЕСА

Дундич Лейла Валеддиновна
кандидат юридических наук,
доцент кафедры профессиональных и специальных дисциплин
(Херсонский факультет
Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Статья посвящена исследованию проблем, связанных с выдвижением версий и их учетом в расследовании занятия игровым бизнесом на начальном этапе. На основе анализа научных работ отечественных и зарубежных ученых, исходя из обобщения следственной и судебной практики, характеризуется понятие версии, как основы

планирования расследования, и рассматриваются особенности деятельности по выдвижению версий сразу после обнаружения факта возможного занятия игорным бизнесом. Предложены основные типовые версии, которые должны стать основой для планирования первоначального этапа расследования.

Ключевые слова: игорный бизнес, версия, первоначальный этап расследования.

INVESTIGATIVE LEADS ADVANCEMENT AT THE INITIAL STAGE OF INVESTIGATION OF CRIMES IN THE SPHERE OF GAMBLING

DundyhLeilaValeddinivna,
candidate of law sciences,
assistant professor of department of the professional and special disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article covers the analysis of the problems connected with the advancement of versions and taking them into account at the early stage of gambling investigation. Basing the analysis of national and foreign scientists' works, relying on the generalization of the investigative and judicial practice, the notion of version is characterized as the frame of investigation planning, and the features of the versions advancement immediately after the discovery of a possible gambling fact are analyzed.

The author draws attention to the fact that the crimes in the sphere of illegal gambling business are considered by researchers as obvious crimes and therefore the advancement of version in their investigation is given a small role, although it is right in the initial stage of the investigation when the versions allow to discover new information about the crime, as well as to identify other crimes related to it. To specify the correct role of the version in the investigation, the author develops his own definition of version, which reflects wider its essence and significance for the investigation.

Basing the results of the investigation and judicial practice research the author offers basic standard versions, which should become the basis for planning at the initial stage of investigation.

In particular, in case of a possible gambling fact detection, the basic standard versions are the assumptions of organization existence fact, carrying out or providing access to gambling or non-existence of such fact, that is the assumption that, the activities permitted by law "On the prohibition of gambling business in Ukraine" and similar to the gambling are carried out.

Particular standard versions are connected with the possible options of essential characteristics of the crime mechanism constituent elements. In this case, according to the author, as such are the versions about the gambling modus operandi, about specific actions that make up this process, about the crime instruments, about the illegal profits amount, about the persons who have committed the crime.

Particular attention is given to the versions about the last two crime circumstances. Advancement and using versions about the illegal profit amount allow to reveal the real profits obtained illegally by convicted persons, and to withdraw them. Accounting standard versions about the perpetratorsof the crime, in particular the group nature of the crime, leads to the disclosure of other gambling facts, committed by the same persons.

It is emphasized that the versions are essential in the investigation planning and especially critically essential in the planning of gambling investigation initial stage that should be taken into account in further studies in this direction.

Key words: gambling, version, initial stage of investigation.

Постановка проблеми. Стрімке зростання кількості суб'єктів грального бізнесу в Україні, виникнення залежності від азартних ігор у окремих осіб та учинення фінансових правопорушень у цій сфері зумовило необхідність прийняття Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні». Визнана на державному рівні достатньо висока суспільна небезпечність протиправних діянь в цій сфері отримала своє відображення в Кримінальному кодексі України, який було доповнено статтею 203-2 «Зайняття гральним бізнесом».

В наступні роки і по сьогоднішній день статистика протидії цим злочинам має невтішний характер. В 2011 р. – виявлено 952, направлено до суду з обвинувальним актом 363 (38 %), 2012 р. (на листопад) – 926 та 573 (62 %) [1], 2013 р. – 1248 та 382 (30 %), 2014 р. – 1084 та 140 (13 %), 2015 р. (на жовтень) – 530 та 36 (7 %) [2].

Явно проглядається закономірність збереження рівня кількісних показників цих злочинів на фоні зменшення показників результативного завершення досудового розслідування, що, на наше глибоке переконання, не в останню чергу викликане фактичною відсутністю комплексу ефективних методів та засобів виявлення та досудового розслідування злочинів в сфері грального бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового регулювання, виявлення, розкриття та розслідування заняття гральним бізнесом досліджувалися у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Д. О. Гетманцева, В. М. Дорогих, Є. М. Ковтуна, А. Лохвицького, В. Д. Леготкіна, Г. Ф. Лук'яниці, С. Г. Осики, Н. О. Петричко, А. В. Савченка, Р. О. Севостьянова та ін. Комплексно проблеми розслідування заняття гральним бізнесом на рівні дисертаційного дослідження відносно недавно розглядалися З. М. Топорецькою.

Віддаючи належне науковим здобуткам вітчизняних та зарубіжних вчених, життя показує, що все ж певні питання залишаються недостатньо висвітленими, а за іншими наукові розробки не додали ефективності роботі правоохоронних органів в цьому напрямку. На нашу думку, однією з причин такої ситуації є те, що криміналістична характеристика, яка повинна стати надійним підґрунтям криміналістичної методики, не працює, тому що остання розробляється в значному відриві від першої. Одним із таких відхилень є відсутність заснованих на криміналістичній характеристиці рекомендацій щодо версійної діяльності на початку розслідування незаконного грального бізнесу. Ці злочини розглядаються як цілком очевидні, а основні зусилля спрямовуються не на виявлення за допомогою типових версій нової доказової інформації, а лише на фіксацію

наявної. Це призводить до наступної повної втрати вчасно не встановленої інформації та приховування інших пов'язаних злочинів.

Мета статті: розробка науковихоснов версійної діяльності на початковому етапі розслідування злочинів в сфері грального бізнесу та формування основного набору типових версій, заснованих на криміналістичній характеристиці цього виду злочинів, що повинне лягти в основу планування та стати ефективним базисом для початкового та подальшого етапу розслідування.

Виклад основного матеріалу. Розслідування злочину – пізнавальний процес, метою якого є встановлення істини, тобто повністю відповідних дійсності знань про всі обставини злочину. Процес цей підкоряється загальним гносеологічним законам, однак, йому властиві й деякі специфічні особливості. Обумовлені вони, насамперед, тим, що об'єктом пізнання є подія минулого, яку суб'єкти розслідування не могли спостерігати безпосередньо. Подія ця не рідко відрізняється складністю фактичних обставин, а порядок, засоби й строки пізнавальної діяльності слідчого строго регламентовані законом.

На початковому етапі слідчий найчастіше володіє лише ймовірними можливими знаннями про злочин і особу, що його вчинила. Для того щоб одержати докази, необхідно приблизно пояснити їх походження й існування, наявність або відсутність подій і фактів, що мають значення для розслідування. Таке логічно обґрунтоване припущення, що впливає з фактичних матеріалів справи й побудоване з урахуванням досвіду розслідування аналогічних справ називається версією.

У визначенні поняття слідчої версії серед учених-криміналістів існують розбіжності, що стосуються характеру об'єктів пізнання, стосовно яких робляться відповідні припущення. М. О. Селиванов виділяє дві концепції [3, с. 105]. Прихильники однієї вважають, що об'єктами пізнання, стосовно яких висувуються слідчі версії, є: факт, група фактів; подія злочину в цілому або окремі її обставини; наявність злочину в досліджуваній події, його характер, елементи складу та їхнє значення; винні особи, форми провини, мотиви й цілі злочину. Прихильники другої концепції підкреслюють, що об'єктами припущення в межах слідчої версії є обґрунтовані, найбільш істотні обставини, які в сукупності утворюють склад злочину [4, с. 85–86].

О. М. Васильєв, наприклад, розглядає версію як припущення «про наявність злочину в досліджуваній події, її характер, елементи складу злочину, окремі обставини та їхнє значення, а також про винних осіб, форми провини, мотиви й цілі злочину» [5, с. 15].

Р. С. Белкін вчасно звернув увагу на інший, на нашу думку, більш важливий аспект. «Мова йде про те, – міркував він, – якою ознакою повинні володіти вихідні дані й факти, щодо яких будуються версії» [6, с. 292]. Цією

ознакою є причетність до справи, зв'язок із предметом доказування. Р. С. Белкін цілком слушно зауважує, що в процесі розслідування й доказування у кримінальній справі можуть виникати різні припущення, судження, але здогади тільки тоді можуть стати версіями, коли засновані на фактичних даних, базуються на них, обґрунтовані ними. Версія повинна володіти насамперед ознаками реальності в даних обставинах місця й часу [7, с. 12]. Таким чином, версія – це логічно обґрунтоване припущення слідчого, яке повинне включати в себе пояснення характеру події злочину, її динаміки, елементів і причин.

Будучи різновидом конкретної гіпотези, версія, на думку прихильників її логічного визначення, має такі специфічні особливості, які виникають із особливостей судово-слідчої сфери її використання: 1) версія конструюється й використовується в кримінальному судочинстві; 2) версія спирається на факти (ознаки), пояснює факти й обставини, що сприяють встановленню істини в справі; 3) перевірка версії обмежена строком, обумовленим законом; 4) для перевірки версії використовуються специфічні методи й форми їх реалізації; 5) перевірці версії може бути протиставлена активна протидія з боку осіб і цілих груп (спільнот), зацікавлених у прихованні істини у справі, шляхом дискредитації версії, підриву віри в її істинність [8, с. 224].

Так чи інакше, для роботи з версіями потрібно розглядати їх з різних позицій: меж оперування ними, залежності вихідних інформаційних даних від джерела й характеру створюваних на їх основі версій, єдності конкретизації версій і виведення з них наслідків.

Версії визначають напрямок розслідування, тому їх розробка – найважливіша й відповідальна частина планування. Уявивши собі, виходячи з відомих обставин, усі можливі варіанти фактичного ходу подій, зв'язків між фактами методом їх виключення (або перебору), слідчий встановлює дійсну картину того, що відбулося. Розробивши на підставі наявних даних припущення про характер та хід розслідуваної події, він намічає шляхи й способи відшукування фактів, які повинні існувати, якщо те або інше припущення відповідає дійсності. Виявлення або невиявлення таких фактів є орієнтиром, що вказують подальший напрямок розслідування. У ході розробки й перевірки версії поступово деталізуються. Перевірка припущень, які деталізують версії, дозволяє зрештою виключити всі, крім однієї, сформульованої в повідомленні про підозру й в обвинувальному акті.

Побудова слідчих версій у справі необхідна для конкретизації цілей розслідування й слідчих дій. Як вказує О. О. Хмиров, побудова версій є досить відповідальним моментом розслідування, вона має вирішальне значення для розкриття злочину. Правильна побудова слідчих версій припускає дотримання цілого ряду умов. До побудови версій слідчий може приступитися лише при наявності об'єктивних і суб'єктивних підстав –

сукупності фактичних даних, що дозволяють висунути можливі пояснення розслідуваної події або окремих її обставин [9, с. 61–62].

Фактичні дані, що складають базу для висування версії, можуть бути почерпнуті як із процесуальних (докази), так і з непроцесуальних (орієнтуюча інформація) джерел. До останніх може бути віднесено будь-яке джерело за умови, що інформація, яка міститься в ньому, є правдоподібною [10, с. 473].

В. О. Коновалова виділяє такі джерела формування версій:

- досвід, як підстава для уяви, розглядається як сукупність результатів діяльності людини – громадський і особистий досвід;
- доказова інформація, аналіз і синтез якої створює необхідні передумови для виникнення й конструювання версій різного напрямку, у тому числі розшукових, слідчих, експертних, судових;
- оперативні дані;
- використання спеціальних знань;
- відомості, одержувані з інформаційних листів про роботу кращих слідчих, що поширюють передовий досвід у розслідуванні злочинів;
- теоретичні дані, зосереджені у підручниках криміналістики, навчальних посібниках, різного роду довідниках із проблем судової експертизи, її нових напрямків;
- узагальнення способів вчинення злочинів, їх ознак, типових слідів, що супроводжують той або інший злочин;
- інтуїтивне мислення – у багатьох випадках при малому обсязі інформації або її відсутності [11, с. 26–47].

Систематизація даних про злочин дозволяє виокремити ті з них, які становлять інтерес, і використовувати у своїй діяльності. Фактично можна згрупувати ці джерела у два – інформація про подію і досвід розслідування злочинів.

Щодо інформації про подію, на наш погляд, неприпустимо звужувати її до доказової та отриманої оперативним шляхом. Для побудови версій повинна використовуватися будь-яка інформація, починаючи із інформації, яка міститься в повідомленні про злочин. Це особливо актуально у зв'язку з розслідуванням незаконного грального бізнесу. Неприділення уваги висуненню версій про кількість осіб, причетних до таких фактів, та об'єму їх злочинної діяльності ще перед перевіркою приміщення на предмет дотримання Закону «Про заборону грального бізнесу в Україні» або проведенням оперативних заходів і операції із затримання на місці злочину, призводить до уникнення відповідальності більшості співучасників, а головне – основних діючих осіб (організаторів), а також до приховання інших фактів злочинної діяльності.

Що стосується використання досвіду розслідування злочинів, прикрими є два моменти: по-перше, невелика кількість особистого досвіду у більшості працівників (типовий стаж роботи у правоохоронних органах до 5 років, основну масу особового складу складають «вчорашні» випускники навчальних закладів), по-друге, відсутність особливого бажання вивчати громадський досвід, аж до, так званого, криміналістичного нігілізму, тобто взагалі відсутності не тільки звернення в ході розслідування до вже вироблених практикою та узагальнених рекомендацій, а навіть певної віри в те, що вони можуть допомогти.

Проте це не позбавляє великого значення для висунення версій виробленого та узагальненого досвіду розслідування певного виду злочинів, який в основному міститься в його криміналістичній характеристиці, що ще раз підтверджує її велике практичне значення.

Отже підставами для побудови версій є:

- 1) дані про подію;
- 2) криміналістична характеристика злочинів;
- 3) особистий і колективний досвід працівників правоохоронних органів;
- 4) науково-практичні рекомендації вчених-криміналістів.

Таким чином, під версією в криміналістичній практиці слід розуміти припущення слідчого про наявність або відсутність події або фактів із числа тих, що мають значення для досягнення істини, засноване на доказах та інших фактичних матеріалах конкретного кримінального провадження з урахуванням досвіду розслідування аналогічних злочинів, а також можливе пояснення їх виникнення та характеру.

Більшість криміналістів вважають, що версії висувуються на самому початку розслідування й навіть ще раніше – тоді, коли слідчому стає відомо про подію, яка має ознаки злочину. Так, В. Д. Грабовський вважає, що «версії будуються відразу ж як тільки виявлені ознаки злочину» [12, с. 238].

В. Г. Танасевич пише, що «у плані початкових слідчих дій може бути відсутня вказівка на версії, тому що більшість завдань, що вирішуються, полягають в максимально повному й швидкому зборі різних матеріалів. На цьому етапі розслідування ставиться основна безпосередня мета – зібрати якнайбільше доказів, забезпечити можливість встановлення їх надалі, попередити можливі спроби фальсифікації доказів, знищення документів, речових доказів і т.п.» [13, с. 339].

О. М. Васильєв також відзначає, що «слідчі версії можуть виникати й перевірятися на самому початку розслідування, але для того, щоб спостерігалось на практиці правило обґрунтованості версій фактичними даними, потрібно зібрати попередньо комплекс цих даних. Звичайно такий ступінь забезпеченості матеріалами для обґрунтованого конструювання

слідчих версій досягається в результаті початкових слідчих та інших дій» [14, с. 69].

Подібна точка зору, на наш погляд, переконливо викладена в роботах: В. П. Антипова, О. Р. Ратинова, М. І. Порубова і деяких інших криміналістів [12, с. 238; 15, с. 23-30; 16, с. 107–108; 17, с. 5–14].

Так В. П. Антипов відзначає, що «версії, засновані на конкретних відомостях про подію, будуються слідчим із самого початку розслідування... Вони є основою планування як початкових, так і наступних слідчих дій [15, с. 29-30]. Як вірнопише О. Г. Філіппов, не може бути, щоб слідчий, порушуючи справу, або відправляючись на місце події, не мав ніякої версії, тому що якщо немає підстав припускати, що вчинено той або інший конкретний злочин, то відсутні також підстави й для порушення кримінальної справи [18].

Дана точка зору, безумовно, є правильною. Не можна говорити про неможливість або недоцільність висування версій на початковому етапі розслідування у зв'язку з обмеженим обсягом інформації про злочин, яка є в цей момент у розпорядженні слідчого, оскільки із самого початку розслідування робота з розслідування будується на основі типових версій. Як відомо, під типовою версією розуміють засноване на узагальненні практики розслідування певного виду злочинів припущення щодо характеру конкретного злочину або його окремих обставин, висунуте на самому початку розслідування при наявності мінімальної вихідної інформації [19, с. 135–136].

Версії в конкретному випадку будуються шляхом зіставлення вихідної інформації з криміналістичною характеристикою, систематизована інформація якої фактично і містить типові версії. Наприклад, висуваючи версію про діяльність грального закладу ввечері, слідчий повинен знати: це типово. Менш типова (але і менш імовірна) версія про інший період доби.

Отже, оскільки фактичних даних про злочин на початковому етапі розслідування дуже мало, за їх браком або відсутністю допомагає знання криміналістичної характеристики зайняття гральним бізнесом.

Як вірно вказує Г. В. Арцишевський, на початковому етапі розслідування, коли основні зусилля слідчого й оперативного працівника спрямовані на збір або аналіз інформації про подію, найчастіше версії мають множинний характер, тобто із приводу одного факту висувається кілька припущень [20, с. 21].

При цьому висуваються декілька загальних версій, які містять припущення про характер події взагалі, та різна кількість (залежно від складності події) окремих версій – щодо можливих варіантів характеристики суттєвих складових елементів події.

Правильність загальної версії перевіряється дослідженням окремих

версій, але існує й зворотна залежність, звичайно, – зміна певної деталі події може кардинальним чином вплинути на загальну версію.

Зокрема, при виявленні та розслідуванні заняття гральним бізнесом типовими загальними версіями є припущення про наявність факту організації, проведення або надання доступу до азартних ігор та відсутність такого факту, тобто припущення, що здійснюється дозволено Законом «Про заборону грального бізнесу в Україні» діяльність, схожа на гральний бізнес. Окремі версії будуються, виходячи із криміналістичної характеристики грального бізнесу.

Судячи із висновків, які ми отримали в ході дослідження слідчої та судової практики, типовими окремими версіями щодо способу вчинення незаконного грального бізнесу є:

- організація азартних ігор на гральних автоматах (в т.ч. на комп'ютерних симуляторах);
- надання доступу до гральних інтернет-ресурсів (онлайн-казино);
- організація ігри в покер (не змагань, а з отриманням доходу від виграшу або від ставок).

Типові припущення про конкретні дії, які характеризують спосіб вчинення зайняття гральним бізнесом будуються на комбінації різних варіантів таких дій: отримання ставки, надання засобів доступу до гри, надання гральних приладів, видавання виграшу, розпорядження прибутком.

Типовим засобом доступу до гри виступають гроші, які або безпосередньо вкладаються гравцями в купюроприймач чимонетоприймач, або надаються для поповнення кредиту гри (електронного рахунку). Іноді використовуються фішки.

Гроші також виступають предметом незаконних прибутків, при чому не типовим, а абсолютно типовим (у 100 % випадків). Проте слід звернути увагу на типову версію про суму незаконних прибутків. За свідченнями обвинуваченого за одним із кримінальних проваджень, денна каса одного грального закладу сягає приблизно 1000 грн., виручка за місяць – 30000–40000 грн. [21].

Привертає увагу, що при виявленні злочину не ставиться завдання виявити розмір отриманого прибутку, встановлені обставини обмежуються тільки фактом отримання прибутку. Зокрема, у ході огляду місця події у 58 % випадків гроші взагалі не були виявлені та вилучені. Розмір коштів, вилучених в ході вказаної слідчої (розшукової) дії, у більшості випадків не перевищує 5000 грн.

З огляду на це, необхідно проводити заходи, спрямовані на вилучення найбільш великої суми прибутку. Одним з таких є встановлення часових особливостей діяльності закладу. Зокрема, типовим часом вилучення коштів

з автоматів та вилучення каси організатором закладу є вечірній час. Крім того, типовим є здійснення грального бізнесу з використанням найманої праці, а отже типовою повинна бути версія про факт ведення працівниками письмового обліку доходів та розходів, носії якого слід встановити та вилучити з метою використання спочатку для здійснення заходів із виявлення коштів, а потім – як доказу.

Найбільш важливими окремими версіями, які повинні висуватися і перевірятися, є припущення щодо осіб, які вчинили злочин, а також пов'язані з ними версії про інші факти зайняття гральним бізнесом. У зв'язку з тим, що нами виявлена низька ефективність встановлення всіх осіб, причетних до вчинення злочину, типовою версією щодо суб'єкта зайняття гральним бізнесом повинне стати припущення про вчинення його групою осіб, а поряд із нею при плануванні розслідування в обов'язковому порядку необхідно висувати й такі: 1) про зв'язок даної групи з іншими групами (спільнотами); 2) про вчинення даною групою (спільнотою) інших злочинів; 3) про сферу кримінальної діяльності виявленої злочинної групи (спільноти) [22, с. 22–23]. Перевірка таких версій дозволить виявити не тільки всіх причетних осіб, але й інші факти незаконного грального бізнесу.

Для висунення версій слідчому необхідно проаналізувати наявні фактичні відомості про подію та зробити умовиводи. Саме шляхом перевірки таких висновків підтверджується або спростовується слідча версія [23, с. 38–39]. Таким чином, окремі типові версії кладуться слідчим в основу плану проведення початкових слідчих (розшукових) дій, які, на наш погляд, у випадку розслідування зайняття гральним бізнесом мають критичний характер для подальшого його ходу. Отже, висунення версій і перевірка їх при розслідуванні багато в чому визначає ефективність планування конкретного розслідування.

Висновки. 1. Під версією в криміналістичній практиці слід розуміти припущення слідчого про наявність або відсутність події або фактів із числа тих, що мають значення для правильного вирішення справи, засноване на доказах та інших фактичних матеріалах конкретного кримінального провадження з урахуванням досвіду розслідування аналогічних злочинів, а також можливе пояснення їх виникнення та характеру.

2. При розслідуванні зайняття гральним бізнесом висунення версій є доцільним саме на початковому етапі розслідування, не дивлячись на обмежений обсяг інформації про злочин. Така можливість існує завдяки існуванню типових версій, розроблених на основі криміналістичної характеристики даного виду злочинів.

3. Висунення та перевірка конкретних припущень та основі типових версій, викладених в статті, повинна стати основою планування розслідування на початковому етапі та спрямована на отримання доказової

інформації, яка ще не відома слідству.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про злочинність. Форма № 1 (місячна). Затверджено Наказом МВС України від 27.07.2010 р. № 332 за погодженням з Держкомстатом.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Форма № 1 (місячна). Затверджено Наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100 за погодженням з Держстатом України.
3. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий / Н. А. Селиванов. – М. : Юридическая литература, 1982. – 150 с.
4. Глазырин В. Ф. Особенности расследования «заказных» убийств на начальном этапе : Отдел. Аспекты : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. Ф. Глазырин. – Волгоград, 1998. – 159 с.
5. Васильев А. Н. Основы следственной тактики : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук / А. Н. Васильев ; Академия наук СССР. Институт государства и права. – М., 1960. – 31 с.
6. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : учебн. пособ. : в 3 т. / Р. С. Белкин. – М. : Академия МВД СССР, 1978. – Т. 2 : Частные криминалистические теории. – 464 с.
7. Криминалистика : Краткая энциклопедия / Авт. сост. Р. С. Белкин. – М. : Большая российская энциклопедия, 1993. – 111 с.
8. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений : научно-практическое пособие / Ю. Г. Корухов. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 288 с.
9. Хмыров А. А. Расследование хищений социалистического имущества, совершаемых должностными лицами : учеб. пособие / А. А. Хмыров ; Кубан. гос. ун-т. – Краснодар : КГУ, 1985. – 109 с.
10. Криминалистика : учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; Под ред. Р. С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 971 с.
11. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве : монографія / В. Е. Коновалова. – Х. : Консум, 2000. – 176 с.
12. Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики : [Учеб. для вузов по спец. «Правоведение» / С. М. Астапкина, В. В. Бугай, В. Д. Грабовский и др.]; МВД РФ, Нижегород. высш. шк. – Н. Новгород : НВШ МВД РФ, 1995. – 399 с.
13. Танасевич В. Г. Проблемы борьбы с хищениями государственного и общественного имущества : Расследование, выявление причин и условий, предупреждение хищений : дисс. ... д-ра юрид. наук. / Валерьян Григорьевич Танасевич. – М., 1967. – 432 с.

14. Васильев А. Н. Следственная тактика / А. Н. Васильев. – М. : Юридическая литература, 1976. – 200 с.
15. Антипов В. П. Следственные версии и планирование расследования / В. П. Антипов. – М. : Воен. ин-т, 1978. – 128 с.
16. Криминалистика : учеб. пособие / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов ; под ред. Н. И. Порубова. – Мн. : Вышэйшая школа, 1997. – 337 с.
17. Ратинов А. Р. Вступительная статья / А. Р. Ратинов // Следственные версии. Криминалистическое исследование : Перевод со словацкого / Пешак Я. ; Под ред. : Ратинов А. Р. (Вступ. ст.) ; Пер. : Ларин А. М. – М. : Прогресс, 1976. – 226 с.
18. Филиппов А. Г. О понятии и сущности первоначальных следственных действий / А. Г. Филиппов // Труды ВНИИ МВД СССР. – М., 1970. – № 16. – С. 44.
19. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования : монография / И. М. Лузгин. – М. : Юрид. лит., 1973. – 216 с.
20. Арцишевский Г. В. Выдвижение и проверка следственных версий / Г. В. Арцишевский. – М. : Юрид. лит., 1978. – 104 с.
21. Архів Стахановського міського суду Луганської області. Справа № 1-433/11/1231.
22. Соловьев А. В. Общеположения методики расследования преступлений, совершенных в сфере организованной преступности / А. В. Соловьев // Проблемы повышения качества следствия в органах прокуратуры : сборн. – Саратов, 1994. – С. 20–24.
23. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений : учебн. / под ред. В. Ю. Шепитько. – Х. : Одиссей, 2001. – 528 с.

УДК 343.982.325

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ НАРКООБІГУ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС

Любчик Віктор Борисович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Ноздрін Дмитро Олександрович,
кандидат юридичних наук,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті визначаються елементи оперативно-розшукової роботи щодо виявлення та протидії нелегальним джерелам виготовлення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. На підставі аналізу практичної діяльності, результатів особистого дослідження автором пропонується власне бачення підходів щодо організації роботи оперативних підрозділів у протидії даному виду злочинів.

Ключові слова: реалізація оперативних матеріалів; джерела оперативної інформації; оперативний пошук.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НАРКООБОРОТУ ОПЕРАТИВНЫМИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ ОВД

Любчик Виктор Борисович,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры оперативно-розыскной деятельности
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Ноздрин Дмитрий Александрович,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры оперативно-розыскной деятельности
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

В статье определяются элементы оперативно-розыскной работы по выявлению и противодействию нелегальным источникам изготовления и сбыта наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров. На основании анализа практической деятельности, результатов личного исследования, автором предлагается собственное видение подходов относительно организации работы оперативных подразделений по противодействию данному виду преступлений.

Ключевые слова: реализация оперативных материалов; источники оперативной информации; оперативный поиск.

SOME ASPECTS OF COUNTER DRUG TRAFFICKING THE OPERATIONAL UNITS INTERNAL AFFAIRS

Nozdrin D.O.,
candidate of law sciences,
Associate Professor of the Department of operative-search activity
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

Lyubchik V.B.,
associate professor of the department of operative-search activity
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

The problem of the current state of anti sources of illegal production and sale of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors determined that the number of crimes committed from year to year, and a professional approach to combat this type of crime is not improved. At the same time, the effectiveness of search operations remains low. Based on our analysis, study and collating operational practices BNON operating units to identify sources and combating illegal manufacture and sale of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors and analytical review of scientific sources undoubted relevance, in our opinion, should improve the said direction Work through the synthesis and evaluation of the operational information. Thus, the purpose of this article we saw justification for obtaining, summarizing and objective evaluation information of interest for operational for effective documentation of criminal activity.

According to the guidelines for the organization and implementation of the internal affairs authorities to combat illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors qualified organization combating crimes of such trafficking, relies on BNON units. In this activity are also attended by all structural units of the police according to their competence provided by applicable law, other legal acts.

Probative value in the criminal proceedings in this category may have other items that somehow point to criminal activity and is a means for its investigation, suspected exposure, namely money, personal notebooks of information of criminal ties, records of illegal business, travel documents, receipts, fake prescription forms to obtain narcotic drugs, other items and documents that may contain information that is relevant to the proceedings. Simultaneously during operative-investigative measures are taken to document aimed at fixing immediate criminal action.

However, experience shows that it is at the investigation stage of criminal proceedings on drug-related crimes is taken adequate measures to establish the source of illegal sales channels and supply of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors, because for a long time does not decrease the number of cases.

Key words: realization of operational materials, sources of intelligence, fast search.

Постановка проблеми. Проблема сучасного стану протидії нелегальним джерелам виготовлення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів визначається тим, що кількість скоєних злочинів із року в рік збільшується, а професійний підхід до боротьби з цим видом злочинів не вдосконалюється. У той же час, результативність оперативно-розшукових заходів продовжує залишатися низькою. На підставі проведеного нами аналізу, вивчення та узагальнення матеріалів оперативно-розшукової практики оперативних підрозділів БНОН по виявленню та протидії нелегальним джерелам виготовлення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та аналітичного огляду наукових джерел, безсумнівно актуальність, на наш погляд, має вдосконалення зазначеного напрямку роботи, шляхом узагальнення та оцінки отриманої оперативної інформації. Отже, за мету нашої статті ми вбачали обґрунтування необхідності здобуття, узагальнення та об'єктивної оцінки інформації, яка представляє оперативний інтерес за для ефективного документування злочинної діяльності.

Згідно з Настановою по організації та здійсненню органами внутрішніх справ боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів організація протидії кваліфікованим злочинам, пов'язаним з таким незаконним обігом, покладається на підрозділи БНОН. У цій діяльності беруть також участь усі структурні підрозділи ОВС відповідно до своєї компетенції, передбаченої чинним законодавством, іншими нормативно-правовими актами.

Актуальність дослідження. Організація діяльності ОВС щодо виявлення та припинення дії нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотиків чи психотропних речовин має ряд послідовних етапів, а саме: збирання, попередня оцінка інформації та її аналітичне дослідження (інформаційне забезпечення аналітичної роботи ОВС); перевірка відомостей, отриманих з інформації; планування заходів по виявленню та викриттю джерел; контроль за належним і своєчасним виконанням заходів; організація взаємодії підрозділів ОВС між собою та з підрозділами інших правоохоронних органів.

Першим етапом цієї діяльності є належна організаційно-аналітична робота, спрямована на збирання, накопичення, оцінку та аналіз інформації про криміногенні процеси, прояви, факти у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. Усебічне та ретельне дослідження такої інформації дозволяє передбачити наявність на території обслуговування нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотиків і психотропних речовин і зробити попередні висновки про це.

З метою зазначеного аналізу вивчають і оцінюють кримінологічну характеристику пов'язаних з виготовленням наркотичних засобів злочинів, осіб, які займаються цією злочинною діяльністю, передусім осіб – суб'єктів незаконного виготовлення та поширення наркотичних засобів, які були притягнуті до відповідальності за вчинення такого наркозлочину. Аналізується також стан діяльності підрозділів БНОН та інших підрозділів органів внутрішніх справ по запобіганню, виявленню та припиненню незаконного виготовлення та поширення наркотичних засобів, а також по усуненню (нейтралізації) криміногенних чинників, що сприяють існуванню та розвитку цієї злочинної діяльності на території обслуговування.

З'ясування кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних з виготовленням і поширенням наркотичних засобів, передбачає вивчення кількісних та якісних показників їх вчинення, використання технічних та інших спеціальних засобів, інших ознак, що характеризують злочинні прояви, а саме: місця, часу, способу, обстановки їх вчинення; структури й динаміки; видів наркотичних чи психотропних речовин, що перебували у незаконному обігу, джерел добування коштів для незаконного придбання вихідної сировини або прекурсорів, обладнання для виготовлення

наркотиків чи психотропних речовин, інших відомостей, що мають значення для отримання детальної інформації про злочин, передусім, щодо джерел виготовлення та поширення наркотиків, з якими він пов'язаний.

Вивчення осіб, що є суб'єктами злочинів, пов'язаних з виготовленням і поширенням наркотичних засобів, передбачає з'ясування особливостей їх дозлочинної поведінки, мотивів і мети вчинення наркозлочину, особистісних якостей, які можуть пояснити обумовлення останнього. Аналіз соціально-демографічних відомостей передбачає вивчення таких ознак, як стать, вік, рід занять, сімейний стан, місце роботи чи навчання, матеріальна забезпеченість та її відповідність заробітку, наявність і характер попередніх судимостей, адміністративних правопорушень тощо.

Стан наукової розробленості проблеми. Окремі питання виявлення та протидії ОВС нелегальним джерелам виготовлення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів досліджували в роботах фахівці у галузях оперативно-розшукової діяльності, криміналістики та кримінального процесу. Так, значний внесок у дослідження їх окремих аспектів зробили С.В. Албул, К.В. Антонов, М.Л. Грібов, О.М. Джужа, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, А.В. Іщенко, А.П. Кіцул, Я.Ю. Кондратьєв, В.С. Кузьмічов, Б.Є. Лук'янчиков, В.Б. Любчик, Д.Й. Никифорчук, Д.О. Ноздрін, М.А. Погорецький, Ю.Г. Пономаренко, В.П. Сапальов, О.М. Стрільців, Р.В. Тарасенко, М.С. Шинкаренко та інші науковці.

Мета статті. Адже, метою вбачається розробка конкретних пропозицій щодо виявлення та протидії нелегальним джерелам виготовлення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Аналіз діяльності підрозділів БНОН та інших підрозділів органів внутрішніх справ по виявленню та припиненню нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотиків і психотропних речовин передбачає оцінку розстановки сил і засобів, а також обсягу й результативності проведених заходів у цьому напрямку, оцінку впливу запланованих і проведених заходів на рівень, динаміку та структуру даного виду злочинності на території обслуговування. З цією метою аналізують кількість та якість проведених підрозділами міськрайоргану заходів у сфері боротьби з незаконним наркообігом, узагальнюють дані щодо перевірки заяв та повідомлень про злочини по фактах виготовлення та поширення наркотиків чи психотропних речовин.

Інформація про нелегальні джерела виготовлення та поширення наркотиків чи психотропних речовин, діяльність осіб, що підозрюються у причетності до здійснення незаконних операцій з цими засобами і речовинами, а також про факти виявлення тих чи інших наркозлочинів може бути отримана як з гласних, так і з негласних джерел.

Враховуючи специфічні риси незаконної діяльності у сфері обігу наркотиків і психотропних речовин, слід зазначити, що переважна частина значущої інформації може бути отримана, як правило, з негласних джерел у ході здійснення підрозділами ОВС оперативно-розшукової діяльності. Крім цього, необхідну для здійснення аналізу інформацію про стан, структуру та динаміку злочинів, пов'язаних з виготовленням наркотичних засобів, можна отримати при вивченні статистичних звітів про стан злочинності у місті (районі), з ЄРДР, узагальнених матеріалів судів і органів прокуратури, повідомлень громадян, а також з інших доступних джерел. Відомості про осіб-суб'єктів злочинів, пов'язаних з виготовленням і поширенням наркотичних засобів, отримують з документів статистичного обліку, кримінальних проваджень, матеріалів оперативних перевірок, облікових справ на осіб, які відбувають покарання, не пов'язане з позбавленням волі, довідкової картотеки та інших джерел.

Аналізу зібраної інформації передуює її оцінка, яка передбачає визначення надійності джерела, достовірності інформації, її повноти та доцільності застосування у даній роботі. Оцінку інформації, як правило, мають надавати працівники, які безпосередньо її збирали та володіють необхідними даними як стосовно самої інформації, так і стосовно її джерела.

Важливе значення для наступного використання зібраної інформації при проведенні аналітичної роботи має її систематизація, яка полягає в узагальненні за певною логічною послідовністю (залежно від рівня надійності джерел інформації, хронології її отримання тощо), що дозволяє отримати більш системне уявлення стосовно аналізованої злочинної діяльності.

Аналітична робота із зібраною інформацією зосереджується в такий спосіб, щоб у подальшому отримати на її основі висновки стосовно:

а) оцінки стану оперативної обстановки щодо злочинів, пов'язаних з виготовленням та поширенням наркотичних засобів;

б) визначення недоліків діяльності окремих підрозділів та міськрайоргану в цілому по виявленню фактів незаконного виготовлення та поширення наркотичних засобів, а також конкретних заходів щодо усунення цих недоліків;

в) розроблення форм взаємодії підрозділів міськрайоргану між собою та з іншими зацікавленими державними та громадськими організаціями;

г) підготовки та проведення комплексу заходів по виявленню та припиненню діяльності нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотиків і психотропних речовин на території обслуговування.

Окремо мають бути передбачені заходи перевірки неповної інформації та такої, що потребує підтвердження, додаткового з'ясування.

Заходи, що мають бути реалізовані на підставі аналізу діяльності по виявленню та припиненню дії нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотиків, потрібно передбачити в плані роботи міськрайоргану або підрозділу БНОН. Заходи плану мають відповідати висновкам аналізу та спрямовуватися на реалізацію останніх, враховувати кримінологічну характеристику наркозлочинів та осіб, які їх скоїли, інші дані, що характеризують оперативну обстановку за відповідними її напрямками.

Взаємодія підрозділів міськрайоргану внутрішніх справ щодо виявлення та припинення дії нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотичних засобів дає змогу досягти кращих результатів у запобіганні, виявленні та припиненні злочинів даної категорії, забезпечує цілеспрямованість і наступальність заходів щодо протидії незаконному наркообігу.

Серед основних форм взаємодії у сфері виявлення та припинення дії нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотичних засобів і загалом протидії незаконному їх обігу доцільно виділити:

1) Спільну розробку і проведення комплексних заходів профілактичного та оперативно-тактичного характеру;

2) Спільне планування окремих заходів, зумовлених динамікою змін в оперативній обстановці, зокрема щодо виявлення і припинення дії нелегальних джерел наркотиків;

3) Забезпечення надання необхідної допомоги підрозділу БНОН структурними підрозділами органів внутрішніх справ у проведенні заходів по виявленню та припиненню діяльності нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотичних засобів;

4) Забезпечення ініціативного виявлення структурними підрозділами осіб, від яких імовірно можна очікувати вчинення злочинів, пов'язаних з нелегальним виготовленням чи поширенням наркотиків чи психотропних речовин, та подальшої передачі цієї інформації зацікавленим підрозділам, передусім підрозділам БНОН.

Основними суб'єктами взаємодії підрозділів БНОН при здійсненні заходів по виявленню та припиненню діяльності нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотичних засобів є оперативні підрозділи ОВС з блоку кримінальної міліції (карного розшуку, підрозділів протидії злочинам в сфері економіки), оперативні частини установ пенітенціарної служби, де відбувають покарання особи, які вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотиків або, які мають відповідні злочинні зв'язки, а також спеціалізовані оперативні служби ОВС. Співпраця названих суб'єктів спрямована на вирішення завдань стосовно реалізації спільних оперативно-розшукових заходів щодо документування злочинної діяльності осіб,

причетних до виготовлення та поширення наркотичних засобів, виявлення їхніх злочинних зв'язків, спільне проведення заходів по затриманню злочинців, виявлення додаткової інформації про злочинну діяльність підозрюваних.

Обов'язки структурних підрозділів ОВС стосовно взаємодії у виявленні та припиненні діяльності нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотичних засобів детально передбачені у відомчих нормативних актах МВС України.

Зокрема, слідчі під час розслідування кримінальних проваджень про злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів повинні виявляти осіб, причетних до діяльності нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотиків чи психотропних речовин, а також умови, що спричиняють вчиненню цих злочинів; направляти інформацію (подання) про виявлені передумови до відповідних організацій і установ для їх усунення; виступати з цих питань у засобах масової інформації.

Працівники чергових частин, приймаючи повідомлення від громадян або посадових осіб щодо підготовки, або вчинення злочинів, пов'язаних з виготовленням і поширенням наркотичних засобів, повинні вживати заходів стосовно запобігання та припинення цих злочинів.

Дільничні інспектори міліції виявляють серед мешканців на території обслуговування осіб, причетних до діяльності нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотиків чи психотропних речовин, і передають інформацію про них підрозділам БНОН, сприяють документуванню злочинної діяльності цих осіб.

Безпосередня діяльність підрозділів ОВС щодо виявлення та припинення нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотичних засобів ґрунтується на аналізі відповідної оперативно значущої інформації. Це можуть бути дані про надходження до незаконного обігу нетрадиційних для даного регіону наркотичних речовин, тривала або масова наявність останніх у споживачів, які не виїжджали для їхнього придбання до інших регіонів, або дані про об'єднання осіб, що раніше займалися виготовленням чи поширенням наркотичних засобів, прагнення з їхнього боку та підготовчі заходи щодо відновлення аналогічної діяльності, поява у них злочинних коштів, придбання нового обладнання, сировини тощо.

Для організації та планування пошукових заходів, спрямованих на виявлення осіб, причетних до виготовлення чи поширення наркотичних засобів, потрібно насамперед чітко окреслити коло джерел, з яких можливе отримання оперативно значущих фактичних даних. Передусім таку інформацію одержують через регулярне вивчення: карток обліку осіб, причетних до незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; ЄРДР; повідомлень інших оперативних джерел

інформації, підрозділів інших оперативних підрозділів ОВС. Докладніше слід вивчати результати проведення оперативно-розшукових заходів у сфері незаконного наркообігу. Крім даних, що дозволяють виявити конкретних осіб, причетних до такої злочинної діяльності, слід аналізувати й інформацію, що характеризує динаміку змін кримінального середовища, наприклад, систему та характер зв'язків злочинців, які організують і керують виготовленням та поширенням наркотичних засобів.

Отримані в результаті цієї діяльності первинні дані дозволяють більш чітко визначитися з пріоритетними напрямками та об'єктами оперативного пошуку, виробити систему прийомів і методів, спрямованих на отримання та перевірку додаткової інформації, необхідної для виявлення та припинення діяльності нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотичних засобів.

Основну увагу слід приділяти повідомленням оперативних джерел інформації, оскільки саме через оперативний пошук найбільш вірогідною є можливість безпосереднього контакту з особами, причетними до нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотичних засобів, їхніми злочинними зв'язками, особами, що тою чи іншою мірою обізнані про таку діяльність. Своєчасне отримання значущих даних зумовлює потребу відповідного орієнтування та спрямування інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Застосування підрозділами БНОН прав, наданих їм законодавством про оперативно-розшукову діяльність, повинно організовуватися з урахуванням специфічних особливостей боротьби з незаконним наркообігом, зокрема високого рівня законспірованості злочинних угруповань. Для виявлення їхньої злочинної діяльності використовують: впровадження у злочинне середовище оперативного співробітника; розвідувальне опитування споживачів наркотиків і психотропних речовин; аналіз оперативної інформації про поведінку збувальників-оптовиків, що перебувають на картотечному обліку в міськрайоргані у зв'язку з виявленням їхніх намірів вчинити злочин у сфері наркообігу; оперативне спостереження за ними, а також за особами, затриманими за поширення таких речовин.

Отримавши попередню інформацію, працівник підрозділу БНОН проводить її оперативну перевірку щодо встановлення відповідності повідомленої інформації реальній дійсності. У процесі такої перевірки збираються інші відомості, що можуть підтвердити отримані дані. Своєчасний збір, перевірка та встановлення нових фактичних обставин надають оптимальні можливості зробити впевнений висновок щодо вірогідності попередніх повідомлень.

За відсутності підстав зробити певні висновки, необхідно продовжити використання всіх наявних у міськрайоргані внутрішніх справ сил, засобів та оперативно-розшукових можливостей, щоб у граничний строк ретельно розібратися з наявною інформацією та мати підстави зробити правильний висновок самому та інформувати керівництво органу внутрішніх справ для прийняття рішення відповідно до отриманої інформації.

З метою викриття злочинної діяльності осіб, причетних до дії нелегальних джерел виготовлення і поширення наркотичних засобів, та отримання фактичних даних, які можуть бути використані, як докази по кримінальному провадженню, оперативні підрозділи ОВС документують цю злочинну діяльність. З цією метою підрозділами боротьби з незаконним обігом наркотиків та іншими оперативними підрозділами здійснюються заходи щодо підтвердження з легальних джерел фактичної інформації стосовно учасників злочинних угруповань або інших осіб, причетних до незаконного обігу наркотиків, їх реальної ролі у злочинній діяльності. Документування та легалізація інформації здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відомчих нормативних актів, у тому числі із забезпеченням нерозшифровування джерел оперативної інформації та її конфіденційного змісту. Результати оперативно-розшукової діяльності оперативні підрозділи використовують суворо у відповідності до вимог вищезазначеного закону. При документуванні злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотиків провадять й інші пошукові, адміністративні та кримінальні процесуальні заходи, передбачені чинним законодавством і відомчими нормативно-правовими актами МВС України.

Злочини, пов'язані з нелегальним виготовленням та поширенням наркотичних засобів, відрізняються великою кількістю епізодів, тривалим характером, залученням до їхньої підготовки і вчинення осіб, що займаються переміщенням наркосировини чи готових наркотиків, їхнім виробництвом та реалізацією. Окремі операції такої діяльності, наприклад, придбання чи збереження сировини або готових наркотиків, їхнє переміщення, утворюють самостійний склад злочину незалежно від реалізації кінцевої мети всієї злочинної діяльності.

При реалізації заходів припинення незаконної наркодіяльності важливо ретельно, але швидко наскільки дозволяє час, розробити робочий план їхнього проведення, дослідити зібрані матеріали, визначити їхню достатність для подальшого повного розслідування, забезпечити узгодженість дій задіяних працівників, збереження джерел доказової інформації, встановлення інших осіб, причетних до злочинної діяльності тощо. Суттєве значення при цьому має взаємодія оперативних працівників зі слідством. Зазначені питання враховуються незалежно від того, на якому з

етапів реалізації злочинного умислу прийнято рішення щодо припинення злочинної діяльності (як під час готування до неї, так і після початку безпосереднього вчинення злочину).

Виявлення та припинення функціонування нелегальних джерел виготовлення та поширення наркотичних засобів, встановлення всіх учасників злочину є головними завданнями процесу виявлення та розслідування будь-яких злочинів у сфері незаконного наркообігу. У процесі підготовки до реалізації оперативних матеріалів у процесуальному порядку ще раз перевіряється достовірність і доказовість інформації для прийняття обґрунтованого рішення щодо відкриття кримінального провадження або винесення висновку про списання матеріалів. Це стосується інформації щодо виявлених осіб, які можуть бути свідками по кримінальному провадженню, предметів і документів, які за певних умов стають речовими доказами, місць їхнього незаконного зберігання тощо. На цьому етапі важливо правильно оцінити обсяг та якість зібраних даних, їхню достатність для наступного закріплення тих чи інших епізодів злочину, необхідність вжиття заходів щодо пошуку інших осіб, що можуть володіти інформацією, яка представляє оперативний інтерес. У процесі пошуку предметів, які можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні, слід враховувати, що ними можуть бути не тільки безпосередньо наркотики чи психотропні речовини, а й різні пристрої, що використовуються для їхнього виготовлення, вживання чи розповсюдження, знаряддя вчинення наркозлочину (наприклад, інструменти і пристрої для незаконного виробництва, виготовлення, зберігання, транспортування наркотичних засобів, автотранспортний або інший засіб за допомогою якого, здійснюється їхнє перевезення тощо), речі, на яких могли зберегтися частки цих засобів (сумки, одяг, пакувальний матеріал тощо).

Доказове значення у кримінальних провадженнях даної категорії можуть мати й інші предмети, що так чи інакше вказують на злочинну діяльність та є засобом для її розслідування, викриття підозрюваного, а саме: гроші, цінності, інші речі, здобуті від незаконного наркообігу, особисті записники з відомостями про злочинні зв'язки особи, записами про нелегальний бізнес, проїзні документи, квитанції, підроблені рецептурні бланки на отримання нарковмісних лікарських засобів, інші предмети та документи, в яких може міститися інформація, що має відношення до провадження. Одночасно у ході оперативно-розшукового документування вживаються заходи, спрямовані на безпосередню фіксацію злочинних дій.

Разом з тим, практика свідчить, що саме на стадії розслідування кримінальних проваджень про наркозлочини не вживається належних заходів щодо встановлення джерела збуту та каналів нелегального постачання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів,

через що тривалий час не зменшується кількість фактів незаконного обігу наркозасобів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що для забезпечення ефективного виконання завдань по протидії нелегальним джерелам виготовлення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, обов'язковою умовою є необхідність отримання максимального об'єму інформації, яка представляє оперативний інтерес, її узагальнення та об'єктивне оцінювання за для ефективного документування злочинної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великошин И. И. Предупреждение и раскрытие преступлений, связанных с распространением наркомании / И. И. Великошин. – М., 1990. – 64 с.
2. Методические рекомендации по документированию преступной деятельности изготовителей и сбытчиков наркотиков. – М., 1989. – 18 с.
3. Ковалкин А. А. и др. Деятельность органов внутренних дел по выявлению и предупреждению группового сбыта наркотических средств. Учеб. Пособие / А. А. Ковалкин, Н. С. Хруппа, В. Л. Чубарев. – К., 1993. – 112 с.
4. Білоусов О. І. Оцінка окремих джерел доказів у кримінальному судочинстві / О. І. Білоусов. – К., 1996 – 51 с.
5. Ломако З. М. и др. Використання технічних засобів у діяльності оперативних працівників органів внутрішніх справ по попередженню та документуванню правопорушень / З. М. Ломако, П. Ю. Тимошенко. – К., 1994 – 36 с.
6. Тактика виявлення незаконного перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: метод. рек. / О. М. Стрільців, В. В. Крижна, В. В. Юсупов, А. Г. Скибінський; за ред. О. М. Джужі. – К.: Київ нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 36 с.
7. Никифорчук Д. Й., Скибінський А. Г., Стрільців О. М., Керевич О. В. Документування та розслідування злочинів, пов'язаних з використанням коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків. Методичні рекомендації. – К.: КНУВС. – 2009. – 40 с.

УДК 343.985:343.144.000.174(477)

СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В СВІТЛІ ВИМОГ НОВОГО КПК УКРАЇНИ

Янковий Микола Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Розглядаються на прикладі допиту найбільш важливі аспекти тактики слідчих (розшукових) дій в площині етичних приписів і моральних орієнтирів, визначених Конституцією, КПК та іншими законодавчими актами України. Наведені різні наукові погляди та результати вивчення слідчої практики щодо етичних аспектів допиту. На думку автора, опанування етичними основами тактики допиту допоможе тактично і процесуально грамотно побудувати та провести цю слідчу (розшукову) дію.

Ключові слова: етика, допит, моральність, правова держава, честь, гідність, психологічний вплив.

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТАКТИКИ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ В СВЕТЕ ТРЕБОВАНИЙ НОВОГО УПК УКРАИНЫ

Янковий Николай Александрович,
кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры криминалистики, судебной медицины и психиатрии
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Рассматриваются на примере допроса наиболее важные аспекты тактики следственных (розыскных) действий в плоскости этических предписаний и моральных ориентиров, определенных Конституцией, УПК и иными законодательными актами Украины. Приведены разные научные взгляды, а также результаты изучения следственной практики, касающиеся этических аспектов допроса. По мнению автора, овладение этическими основами тактики допроса поможет тактически и процессуально грамотно строить и проводить это следственное (розыскное) действие.

Ключевые слова: этика, допрос, моральность, правовое государство, честь, достоинство, психологическое воздействие.

MORAL-ETHICAL PRINCIPLES OF TACTICS OF INVESTIGATING (SEARCHING) ACTIONS IN THE LIGHT OF STANDARDS OF THE NEW CRIMINAL-PROCEDURAL CODE OF UKRAINE

Yankovyi N.A.
candidate of law sciences, docent,
professor of the department of criminalistics, forensic medicine and psychiatry
(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa Ukraine)

We consider the example of interrogation tactics of the most important aspects of investigative (search) action in the plane of ethical precepts and moral guidelines defined by the Constitution, the Criminal Procedure Code and other legislative acts of Ukraine. Given the different scientific views, as well as the results of the study investigative practices concerning the ethical aspects of the interrogation. According to the author, the mastery of the basics of ethical interrogation tactics will tactically and procedurally competently build and carry out this investigation (investigative) action.

Keywords: ethics, questioning the morality, rule of law, honor, dignity, psychological impact.

Постановка проблеми. Застосування норм моралі до специфічної діяльності по розслідуванню кримінальних правопорушень постійно перебуває в полі зору науковців. Ця проблема не тільки невичерпана, а навпроти, у міру розвитку моральної свідомості, просування суспільства по шляху будівництва демократичної правової держави стала ще більш актуальною.

З позиції судової етики завжди аналізувалися і переосмислювалися важливі положення кримінального процесу і криміналістики. Вивчення та обговорення меж використання тактичних прийомів провадження слідчих (розшукових) дій як напрямок розвитку криміналістичної тактики, продовжує розвиватися, становить чималий науковий інтерес, особливо в площині моральних орієнтирів, визначених новим КПК України [2], а тому потребує подальшого дослідження з урахуванням змін у законодавстві в напрямку забезпечення прав і свобод людини.

Стан дослідження. Проблема моральності в правоохоронних органах не нова. Як правило, усі особи, що в тій чи іншій мірі мають відношення до вчиненого кримінального правопорушення, вперше зустрічаються з морально-правовими аспектами взаємовідносин саме в стадії досудового розслідування. У даному випадку етична позиція слідчого стає надбанням всіх тих, з ким він стикається і спілкується. Тому навіть найвищий професіоналізм слідчого або співробітника оперативного підрозділу втрачає свою цінність, якщо він позбавлений морального наповнення.

Окремі теоретичні і практичні аспекти етичних основ слідчої діяльності розглядалися в роботах відомих вчених: Р.С. Белкіна, Ю.М. Грошевого, А.В. Іщенко, А.Ф. Коні, В.О. Коновалової, С.Г. Любічева, О.Р. Ратінова, С.М. Стахівського, М.С. Строговича, В.Ю. Шепітька та ін. Їх роботи внесли значний вклад в розвиток слідчої етики як розділу судової етики. Разом з тим слід відмітити, що дослідження зазначених вчених проводились в різні періоди і окремі їх положення, слугуючи фундаментальним підґрунтям, потребують додаткового дослідження з урахуванням сучасної уяви про соціальну справедливість у нашому суспільстві і державі, оскільки новий КПК України заклав серйозні

підвалини для розвитку і зміцнення демократичної, соціальної і правової держави в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1].

Враховуючи викладене, виникла нагальна потреба в узагальненні існуючого наукового і практичного досвіду застосування етичних норм тактики провадження слідчих (розшукових) дій, тому ми поставили мету – визначити основні морально-етичні засади тактики слідчих (розшукових) дій в світлі сформульованих новим КПК України моральних орієнтирів соціальної справедливості.

Виклад основного матеріалу. Систематизація кримінального процесуального законодавства, удосконалення криміналістичних засобів і методів боротьби зі злочинністю, постійний розвиток практики органів досудового розслідування обумовлюють необхідність криміналістичного дослідження слідчих (розшукових) дій з урахуванням нових наукових даних. Пропонуємо розглянути згадане дослідження на прикладі тактики допиту.

У криміналістичній літературі зазначається, що завданням будь-якого допиту є отримання від допитуваного правдивих показань про злочин та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. Кваліфіковане проведення цієї багатопланової слідчої (розшукової) дії потребує самого серйозного і поміркованого до себе відношення, вимагає від слідчого глибоких знань різноманітного характеру, досконалого оволодіння тактичними прийомами допиту, високої загальної та професійної культури. Аналіз кримінального процесуального закону свідчить про детальну регламентацію основних правил провадження допиту, на основі яких вироблені та апробовані практикою тактичні прийоми, що дає змогу результативно отримувати і фіксувати показання як добросовісних, так і непорядних осіб. Ці прийоми постійно змінюються і варіюються в залежності від обставин кримінального провадження, характеру і обсягу зібраних доказів, індивідуальних особливостей допитуваного тощо. Проте, на практиці при провадженні цієї слідчої (розшукової) дії виникає безліч різноманітних неурегульованих правом ситуацій.

Справа в тому, що в діючому КПК України лише при проведенні декількох слідчих (розшукових) дій (слідчий експеримент, освідчування особи – ст.ст. 240, 241) законодавець наголошує на необхідності не допускати дій, які принижують честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я. О.М. Ларін вірно підмітив, що «етичні норми..., які регулюють конкретну слідчу дію, виходять за межі цієї слідчої дії» [4, с. 37].

Уявляється, що це стосується усіх слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Вирішення неурегульованих правом ситуацій потребує жорсткого дотримання моральних норм, щоб зберегти права та законні

інтереси учасників кримінального процесу. Досить визначено з цього приводу висловився академік Ю.М. Грошевий: «Прагнення знайти найбільш удосконалі й гуманні форми судочинства неминуче примушує звертатися до моральних критеріїв для оцінки тих чи інших правових інститутів. Спроби з гуманних позицій підійти до розв'язання правових колізій, орієнтуючись при цьому на моральні цінності, дають значний вииграш у соціальному плані, закріплюючи у свідомості людей уявлення про право як справедливість. Тим самим виховується повага до закону, а отже, законослухняність» [5, с. 31].

Як відомо, докази у кримінальному провадженні збираються в основному шляхом проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Нерідко збирання доказів зачіпає права, свободи і законні інтереси осіб, які залучаються до сфери кримінального процесуального доказування і пов'язане із застосуванням заходів процесуального примусу. Застосування таких заходів складає теж немало проблем морального і правового характеру. Слідчий повинен усвідомлювати достатність підстав щодо застосування вказаних заходів, межі примусу, орієнтуючись на моральні цінності суспільства. Від правильного вирішення в кожній конкретній слідчій ситуації правових і етичних проблем залежить формування громадянської правосвідомості населення в Україні, правової активності громадян і посадових осіб, які беруть участь у розслідуванні. Необхідно відзначити, що закріплений КПК України порядок проведення допиту та інших слідчих (розшукових) дій підпорядкований вимозі всебічного, повного і об'єктивного розслідування злочину, справедливого вирішення кримінального провадження. Однак, крім процесуальних норм, які визначають умови і порядок провадження слідчим дій, важливу роль відіграють моральні норми.

Так, регулюючи провадження допиту, закон вказує, що свідком може бути «фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань» (ст.ст. 65, 133 КПК України).

Моральним обов'язком слідчого є встановлення і правильна оцінка фактів, що свідчать про поінформованість особи з тих обставин, які відносяться до кримінального провадження. Для забезпечення прав і законних інтересів громадян, а також виховного впливу допиту слід впевнитись в обґрунтованості виклику на допит. В протилежному випадку, безпідставний виклик на допит породжує марну втрату часу, спричиняє громадянам зайві турботи, що аж ніяк не може бути визнано моральним. «Допит... починається з виклику. Але далеко не завжди слідчі задумуються над правильною організацією виклику» – зазначається в криміналістичній літературі [6, с. 13].

Приймаючи рішення про виклик на допит певної особи, слідчий завчасно повинен намітити для себе коло питань, які мають бути з'ясовані в ході майбутнього допиту. Без необхідної підготовки допит може виявитися поверховим, неповним, що в подальшому неминуче потягне за собою повторний виклик свідка. «Слід мати на увазі, – застерігає С.Г. Любічев, – що повторні виклики завжди створюють додаткові труднощі, викликають справедливе невдоволення громадян, а в окремих випадках спонукають їх ухилятися від виконання обов'язків свідка» [7, с. 17].

Законодавче закріплення способів виклику громадян на допит одночасно покликане гарантувати і явку останніх, а в разі ухилення від явки до слідчого – вступати процесуальні заходи її забезпечення. Аналіз норм закону дає підстави для висновку, що перелік вказаних в КПК способів виклику громадян для допиту не є вичерпним. В залежності від обставин кримінального провадження, конкретної ситуації слідчий може у інший, не вказаний безпосередньо в законі, спосіб викликати особу. Обов'язковою умовою застосування іншого способу виклику має бути повна відповідність приписам моралі. Особливо це стосується випадків, коли допитуваний не бажає розголосу своєї участі в процесі.

На підставі етичних норм повинно вирішуватись питання про час виклику на допит. Слідчий має таким чином спланувати свій робочий час, щоб громадяни, викликані для допиту, не знаходились багато часу в коридорах чи кімнаті для свідків. Очікування знижує повноту і точність показань, перекреслює виховну роль допиту. В свій час відомі криміналісти І.М. Якимов і П.П. Міхеєв зазначали, що причинами неправдивих свідчень, зокрема, є бажання свідків позбавитися допиту як неприємної процедури, острах подальших викликів і судової тяганини [8, с. 19].

Більшість слідчих вважає доцільним і зручним способом виклику на допит свідків чи потерпілих за допомогою телефону. Одночасно також можна домовитись про час явки на допит, що на думку О. Аксьонової, є передумовою встановлення психологічного контакту з майбутнім допитуваним. «Якщо, наприклад, жінці потрібно через годину-півтори забрати дитину з дитячого садка, звичайно ж вона буде думати не про допит, а про те, як би не запізнитись. Навряд чи від такого допиту буде користь», – зазначає автор [9, с. 45].

Таким чином, поважне і бережливе відношення слідчого до службового та вільного часу свідків є однією із етичних вимог до його діяльності. Виходячи з даних про особу, роду її занять, слідчий за можливості повинен вибирати такий час, коли виклик на допит найбільш зручний для свідка.

Важливого етичного значення набуває форма роз'яснення прав учасникам процесу. На практиці досить поширеними залишились випадки формального попередження свідка про кримінальну відповідальність за

відмову від давання показань та потерпілого і свідка про передбачену кримінальну відповідальність за неправдиві показання (ст.ст. 384, 385 КК України) [3]. Тому при побудові тактики допиту слід звертати увагу на особистість допитуваного, його процесуальне положення та обставини конкретного кримінального провадження. В одних випадках таке попередження можна зробити начебто «між іншим», підкресливши, що така порядна людина, безсумнівно, дасть правдиві показання, але закон вимагає попередження. В інших випадках, коли особа налаштована на дачу неправдивих показань, варто більш змістовно поговорити про кримінальну відповідальність, передбачену ст.ст. 384, 385 КК України, можливо дати прочитати ці статті Кримінального кодексу, звернувши увагу на санкцію, майбутні соціальні наслідки факту притягнення до кримінальної відповідальності, навести приклади зі слідчої діяльності, життєвого досвіду тощо. С.Г. Любічев з цього приводу досить вірно зазначає: «Форма попередження про відповідальність, вибрана слідчим, повинна не тільки не принижувати гідність допитуваного, але, навпаки, сприяти розвитку почуття обов'язку, підвищувати правосвідомість» [7, с. 30].

В основі практично всіх тактичних прийомів розслідування кримінальних правопорушень лежить оперування інформацією, яка надається учаснику кримінального процесу (допитуваному) з метою з'ясування його ставлення до неї. Відповідна реакція опонента на подану інформацію дозволяє в певній мірі розв'язати конкретну задачу розслідування. З приводу того, яку інформацію (правдиву чи неправдиву) і у який спосіб (прямо чи завуальовано) видавати допитуваному, і розгорнулися дискусії між ученими. Одвічні питання: що таке обман, що таке хитрість та співвідношення між ними залишились невирішеними. Відсутність єдності поглядів серед учених мають серйозні практичні наслідки: один і той же тактичний прийом в юридичній літературі подають слідчим і як вершину тактичної майстерності, і як грубе порушення законності [10, с. 4].

На нашу думку, обман являє собою повідомлення неправдивих відомостей або перекручування істинних фактів. Обман ні за яких умов не може бути використаний в діяльності слідчого. Жоден з тактичних прийомів, пов'язаних з обманом, не може розглядатися як правомірний, етичний, допустимий. Проте, правового вирішення питання про допустимість обману при розслідуванні кримінальних правопорушень не існує, адже термін «обман» не згадується серед випадків визнання доказів недопустимими, а лише впливає із згаданого в законі «істотного порушення прав та свобод людини» (ст. 87 КПК України).

Під хитрістю слід розуміти створення ситуації, при якій інформація або певні об'єкти можуть бути по-різному, в залежності від відношення до

наданої інформації, оцінені самим учасником слідчої (розшукової) дії. Як зазначав у свій час Г. Шнейкерт, – «хитрість є неминучим адекватним засобом в боротьбі проти хитрих злочинців» [11, с. 25], а тому, на наш погляд, хитрість потрібна слідчому в певних випадках, коли виникає необхідність протиставити її протидії, спрямованій на перешкоджання вирішенню завдань розслідування.

Аналіз думок науковців показує, що тактика слідчих (розшукових) дій тісно пов'язана з дотриманням вимог етики. Сформулюємо основні, на наш погляд, морально-етичні засади тактики слідчих (розшукових) дій. Слідчий при провадженні слідчих (розшукових) дій може використовувати тактичні прийоми, які: не побудовані на обмані; не пов'язані з погрозою, шантажем, фізичним і психічним насиллям; не принижують гідність особи; не спонукають підозрюваного до аморальних вчинків; не експлуатують неосвіченість, культурну відсталість, забобони, марновірство учасників кримінального провадження; не базуються на використанні релігійних почуттів; не скеровані на розпал конфліктів між декількома підозрюваними.

Висновок. Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що основне моральне навантаження при провадженні слідчих (розшукових) дій несуть норми кримінального процесуального закону, які охороняють і захищають честь і гідність суб'єктів кримінального процесу. Водночас велику роль відіграють і морально-етичні засади, котрі дозволяють зорієнтувати правосвідомість посадових осіб, які здійснюють кримінальну процесуальну діяльність, на систему загальнолюдських моральних цінностей та ідеалів, сприяють визначенню моральних пріоритетів.

Побудова тактики слідчих (розшукових) дій не лише з позицій досягнення цілей кримінального процесуального регулювання, а й з висоти моральних цінностей допоможе зібрати багатий матеріал і для законотворчих пропозицій, і для рекомендацій правозастосувачу, з тим щоб у дійсності наблизити кримінальне судочинство до ідеалу морально-правової системи, визначеної Конституцією України та новим Кримінальним процесуальним кодексом України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України [Електронний ресурс]: закон України від 28.06.1996 р. № 2952-VI із змін., внес. згідно із Законами України: за станом на 21.02.2014 р. № 742-VII. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на

14.10.2014 р. № 1703-VII. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду : за станом на 04.06.2014 р. № 1261-18. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.

4. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация: монография / А.М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1970. – 223 с.

5. Грошевий Ю. М. Проблеми моралі в сфері кримінально-процесуальної діяльності / Ю. М. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 1996. – № 6. – С. 30–38.

6. Быховский И. Этика проведения следственных действий / И. Быховский, Н. Захарченко // Социалистическая законность. – 1973. – № 11. – С. 12–14.

7. Любичев С. Г. Этические основы следственной тактики: монография / С. Г. Любичев. – М. : Юрид. лит., 1980. – 96 с.

8. Якимов И. Н. Допрос. Практическое пособие для допрашивающих / И. Н. Якимов, П. П. Михеев. – М. : НКВД РСФСР, 1930. – 64 с.

9. Аксенова О. Об этике допросов / О. Аксенова // Социалистическая законность. – 1983. – № 10. – С. 44–46.

10. Гончаренко В. Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві: навч. посібник / В. Г. Гончаренко, Ф. М. Сокиран. – К. : УАВС, 1994. – 48 с.

11. Шнейкерт Г. Тайна преступника и пути к ее раскрытию (К учению о судебных доказательствах): пер. с нем. / Г. Шнейкерт. – М. : Право и жизнь, 1925. – 64 с.

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9:351.743-055

ПСИХОЛОГІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ КЕРІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Лапчук Віталій Степанович,
кандидат психологічних наук,
заступник декана Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Барко Вадим Іванович,
доктор психологічних наук,
професор кафедри соціології
та психології факультету права та масових комунікацій
(Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна)

У статті розкриваються теоретико-психологічні підходи до розробки програми розвитку управлінських здібностей керівників органів внутрішніх справ і психологічна ефективність такої програми. Розглянута структура управлінських здібностей керівників органів внутрішніх справ, специфіка їх професійної діяльності і зміст професійної ролі. Запропонований оригінальний підхід до побудови програми розвитку управлінських здібностей керівників, у якому розвиток здібностей і особистості розглядається як двоединий процес. Програма ґрунтується на ідеях гуманістичної психології, аналіз її результатів експерименту свідчить про ефективність програми для розвитку мотиваційних, інтелектуальних та особистісних складових управлінських здібностей. Програма може бути використана практичними психологами з метою удосконалення управлінських здібностей керівників органів внутрішніх справ, зокрема, інтелекту, креативності, комунікативних особливостей, лідерських якостей і мотивації.

Ключові слова: керівники органів внутрішніх справ, управлінська діяльність, управлінські здібності, інтелект, креативність, мотивація, самоактуалізація.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОГРАММЫ РАЗВИТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ

Лапчук Виталий Степанович,
кандидат психологических наук,
заместитель декана Херсонского факультета
Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Барко Вадим Иванович,
доктор психологических наук,
профессор кафедры социологии
и психологии факультета права и массовых коммуникаций
(Харьковский национальный университет внутренних дел,
г. Харьков, Украина)

В статье раскрываются теоретико-психологические подходы к разработке программы развития управленческих способностей руководителей органов внутренних дел. Рассмотрена структура управленческих способностей руководителей органов внутренних дел, специфика их профессиональной деятельности и содержание профессиональной роли. Предложен оригинальный подход к построению программы развития управленческих способностей руководителей, в котором развитие способностей и личности рассматривается как двуединый процесс. Программа основывается на идеях гуманистической психологии и может быть использована практическими психологами с целью усовершенствования основных составляющих управленческих способностей руководителей органов внутренних дел: интеллекта, креативности, коммуникативных особенностей, лидерских качеств и мотивации.

Ключевые слова: руководители органов внутренних дел, управленческая деятельность, управленческие способности, интеллект, креативность, мотивация, самоактуализация.

PSYCHOLOGICAL EFFECTIVENESS OF PROGRAM OF DEVELOPMENT
OF ADMINISTRATIVE CAPABILITIES OF ORGANS'
OF INTERNAL AFFAIRS LEADERS

Lapchuk Vitaliy Stepanovich,
candidate of psychological sciences,
deputy chief of Herson's faculty of Odessa state university of internal affairs
Kherson, Ukraine)

Barko Vadym Ivanovich,
doctor of psychological sciences,
professor of department of sociology and psychology
(Kharkiv national university of internal affairs,
Kharkiv, Ukraine)

The article is devoted to consideration of theoretical psychological approaches to creation of program of development of administrative capabilities of organs' of internal affairs leaders and analysis of its effectiveness. The structure of administrative capabilities of organs' of internal affairs leaders is considered. The original approach to construction of the program of

development of administrative capabilities of Police' leaders, in which development of capabilities and personality is examined as overall process, is suggested. The program is based on the ideas of humanistic psychology and can be used by practical psychologists with the purpose of improvement of basic constituents of administrative capabilities of leaders of organs of internal affairs : intellect, communicative features, leader potential and motivation.

On the basis of the offered program of development of administrative capabilities the professionally-psychological training for the listeners of universities of Ministry of internal affairs of Ukraine is worked out. The results of usage of this training testify to efficiency of the offered theoretical approaches for development of administrative capabilities, personality and professional height of leaders of organs of internal affairs. The program causes considerable cognitive interest of listeners, a desire to active self-development, assists to effective development of components of administrative capabilities and indexes of personality and professional height of leaders, in particular, self-actualization, reasons of professional activity, level of intellect, divergence thought, communicative capabilities, self-control and self-organization, leader style, creativity, structure of personality features and other professionally important individually-psychological internalss.

Key words: leaders of organs of internal affairs, administrative activity, administrative capabilities, intellect, creativity, motivation, self-actualization.

Постановка проблеми. Проблематика управлінських здібностей керівників правоохоронних органів, у тому числі органів внутрішніх справ (ОВС), останніми роками неодноразово піднімалися вітчизняними і зарубіжними дослідниками в галузі психології, педагогіки і юриспруденції. Багатьма авторами (О.М. Бандурка, В.М. Бесчасний, В.І. Барко, О.В. Землянська, Л.Й. Гуменюк, В.О. Лефтеров, П.В. Макаренко, А.О. Марченко, Ю.В. Осіпова, С.І. Яковенко та ін.) відзначається складність і неоднозначність професійних функцій керівників, необхідність цілеспрямованої роботи у напрямі формування, вдосконалення, діагностики і розвитку професійно важливих якостей, у тому числі управлінських здібностей керівників-правоохоронців. Незважаючи на значну кількість досліджень змісту управлінської діяльності в ОВС, досі відсутня її цілісна і узагальнена характеристика.

Мета наукової статті полягає у розкритті теоретико-психологічних підходів до розробки програми їх розвитку управлінських здібностей керівників органів внутрішніх справ і аналізі її психологічної ефективності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У літературних джерелах відзначається, що діяльність керівника правоохоронного органу особливо насичена емоціогенними чинниками, пов'язаними з протидією кримінальному оточенню, конфліктністю в міжособистісних стосунках, складними умовами діяльності, високою відповідальністю за результати. Діяльність керівників ОВС супроводжують професійні чинники, обумовлені специфікою діяльності і змістом їх професійної ролі: детальна правова регламентація оперативно-службової діяльності; владні повноваження,

надані керівникам для повнішої реалізації посадових обов'язків; підвищена відповідальність за характер і результати своєї діяльності; психічні і фізичні перевантаження; наявність невизначених рольових обов'язків і відсутність точних посадових інструкцій; екстремальність і специфічність об'єктів професійної діяльності [1; 2]. Проблема змісту, структури і розвитку управлінських здібностей керівників правоохоронних кадрів в юридичній психології нині вивчена недостатньо. У переважній більшості робіт, що характеризують особливості управління в органах внутрішніх справ, управлінські здібності описуються в термінах професійно-важливих якостей, необхідних для здійснення успішного керівництва [1; 2; 7].

Труднощі вивчення управлінських здібностей, на нашу думку, пов'язані з тим, що сама досліджувана категорія є однією з найбільш складних в психології. Питання про управлінські здібності часто обговорюється у зв'язку з проблемою загальної структури особистості керівника, а іноді і підміняється нею, поняття власне здібностей ототожнюється при цьому з поняттям особистісних якостей керівника. Аналіз управлінської діяльності керівних кадрів правоохоронного профілю дозволяє виділити три основних її виміри: власне діяльнісний, пов'язаний з організацією і управлінням, який потребує розвинених загальноуправлінських навичок і здібностей, умінь ефективно організовувати спільну діяльність; кадровий, пов'язаний з керівництвом людьми, організацією міжособистісної взаємодії, потребує наявності якісно інших здібностей, що забезпечують ефективну міжособистісну взаємодію, організацію і управління підлеглими; організаційно-технологічний, який розглядає специфічні професійні якості керівника, його спеціальні здібності [2, с. 67].

Виходячи з діяльнісно-функціонального критерію можливо визначити декілька категорій управлінських здібностей. Першу можна назвати управлінськими характеристиками особистості керівника: соціальні характеристики (біографічні, соціально-статусні, культурно-освітні тощо), а також важливі для управління особистісні якості керівника [7, с. 26].

Другу можливо визначити як категорію, що характеризує здатність людини до успішного виконання управлінської діяльності, вона фактично є загальноорганізаційними здібностями. Цю категорію можливо розділити на дві підгрупи: а) загальноуправлінські здібності, що визначають ефективність діяльності у цілому; б) локальні (часткові) управлінські здібності, що забезпечують ефективне виконання окремих функцій; рішення локальних завдань управління, обумовлених тією або іншою основною управлінською функцією [7, с. 50].

Третя категорія управлінських здібностей відображує прийнятий в психології розподіл здібностей на загальні і спеціальні. До загальних

здібностей, що значущо впливають на успішність управлінської діяльності, відносяться інтелект, креативність, наочність, рефлексивність, активність, саморегуляція. Спеціальні здібності співвідносяться з індивідуальною мірою сформованості окремих «психічних діяльностей», тобто з мірою розвитку основних психічних процесів; прийнято говорити про мнемічні, розумові, перцептивні та інші здібності. Із загальної сукупності управлінських здібностей можливо виділити дві групи: а) якості, що є власне управлінськими здібностями; б) якості, які певним чином сприяють ефективному виконанню управлінської діяльності і виконують функції здібностей [2].

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми розвитку управлінських здібностей керівників здійснювалося в тісному зв'язку з питаннями розвитку їх особистості в цілому, управлінські здібності розглядалися не як ізольовані утворення, а невід'ємні властивості особистості, що взаємодіють з усіма іншими рисами і визначаються ними.

Згідно з обраною теоретичною концепцією, розвиток здібностей розглядається як двоєдиний процес. У дослідженні ми спиралися на ідеї багатьох дослідників щодо саморозвитку і самореалізації особистості. Саморозвиток розглядався як джерело активного фізичного, соціального і особистісного довголіття, яке забезпечує успіх в професійній діяльності (В. Франкл, А. Реан). Дослідниками відзначається, що самоактуалізації сприяє професійна робота, служба справі, любов до іншої людини; метою людського існування є власне удосконалення і благополуччя оточення (А. Маслоу, В. Франкл) [3; 4]. П. М. Якобсон під зрілістю особистості розуміє соціальну зрілість, що обумовлює зрілість психологічну, тобто інтелектуальну активність, прагнення до творчості, мобільність здібностей, уміння реалізувати потенціал; рефлексію на власний духовний світ, що служить завданням самоорганізації, самоудосконалення, інтелектуального зростання [5; 6].

Питанням розробки моделі розвитку управлінських здібностей і особистості керівника, у тому числі органу внутрішніх справ, присвячені роботи О.М. Бандурки, В.І. Барка, Я.Ю. Кондратьєва, Н.П. Матюхіної, Т.С. Кабаченко, А.І. Китова, О.М. Столяренка, В. І. Черненілова, В. Алдерсона, Е. Богардуса, Е. Флейшмана, С. Кілбоурна та інших. Сьогодні існує низка підходів до розробки концепції особистості керівника: колекційний, парціальний, ціннісний, ситуативно-комплексний, інтеграційний, акмеологічний. Стосовно здібностей як складової особистісного розвитку, у дослідженні ми виходили з того факту, що вони є найбільш загальним поняттям психології. Здібності є складним системним утворенням, що включає цілу низку складових, без яких людина була б не здатна до конкретної діяльності; комплекс властивостей, що відтворюються

лише в процесі певним чином організованої діяльності (С.Л. Рубінштейн). Чим більше розвинена у людини здібність, тим легше виконується діяльність, тим швидше вона її опановує / Більшість дослідників пов'язують загальні здібності з інтелектом людини [5; 7; 8; 9].

У якості основного шляху реалізації психологічних механізмів розвитку компонентів управлінських здібностей керівників дослідженні розглядалося впровадження у відомчу систему професійного навчання програми професійного розвитку управлінця, яка б реалізовувалася у рамках існуючих форм роботи з особовим складом. Розроблена у дослідженні програма передбачає реалізацію двох основних напрямів їх розвитку: 1) розвиток загальноуправлінських, локальних управлінських, загальних і спеціальних здібностей керівників, розширення їх професійних знань, умінь і навичок; 2) розвиток і корекція особистісних якостей керівників.

Розглянемо основні структурні елементи авторської типової програми розвитку управлінських здібностей керівників органів внутрішніх справ.

Мета програми: розвиток компонентів управлінських здібностей керівника ОВС, професійний і особистісний розвиток управлінця шляхом максимального розкриття особистісного потенціалу у професійній діяльності і житті.

Завдання програми:

- розвиток вербального, невербального, емоційного інтелекту, креативності, рефлексивності, активності, саморегуляції, лідерських якостей, емоційної стійкості при рішенні професійних завдань; розвиток перцептивних, волевих, атенційних, імажиативних процесів, цілепокладання, прогнозування, планування, ухвалення рішення, самоконтролю, вдосконалення умінь професійної діяльності.

- формування адекватного розуміння самого себе, корекція самооцінки, розвиток потреби у пізнанні інших людей, гуманістичного відношення до них; формування професійних планів і кар'єри, корекція ціннісних орієнтацій, підвищення рівня самореалізації, вдосконалення емпатії, атракції, ідентифікації, експресії.

Стадії реалізації програми: а) професійна підготовка (здійснюється під час навчання в магістратурі вищого навчального закладу міністерства внутрішніх справ); б) професіоналізація (відбуваються в перші роки роботи керівником); в) формування майстерності (здійснюється постійно).

На кожному етапі послідовно реалізуються основні психологічні техніки розвитку управлінських здібностей, до основних з яких відносяться: а) самопізнання; б) самостимулювання; в) самореалізація.

Перший напрям реалізації програми є розвитком загальноуправлінських і локальних здібностей керівника в професійній

діяльності, оволодіння найважливішими складовими професійної діяльності, до яких належать професійні мислення, майстерність, свідомість, самостійність, розвиток індивідуальних якостей керівника, таких, як інтелект, творчий потенціал, мотивація професійного самоудосконалення; професійні якості, розвиток умінь і навичок (вибір стилю керівництва, творчий підхід, формування позитивної Я-концепції, адаптація до нових умов діяльності, іноваційний стиль професійної діяльності); вдосконалення комунікативних якостей.

Другий напрям полягає в особистісному розвитку професіонала, формуванні якостей, що виконують функції управлінських здібностей. Це означає формування стійкої професійної мотивації, вірності професії, усвідомлення професійної творчості, духовне збагачення, позитивну зміну себе через професію, збагачення професійної діяльності творчістю, гнучкість і адаптованість до умов професійної діяльності, розвиток компетентності, професійної самосвідомості, професійних здібностей, визнання себе як професіонала, побудова стратегії професійного зростання, планування особистого часу і кар'єри. Індивідуальна програма розвитку створюється на тривалий період – від трьох до двадцяти і навіть більше років.

У процесі експериментальної реалізації програми застосовувалися ідеї гуманістичної психології. Це означало, що приймалися підходи, засновані на безумовній пошані до учасників реалізації програми розвитку; цінувався накопичений досвід і знання керівників, їх особистість в цілому. Гуманістичний підхід реалізовувався в процесі організації обміну думками, зворотному зв'язку між учасниками програми в нетравмуючій, м'якій формі доброзичливого спілкування. Приймалася ідея про існування прихованих можливостей людини, наявності у неї нереалізованого потенціалу, який з різних причин заблокований. Важливим елементом програми розвитку здібностей керівників був розвиток умінь, пов'язаних з плануванням часу взагалі і службової кар'єри зокрема; у дослідженнях Є. Головахи і О. Кроніка показано, що чим раніше людина навчилася співвідносити свої можливості з вимогами часу, тим успішніше буде її діяльність [10].

У ході дослідження виокремлено три основні критерії оцінки рівня розвитку управлінських здібностей керівника ОВС: загальних здібностей (розвинений вербальний, невербальний, емоційний інтелект, креативність); особистісний (активність, комунікабельність, імпульсивність, індивідуалістичність, оптимістичність, тривожність, сензитивність, лідерські якості, сила і лабільність нервових процесів тощо); мотиваційний (мотиви професійної діяльності, спрямованість на справу, прагнення до самоактуалізації, мотивація досягнення). Як додатковий (похідний) критерій нами використаний когнітивний, який включає в себе: знання керівниками

принципів, функцій, методів і стилів керівництва; уміння управляти емоціями, попереджати і врегульовувати конфлікти, мотивувати, підбирати і оцінювати персонал тощо.

Для вирішення поставлених завдань використовувався комплексний методичний підхід. З метою вивчення інтелектуальних складових управлінських здібностей використовувались методики визначення рівня і структури інтелекту Р. Амтхауера, дивергентного мислення Дж. Гілфорда, емоційного інтелекту Р. Бар-Она; особистісних складових – опитувальники 16-PF Р. Кеттелла, стандартизований метод обстеження особистості (СМДО), тест Розенцвейга; мотиваційних складових – тести Х. Хекгаузена, опитувальники локусу контролю Дж. Роттера, опитувальник самоактуалізації Джонса-Крендалла; управлінських стилей – опитувальники Захарова-Журавльова і А. Петровської, коупінг-стратегій Хобфола.

Дослідженням, яке проводилось на базі слухачів магістратури Харківського національного університету внутрішніх справ, встановлено, що внаслідок реалізації програми покращились показники інтелектуальної складової управлінських здібностей слухачів. Відмічено зростання підсумкового показника тестометричного інтелекту зі 105 до 118 балів IQ ($p \leq 0,05$), рівня вербального інтелекту, операцій абстрагування й узагальнення (з 11, 22 до 14,56 і з 12,45 до 14,88 ($p \leq 0,01$). Зафіксовано зростання рівня креативності слухачів, показники гнучкості й оригінальності мислення збільшились з 2,35 балів до 4,67 балів і з 2,11 балів до 4,58 балів відповідно ($p \leq 0,01$). Відмічено статистично значуще зростання показників експертної оцінки та показників задоволення власним навчанням.

Зафіксовано покращання мотиваційного компоненту управлінських здібностей, зокрема: зростання мотивації досягнення (з 8,08 до 12,05) ($p \leq 0,01$), що свідчить про покращання здатності до вирішення проблем, долаття перешкод, лідерства, самостійності, наполегливості, схильності до ризику і самооцінки; загальної інтернальності з 24,00 до 31,56 ($p \leq 0,01$), що свідчить про зростання здатності брати на себе відповідальність; самоактуалізації з 37,14 до 51,10 ($p \leq 0,01$); інтрапунітивності (з 3,20 до 5,15) та імпунітивності (з 3,10 до 5,60) ($p \leq 0,05$); кількості осіб із діловою спрямованістю (з 2,67 до 3,50). Натомість зменшились: індекси екстрапунітивних реакцій (з 4,45 до 5,10) ($p \leq 0,01$), що свідчить про зменшення тенденції до агресивності, конфліктності, збільшення стійкості до фрустрацій, поліпшення здатності до подолання перешкод, прийняття оптимальних управлінських рішень.

Позитивні зміни зафіксовані за показниками особистісного критерію управлінських здібностей, зросли товариськість (з 6,08 до 8,80), емоційна стабільність (з 6,17 до 9,2), стриманість (5,85 до 8,68), жорсткість (5,17 до 8,85), упевненість у собі, самоконтроль (з 5,9 до 8,13) ($p \leq 0,05$); зменшились підозрілість (з 7,54 до 5,35), конформізм (з 8,13 до 5,9) ($p \leq 0,05$), покращились у

напрямі нормативності індекси шкал гіпостенічного типу реагування: депресії (з 78,5 до 60,5 Т-балів), тривожності (з 84,4 до 70,2); ригідності (з 82,0 до 73,0), індивідуалістичності (з 80,0 до 72,5). Також спостерігалось певне вирівнювання до середньостатистичної норми показників шкал стенічного типу: імпульсивності (з 79,0 до 70,5), оптимістичності (з 67,4 до 77,3 Т-балів).

Зросла частка слухачів, які віддають перевагу ефективним стилям керівництва: демократичному (з 25% до 43%) і ситуаційному (з 12% до 22%); зменшилась частка осіб, які використовують ліберальний (з 30% до 20%) і авторитарний (з 33% до 15%) стилі ($p \leq 0,01$; $p \leq 0,05$). Зросла тенденція до використання продуктивних коупінг-стратегій, зафіксовано зростання асертивних дій (з 19,75 до 22,25), зменшення частки імпульсивних (з 20,67 до 16,59), асоціальних (з 19,75 до 16,50), агресивних (з 21,67 до 16,00) ($p \leq 0,05$). Впровадження програми сприяло вдосконаленню когнітивної складової управлінських здібностей; суттєво зросла якість управлінських знань (приблизно удвічі), а також управлінських умінь (майже утричі) ($p \leq 0,01$).

Таким чином, реалізація еспериментальної програми сприяла вдосконаленню багатьох компонентів управлінських здібностей слухачів: інтелектуальних – рівня і структури емоційного інтелекту, дивергентного мислення і вербального інтелекту; мотиваційних – мотивації досягнення успіху, інтернальності, рівня самоактуалізації; особистісних – стенічності, активності, емоційної стійкості, упевненості, самоконтролю, стриманості, самооцінки, лідерських якостей, стилю керівництва і продуктивних коупінг-стратегій, емоційної стабільності, самоконтролю, імпульсивності тощо; когнітивних – знань і умінь, важливих для ефективної управлінської діяльності. Проведене дослідження не є вичерпним, перспективним вбачається подальше вивчення більш широкого спектру індивідуально-психологічних особливостей керівників-правоохоронців: мотиваційно-потребової і характерологічної сфери, особливостей самоздійснення у професійній діяльності

Висновки. На основі запропонованої програми розвитку управлінських здібностей розроблені професійно-психологічні тренінги для слухачів магістратури вищих навчальних закладів МВС України. Результати використання подібних тренінгів свідчать про ефективність запропонованих теоретичних підходів в цілях розвитку управлінських здібностей, особистісного і професійного зростання і розвитку керівників органів внутрішніх справ. Розроблена програма викликає значний пізнавальний інтерес слухачів, бажання активно самоудосконалюватися, сприяє дієвому розвитку компонентів управлінських здібностей і показників особистісного і професійного зростання керівників, зокрема, самоактуалізації, мотивів професійної діяльності, рівня тестометричного і емоційного інтелекту, дивергентного мислення і креативності,

комунікативних здібностей, рівня самоконтролю і самоорганізації, лідерських якостей і стилю керівництва, структури характерологічних особливостей та інших професійно важливих індивідуально-психологічних якостей. Подальші перспективи розвитку управлінських здібностей керівників вбачаються у впровадженні в навчальний процес магістратури вищих навчальних закладів МВС України психологічних спецкурсів, які передбачатимуть більш широку реалізацію ідей гуманістичної психології з метою самореалізації і особистісного саморозвитку керівника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурка А. М. Професионалізм и лидерство / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харьков : ТИТУЛ, 2006. – 578 с.
2. Барко В. І. Робоча книга керівника органу внутрішніх справ (психолого-педагогічний аспект): навчальний посібник / В. І. Барко, В. І. Зелений, Ю. Б. Ірхін. – Вінниця: Книга-Вега; Вінницька обласна друкарня, 2009. – 248 с.
3. Франкл В. Э. Доктор и душа: Пер. с англ. / В. Э. Франкл. – СПб.: Ювента, 1997. – 287 с.
4. Маслоу А. Психология бытия: Пер. с англ. / А. Маслоу. – М.: REFL-book; К.: Ваклер, 1997. – 304 с.
5. Петровский А. В. Вопросы истории и теории психологии: Избранные труды / А. В. Петровский. – М.: Педагогика, 1984. – 276 с.
6. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П. М. Якобсон. – М.: Наука, 1969. – 324 с.
7. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – М.: Лантерна Вита, 1995. – 296 с.
8. Guilford J. P. Personality / J. P. Guilford. – N.Y., 1959. – 480 p.
9. Роджерс К. Р. О групповой психотерапии: Пер. с англ. / К. Р. Роджерс. – М.: Гиль-Эстель, 1993. – 224 с.
10. Головаха Е. И. Психологическое время личности / Е. И. Головаха, А. А. Кроник. – К.: Наукова думка, 1984. – 208 с.

ЮРИДИЧНА ОСВІТА

УДК 378.4 : 34 (477)

РОЗВИТОК ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ: КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД

Бовдир Олена Сергіївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Стаття розкриває актуальність проблематики підходів спрямованих на підвищення культурного рівня фахівців, які повинні мати стійкі моральні переконання, вміння творчо освоювати навколишню дійсність за встановленими соціальними нормами, зокрема гуманізму й духовності.

Необхідність комунікативної культури особистості як основи професіоналізму, де ми підкреслюємо важливість розвитку якостей майбутніх юристів. На основі аналізу наукових праць розглянуто професійну діяльність юриста, та показано вплив комунікативної культури на успішність професійної діяльності. Виділені основні ознаки юридичних професій. Обґрунтовано важливість розвитку спеціальних рис юриста, які характеризують внутрішню структуру його комунікативності.

В статті представлено та проаналізовано поняття «комунікативна культура» як складова культури поведінки в єдності її функціональних характеристик як цілісне, динамічне особистісне утворення, що забезпечує адаптацію та самореалізацію особистості фахівця-юриста в сучасному суспільстві.

Ключові слова: професійний розвиток, професійно-моральні якості, спеціальні професійні якості, структура комунікативної культури юриста, культура поведінки студента-юриста.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩИХ ЮРИСТОВ: КОММУНИКАТИВНЫЙ ПОДХОД

Бовдырь Елена Сергеевна

кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

Статья раскрывает актуальность проблематики подходов направленных на повышение культурного уровня специалистов, которые должны иметь устойчивые нравственные убеждения, умение творчески осваивать окружающую действительность по установленным социальным нормам, в частности гуманизма и духовности.

В необходимости коммуникативной культуры личности, как основы профессионализма, мы подчеркиваем необходимость развития качеств будущих юристов. На основе анализа научных работ рассмотрено профессиональная деятельность юриста, показано влияние коммуникативной культуры на успешность профессиональной деятельности. Выделены основные признаки юридических профессий. Обоснована необходимость развития специальных качеств юриста, характеризующих внутреннюю структуру его коммуникативности.

В статье представлены и проанализированы понятия «коммуникативная культура» как составляющая культуры поведения в единстве ее функциональных характеристик, как целостное, динамическое личностное образование, обеспечивающее адаптацию и самореализацию личности специалиста-юриста в современном обществе.

Ключевые слова: профессиональное развитие, профессионально-моральные качества, специальные профессиональные качества, структура коммуникативной культуры юриста, культура поведения студента-юриста.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE LAWYERS: KOMMUNIKATIVNIY APPROACH

Bovdir Elena Sergeevna,
Associate Professor,

assistant professor of general legal and socio-humanitarian disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The professional activity of lawyer is considered in the article on the basis of research paper analysis; professionally essential personal qualities are proved and effect of lawyers communicational culture on the professional success is indicated.

Analysis of scientific literature made it possible to prove the notions “communication”, “activities”, “personal interaction”, “competence”, definition of the term “communicative competence of lawyer” is given. The article also contains information about content and structure of law students’ communicative competence. Professionally important qualities of law professionals, in particular personal ones and professionally oriented are proved; impact of lawyers’ communicative competence upon success and effectiveness of professional activity is shown. The author focuses on the fact that lawyer’s communicative competence is first of all awareness of professional of the communication between different social groups; it is also the ability to use adequate methods of education (persuasion, interchange, illustration, suggestion etc.), to resolve conflict situations concretely. The article contains a conclusion that it is important for a lawyer to possess such kind of communicative competence that would be efficient and at the same time related to job factors and operational conditions.

Key words: professional and ethical qualities, special professional skills, communicational culture of lawyer.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного громадянського суспільства в Україні спонукає систему освіти до удосконалення підходів у професійній підготовці молоді. Ці підходи мають бути спрямовані на підвищення культурного рівня фахівців, які повинні мати стійкі моральні переконання, вміння творчо освоювати навколишню дійсність за встановленими соціальними нормами, зокрема гуманізму й духовності.

Розставлені суспільством пріоритети значною мірою зумовлюють й важливість вирішення проблеми формування комунікативної культури студентів юридичних спеціальностей, без якої неможлива їхня свідома участь у професійній діяльності. Тому сьогодні, за умов становлення демократії в нашій державі, важливим є підвищення ефективності та вдосконалення професійної підготовки юристів шляхом виховання в них комунікативної культури як однієї із складових високоякісної юридичної діяльності.

Високий рівень якості фахової підготовки юристів є основним завданням сьогодення, адже від професіоналізму юридичних кадрів залежить успішне вирішення актуальних проблем інтеграції та державотворчого процесу. У подібному контексті однією з основних проблем постає формування суб'єктів правових реформ. Такими суб'єктами мають стати, зокрема, нові покоління фахівців із вищою юридичною освітою, оскільки саме ці соціально-професійні групи, як правило, мають володіти таким ресурсом, як спеціально-юридичний професіоналізм, який може бути реалізований лише за умови сформованості в них культури професійно-правового спілкування [4, с. 657].

Важливий етап у розвитку комунікативної культури передбачає формування в кожного фахівця певних якостей і стратегій поведінки, які сприятимуть досягненню цілей у спілкуванні з іншими людьми: скласти позитивне враження про себе, продуктивно спілкуватися, орієнтуватися на успіх у професійній діяльності, прагнути до самореалізації в суспільних відносинах, адаптуватися до нових стосунків у колективі.

Теорією і практикою сучасної педагогіки накопичено значний досвід із розвитку комунікативних якостей юриста.

Зазначеній проблемі присвячено наукові праці авторів Л. Барановської, І. Саражинської, а саме проблем формування професійно-мовленнєвої компетентності, як комунікативна складова професійного навчання майбутніх юристів; Н. Волкової, А. Годлевської - формування комунікативної компетентності; О. Бандурка, Л. Паламар, В. Полторацької - розробка комунікативних завдань; Н. Кожем'яко, В. Романової, Т. Шепеленко - формування комунікативних умінь.

Дослідження в галузі професійного розвитку майбутніх юристів сприяли актуалізації зазначеної проблеми в напрямку сформованості

комунікативної культури особистості.

Мета статті: на основі аналізу наукової літератури розглянути професійну діяльність юриста; обґрунтувати важливість розвитку комунікативної культури юриста для їхньої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна культура як складова культури поведінки є важливою моральною рисою індивіда: людина з дитинства повинна привчатися вести себе так, щоб з нею було зручно і приємно спілкуватися і в родині, і в діловій обстановці, в тому чи іншому громадському місці [2; с. 182]. Важливим проявом рівня культури особистості виступає її вміння спілкуватися з колегами, друзями, знайомими і незнайомими людьми в різноманітних ситуаціях.

У контексті соціального життя *культура поведінки*, за визначенням С. Гончаренка, розкривається як вміння знаходити правильний тон у спілкуванні з оточуючими, дотримання таким чином основних вимог і правил людського співжиття.

Культуру поведінки студента-юриста ми розуміємо як складне та інтегроване особистісне утворення, яке забезпечує готовність майбутнього фахівця до ефективного виконання своїх обов'язків у суспільстві та сприяє дотриманню основних вимог і правил професійної етики, вміння знаходити правильний тон у спілкуванні з громадянами та колегами.

Сучасний працівник юридичної сфери для якісного виконання своїх обов'язків має володіти низкою особистісних і професійних якостей. Зокрема *професійно-моральними* необхідними якостями, які визначають здатність юриста до роботи, є комплекс особистісно значущих рис характеру, що відповідають посадовим вимогам: уміння встановлювати контакти з людьми, спілкуватися з представниками різних верств населення, мужність, стриманість, чесність, добросовісність, сумлінність, ввічливість, врівноваженість, доброзичливість, принциповість, витримка.

Під час роботи з людьми юристи встановлюють професійні контакти за допомогою комунікативних якостей з врахуванням різноманітності людських характерів та змін у їхніх настроях. Тому спеціалісти, як професійно важливі, виділяють такі комунікативні якості правоохоронців: культура мовлення, багатий словниковий запас, спрямованість на спілкування, інтерес до співрозмовника, терплячість, тактовність.

Діяльність працівників юридичної професії здійснюється здебільшого у складних морально-психологічних умовах, на негативному емоційному фоні, у конфліктному середовищі. За умов присутності в роботі юристів моральної відповідальності за її результати необхідними для них є такі *професійні якості* як відповідальність, порядність, чесність, дисциплінованість. Колективна робота та наявність чисельних ділових контактів передбачають прояв у працівників комунікативних здібностей та розвиненого мовлення.

Особливості вербальної складової безпосередньо пов'язані з освітою, вихованням, соціальним статусом. В процес професійного спілкування юриста включені правові поняття, які складають мовні конструкції, що відповідають формулам мовного етикету та впливає на встановлення і підтримання психологічного контакту і взаєморозуміння сторін [1, с. 4].

Серед загальних ознак юридичних професій можна виділити:

- 1) суспільний і державний характер юридичної праці, що полягає у служінні громадянському суспільству і правовій державі;
- 2) асоціальний характер предмета юридичної праці, адже юрист має справу, як правило, із соціальними аномаліями, відхиленнями від суспільних норм;
- 3) домінування професійного обов'язку у прийнятті рішень та відповідальності;
- 4) управлінський характер частини професійних робіт, коли юрист, такий як прокурор або суддя, має визначені владні повноваження, що містять у собі управлінські основи;
- 5) творчий характер, що виявляється у постійному пошуку істини, у нешаблонності рішень і нестандартному підході до розв'язання нових завдань;
- 6) комунікативний характер праці, коли юристові доводиться переважну частину робочого часу спілкуватись з клієнтами, співробітниками та іншими сторонами юридичної справи, а також встановлювати численні контакти, у ході вирішення юридичної справи;
- 7) жорстка обмеженість професійної діяльності рамками закону, тобто юристові повсякчас доводиться подумки зіставляти свої дії з нормами чинного законодавства.

У результаті дослідження В. Бесчасний дійшов висновку про те, що комунікативна культура має значний вплив на професійну діяльність працівників юридичної сфери, адже юрист у процесі виконання своїх професійних обов'язків вирішує низку складних завдань, пов'язаних із виявом моральних сил, поваги до колег та клієнтів, особистої культури [3; с. 168–169].

Спеціальні професійні якості відображають володіння спеціальними знаннями, вміннями й навичками, а також певні особистісні якості, необхідні працівнику для успішної праці. До тенденцій, які характеризують взаємовідносини між керівниками, працівниками, фахівцями юридичної сфери дослідники відносять бажання і здібності виступати як в службовий, так і позаслужбовий час від імені держави і суспільства; створення здорового морально-психологічного клімату в колективі, запобігання конфліктам між працівниками. Упровадження таких тенденцій у професійній праці правоохоронців не можливе без належного рівня комунікативної культури.

Автори (Н. Волкова, А. Годлевська, Д. Годлевська, Л. Паламар, В. Полторацька, В. Романова, Т. Шепеленко та ін.) вважають, що комунікативна культура передбачає наявність у кожного фахівця певних якостей і стратегій поведінки, які сприяють досягненню цілей у спілкуванні з іншими людьми: скласти позитивне враження про себе, продуктивно спілкуватися, орієнтуватися на успіх у професійній діяльності, прагнути до самореалізації в суспільних відносинах, адаптуватися до нових стосунків у колективі.

Перелічені якості є складовою частиною комунікативної культури майбутнього юриста, тому виникла необхідність коротко зупинитися на її структурі.

Спеціальні якості юриста характеризують внутрішню структуру його комунікативності. Серед них виокремлюють *пізнавальні* (дають змогу особистості сприймати, розуміти і вивчати навколишній світ, реалізовувати інтерес до пізнання, прагнення розвивати пізнавальний дар до співчуття, ідентифікації з іншими людьми), *експресивні* (надають виразності особистості, завдяки чому вона стає зрозумілою іншим людям, допомагають утримувати увагу до себе, забезпечують емоційну виразність), *управлінські* (забезпечують вплив на інших людей, самоконтроль тощо).

Перелічені риси є складовою частиною комунікативної культури особистості майбутнього юриста, тому виникла необхідність детально зупинитися на її структурі.

Структуру комунікативної культури (з латинського *strukture* – побудова, розміщення, порядок, організація) можна визначити як будову і внутрішню форму організації системи цінностей, як єдність стійких, закономірних взаємозв'язків між її елементами суб'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах [4, с. 657].

Дане положення підтверджується роботами Е. Берга [5], І. Кона [6], В. Ядова [8], в яких особистість розглядається як суб'єкт соціальних відносин.

Соціально відповідальний вибір способів поведінки, методів діяльності особистості спрямовується в реальну практику майбутнього фахівця, а сукупність дій соціальних суб'єктів – джерело перетворення умов їх життя.

З огляду на професійні якості нині від майбутнього юриста вимагається бути справедливим і гуманним, шанувати моральні цінності, бути спроможним до співпереживання і милосердя, відповідати за долі людей, шанувати чужу думку, у випадку глибокої переконаності в правоті, вміти відстоювати власну думку, виявляти твердість і незалежність у відстоюванні своїх суджень, не боятися сміливих ідей, бути спроможним поставити себе на місце іншої людини (клієнта) і оцінити ситуацію з цієї позиції, мати громадянську зрілість, бути психологічно стійким, виявляти

твердість моральних і ідейних переконань, культивувати в колективі плюралізм думок, дискусію, ініціативу, мати почуття обов'язку і відповідальності за доручену справу, вміти створити команду однодумців, бути зібраним і врівноваженим, спроможним концентрувати і швидко переключати свою увагу.

Даний перелік свідчить, на нашу думку, про значну роль комунікативної культури у формуванні наведених професійно важливих якостей юристів.

Комунікативна культура юриста – це оволодіння ним необхідними для професійної діяльності особистісними якостями (які наведено раніше), враховуючи при цьому професійно-трудова діяльність з чітко визначеними повноваженнями, що потребує конкретних правових знань, умінь і навичок, необхідного рівня професійно-правового мислення і діяльності, а також адекватного спілкування із застосовуванням методів виховання.

Висновки. Наукове осмислення комунікативної культури як складової особистості юриста має важливе значення для діяльності працівника зазначеної професії.

Комунікативна культура сучасного спеціаліста юридичного профілю відіграє провідну роль у його професійній діяльності. Для юриста важливо володіти особистісними якостями, які були б дієвими та водночас пов'язаними з комунікативною культурою професіонала в умовах юридичної практики.

Комунікативні якості, компенсовані за рахунок індивідуального стилю професійної діяльності, є підставою для вибору конкретної спеціалізації у подальшій професійній діяльності правоохоронця. Професійно важливі комунікативні характеристики особистості спеціаліста, які можна розвивати і формувати шляхом навчання і тренінгів, необхідно враховувати науково-педагогічному складу при розробці спеціальних курсів та практикумів із соціально-гуманітарних дисциплін з обов'язковим включенням їх у систему первинної професійної підготовки правознавців.

Дослідження змісту конкретних професійних умінь та володіння особистісними якостями майбутніх юристів у галузі права, зокрема, уміння взаємодіяти, відіграють важливе значення у вирішенні професійних завдань.

Перспективою подальшого дослідження може стати висвітлення аспектів культури мовлення студента-юриста як розкриття складової комунікативної культури особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барановська Л. В., Саражинська І. А. Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців правоохоронної сфери

// Мовні концептуальні проблеми української лінгвістики: Збірник наукових праць. – К.: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2008. – випуск 24. – Ч. 1. – С. 45–50.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник: довідкове видання / Семен Устинович Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.

3. Бесчасний В. М. Робота з персоналом органів внутрішніх справ: Науково-практичний посібник. – Донецьк: ДЮІ, 2005. – 296 с.

4. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

5. Берг Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих отношений / Э. Берг; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1988. – 130 с.

6. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 224 с.

7. Циганій С. О. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки як педагогічна проблема. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/13349>

8. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов. – М.: "Добросвет", "Книжный дом "Университет", 1998. – 596 с.

УДК 378.013

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЯК АКТУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ШКОЛИ

Бутенко Володимир Григорович,

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
професор кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін

(Херсонський факультет

Одеського державного університету внутрішніх справ,

м. Херсон, Україна)

У статті зазначено, що сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується значними змінами в економіці, політиці, суспільних відносинах, розвитку культури, правосвідомості громадян. За таких обставин особливої гостроти й актуальності набувають питання освіти, виховання, формування особистості, організації її життєдіяльності, навчання, праці, відпочинку. Освітні заклади покликані створювати необхідні умови для набуття молоддю необхідного соціального і професійного досвіду, розвитку особистісних якостей, використання потенційних можливостей.

Відмічено, що розбудова демократичного, правового суспільства в Україні передбачає актуалізацію завдань, що пов'язані з підготовкою майбутніх юристів, покликаних формувати правові цінності в суспільному житті, зміцнювати правові відносини серед громадян, спонукати людей до відповідального ставлення в системі морально-правових взаємин, охороняти матеріальні та духовні здобутки українського народу, запобігати проявам протиправних дій в молодіжному середовищі, виявляти принциповість та рішучість у боротьбі зі злочинністю. Вища юридична школа є важливою формою професійної підготовки майбутніх юристів. Вона спрямовує свої зусилля на вирішення актуальних освітньо-виховних завдань, пов'язаних з наданням майбутнім юристам якісної професійної освіти, ознайомленням з сучасними знаннями в галузі права, набуттям досвіду практичного вирішення питань правового змісту. Від ефективності навчально-виховного процесу у вищій юридичній школі залежить якість підготовки майбутніх фахівців.

У статті підкреслено, що усвідомлення актуальності вказаної проблеми спонукає викладачів вищої юридичної школи до підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Цьому сприяють такі напрямки діяльності, як: реформування юридичної освіти за принципом пріоритетності людини; оновлення нормативної бази сучасної юридичної освіти; удосконалення змісту, структури, організації юридичної освіти на засадах компетентнісного підходу; реалізація на практиці сучасних моделей юридичної освіти; побудова ефективної системи громадянського та патріотичного виховання майбутніх юристів; розвиток наукової та інноваційної діяльності в системі юридичної освіти; інформатизація та ресурсне забезпечення юридичної освіти; проведення моніторингу якості та ефективності юридичної освіти; підвищення професійно-педагогічної культури та майстерності викладачів вищої юридичної школи; створення сучасної матеріально-технічної бази вищої юридичної освіти.

Ключові слова: навчально-виховний процес, підвищення ефективності, вища юридична школа.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА КАК АКТУАЛЬНОЕ ЗАДАНИЕ ВЫСШЕЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ

Бутенко Владимир Григорьевич,

доктор педагогических наук, профессор, член-корреспондент НАПН Украины,
профессор кафедры общеправовых и социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье отмечено, что современный этап развития украинского общества характеризуется существенными изменениями в экономике, политике, общественных отношениях, развитии культуры, правосознания граждан. В этой связи особую остроту и актуальность приобретают вопросы образования, воспитания, формирования личности, организации ее жизнедеятельности, учебы, труда, отдыха. Учебные заведения призваны создавать необходимые условия для получения молодежью необходимого социального и профессионального опыта, развития личностных качеств, использования потенциальных возможностей.

Отмечено, что строительство демократического, правового общества в Украине предусматривает актуализацию задач, связанных с подготовкой будущих юристов, призванных формировать правовые ценности в общественном сознании, укреплять

правовые отношения среди граждан, приобщать людей к ответственному отношению в системе морально-правовых действий, охранять материальные и духовные ценности украинского народа, предупреждать проявления противоправных действий в молодежной среде, проявлять принципиальность и решительность в борьбе с преступностью. Высшая юридическая школа является важной формой профессиональной подготовки будущих юристов. Она направляет свои усилия на решение актуальных образовательно-воспитательных задач, связанных с организацией качественного профессионального образования будущих юристов, ознакомлением их с современными знаниями в сфере права, приобретением опыта практического решения задач правового содержания. От эффективности учебно-воспитательного процесса в высшей юридической школе зависит качество подготовки будущих специалистов.

В статье подчеркнуто, что осознание актуальности указанной проблемы побуждает преподавателей высшей юридической школы к повышению эффективности учебно-воспитательного процесса. Этому способствуют такие направления деятельности, как: реформирование юридического образования по принципу приоритетности человека; обновление нормативной базы современного юридического образования; усовершенствование содержания, структуры, организации юридического образования на основе компетентного подхода; реализация на практике современных моделей юридического образования; построение эффективной системы гражданского и патриотического воспитания будущих юристов; развитие научной и инновационной деятельности в системе юридического образования; информатизация и ресурсное обеспечение юридического образования; проведение мониторинга качества и эффективности юридического образования; повышение профессионально-педагогической культуры и мастерства преподавателей высшей юридической школы; создание современной материально-технической базы высшего юридического образования.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, повышение эффективности, высшая юридическая школа.

IMPROVEMENT OF EFFECTIVENESS OF TRAINING-EDUCATIONAL PROCESS AS ACTUAL TASK OF HIGHER LAW SCHOOL

Butenko V.G.

doctor of pedagogical sciences, professor,
corresponding member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
professor of the department of general-legal and social-humanitarian disciplines
(Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The current state of development of Ukrainian society is characterized by significant changes in the economy, politics, social relations, cultural development, legal awareness of citizens. In such circumstances the issues of education, upbringing, personality formation, the organization of his life, education, work and leisure become particularly urgent. Educational institutions are designed to create the necessary conditions for the youth to get the necessary social and work experience, develop personal qualities, use of potential possibilities as well.

Building a democratic, legal society requires updating tasks related to the training of future police officers called to form the legal values in public life, strengthen the legal relations among citizens, encourage people to responsible attitude in the system of moral and legal relations, safeguard the material and spiritual achievements of Ukrainian people, prevent

manifestations of unlawful acts among young people, show integrity and determination in the fight against crime.

The Higher Law School is an important form of professional training of future police officers. It directs its efforts to solve present educational and upbringing tasks related to the achievement of quality professional education for future police officers, getting current knowledge in law, gaining practical experience in issues of legal content. The quality of training of future specialists depends on the efficiency of the educational process in the higher law school.

Awareness of the importance of this problem leads teachers of the higher law school to improve the efficiency of the educational process. This is facilitated by such activities as: the reform of legal education on the principle of priority of rights; updating the base of modern legal education; improvement of the content, structure and organization of legal education based on relevant approach; implementation in practice of modern models of legal education; building of an effective system of civil and patriotic education of future police officers; scientific development and innovation in the system of legal education; information system development and legal resources for education; monitoring the quality and efficiency of law education; raising professional and pedagogical culture and skills of teachers of higher legal education; creating a modern material and technical base of higher legal education.

Key words: educational process, increasing efficiency, higher law school.

Постановка проблеми. На сучасному етапі цивілізаційних змін в Україні посилюється увага широкої громадськості – вчених, діячів культури, працівників освіти до питань якості та ефективності підготовки молоді до життя, праці, навчання, творчості. Адже цивілізаційні зміни передбачають набуття особистістю досвіду, який би дозволив їй самостійно й цілеспрямовано розвивати необхідні якості, визначати й використовувати на практиці способи самоорганізації, досягати життєвої мети, реалізовувати творчі плани та завдання. Цей досвід не з'являється спонтанно, не формується випадково, не розвивається під впливом мозаїчного впливу навколишнього середовища. Основою становлення й збагачення означеного досвіду особистості є навчально-виховна робота, яку здійснюють заклади освіти, спрямовуючи зусилля педагогічних працівників на формування у молоді необхідних якостей.

Безперечно, сучасний етап цивілізаційного розвитку українського суспільства сповнений значних суперечностей економічного, соціального, культурологічного змісту. Про це засвідчує суспільна дискусія, яка розгортається навколо таких питань, як цивілізаційний вектор розвитку суспільства, економічні принципи та моделі господарювання, політичні орієнтації та культура суспільних відносин, роль та функції таких форм суспільної свідомості, як мораль, право, політика, релігія, наука, мистецтво. Широкий загал людей прагне усвідомити суть того, що відбувається в умовах цивілізаційних змін, висловлює свої погляди, думки, ціннісні

орієнтації і сподівання щодо привнесення в цей процес науково обґрунтованих ідей, цілей, положень тощо.

В контексті означеної дискусії важливе місце займають висловлювання науковців, які наголошують на тому, що існуючі в суспільно-економічному та культуротворчому процесі суперечності зумовлені передусім тією ситуацією, яка пов'язана з розвитком людей, формуванням у них певних якостей, підготовкою до життєдіяльності, виконанням покладених на них функцій. Як переконливо засвідчує сучасна практика, значна частина людей відчуває труднощі, пов'язані із життєзабезпеченням, створенням умов для самоорганізації, налагодженням конструктивних взаємин в системі спілкування, співпраці, співтворчості. Можна бачити, що нерідко люди не можуть ефективно використати на практиці власний потенціал, недостатньо спираються на свої фізичні, психічні, соціальні та духовні можливості, не звертають увагу на існуючі резерви власного організму, нехтуючи елементарними правилами і нормами здорового образу життя, ефективного навчання, продуктивної праці, спілкування та творчості.

Отже, виникає необхідність осмислення та розв'язання на теоретичному і практичному рівнях існуючих в українському суспільстві проблем, пов'язаних з підготовкою людини до життя, продуктивної праці, виконання громадянських обов'язків, творчої самореалізації. Ця необхідність зумовлена соціальними, професійними та особистісними чинниками. Сучасні умови соціально-економічного та культурного розвитку суспільства спонукають людину до організації власного життя на основі принципів демократії, відповідальності, патріотизму, гуманізму, культуротворчості. Серед широкої громадськості дедалі поширюються ідеї, пов'язані з подальшим розвитком національної економіки, культури, науки і освіти, зміцненням ролі особистості у вирішенні актуальних завдань соціального, економічного, правового, культурологічного змісту, упровадженню на практиці інноваційних технологій, спрямованих на забезпечення ефективної підготовки фахівців певного профілю.

Важливо зазначити, що у розв'язанні проблем людини дедалі посилюється роль професійних чинників, зокрема професійної підготовки та освіти, покликаної створити належні умови для набуття особистістю необхідного досвіду, розвитку відповідних вмінь та навичок. Йдучи шляхом цивілізаційного розвитку українське суспільство прагне посилювати функції та можливості вищої юридичної школи, її спроможність забезпечувати якісну підготовку майбутніх фахівців в галузі права та правоохоронної діяльності. На вищу юридичну школу сьогодні покладається відповідальність за підготовку висококваліфікованих спеціалістів, здатних жити і працювати по-новому, позбавлених стереотипів минулого, спроможних реалізовувати на практиці перспективні та інноваційні

рішення, програми та плани. Як зазначено в Законі України «Про вищу освіту», державна політика в галузі освіти оновлюється, набуває якісних змін, відкриває простір для активного використання існуючих резервів у сфері організації освітньо-виховної, науково-дослідницької, інформаційно-управлінської, культуротворчої діяльності, спонукає до ефективного забезпечення підготовки кадрів для правоохоронних органів.

Безперечно, за таких обставин суттєво посилюється роль особистісних чинників, діяльність учасників навчально-виховного процесу. Модернізація вищої юридичної школи передбачає значні зміни на особистісному рівні. Як викладачі, так і студенти покликані відповідати вимогам сьогодення, бути сучасними за своїм мисленням, світоглядними орієнтаціями, поглядами та професійною компетентністю, виявляти готовність до активного діалогу у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Саме тому перед вищою юридичною школою поставлені вимоги щодо внесення відповідних змін в освітню практику, обґрунтування концептуальних основ, змісту та технологій професійної підготовки майбутніх юристів, зміцнення особистісної орієнтації навчально-виховного процесу, посилення зв'язку вищої юридичної школи і правової науки, забезпечення якісних освітніх послуг, інтеграції вищої юридичної школи України до світового та європейського освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі вчені НАПН України досліджують широкий спектр питань психолого-педагогічного змісту. Зокрема, увага науковців спрямована на вивчення актуальних проблем теорії і методики професійної освіти (Н. Нічкало), розробку систем управління якістю підготовки майбутніх фахівців (О. Волков), визначення складників якості навчання та професійної підготовки майбутніх фахівців за вимогами європейських освітніх стандартів (Ю. Зінковський), обґрунтування державної політики в галузі професійної освіти в умовах ринкової економіки (В. Голуб).

Інтерес викликають науково-педагогічні праці, присвячені висвітленню філософських засад ефективного розвитку вищої школи (В. Андрущенко), з'ясуванню механізмів інтеграції освітньої та наукової складових у діяльності вищого навчального закладу (М. Згуровський), удосконаленню якості вищої освіти як визначального чинника успішної інтеграції українських університетів до європейського освітнього простору (О. Голубенко), обґрунтуванню організаційно-педагогічних умов запровадження модульно-рейтингової системи оцінювання навчальних досягнень студентів (М. Степко), визначенню технології прийняття та реалізації управлінських рішень у вищих навчальних закладах (П. Таланчук).

З метою визначення психолого-педагогічних основ удосконалення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах ученими розроблено методологічні засади формування університетів дослідницького типу (Ю. Горобець), шляхи забезпечення індивідуалізації навчального процесу у вищій школі (А. Мазаракі), запровадження компетентнісного підходу до формування змісту вищої освіти (Д. Черваньов), дидактичного забезпечення викладання циклу психолого-педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах непедагогічного профілю (О. Явоненко). За участю науковців сьогодні розробляються теоретичні та методичні засади навчання і виховання молоді. Зокрема досліджуються теоретичні засади особистісно-соціального виховання молоді (А. Бойко), оптимізації виховного процесу засобами комплексного психологічного супроводу (І. Бех), модернізації освітньо-виховних технологій у підготовці працівників освіти (І. Прокопенко).

Виділення невирішених раніше частин актуальної проблеми. Важливо зазначити, що вища юридична школа в Україні знаходиться у своєму розвитку на етапі пошуку та визначення шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, використання існуючих резервів, пов'язаних з підвищенням його ефективності. Зміни, які відбуваються в системі підготовки майбутніх юристів, мають концептуальний, теоретичний та прикладний рівень. Це зумовлює необхідність обґрунтування положень, які б дозволяли системно вирішувати вказану проблему, створювати умови для підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Концептуальний рівень вирішення вказаної проблеми передбачає обґрунтування положень, що визначають спрямованість освітньо-виховної практики, пріоритети, завдання, зміст та напрямки підготовки майбутніх фахівців, характер взаємодії учасників педагогічного процесу, професійно-педагогічну культуру та майстерність викладачів. У зв'язку з цим важливим є розгляд таких питань, як мета та завдання модернізації вищої юридичної школи на сучасному етапі цивілізаційного розвитку українського суспільства, особистісна орієнтація навчально-виховного процесу, зміцнення зв'язку вищої юридичної освіти і правової науки, забезпечення якості підготовки майбутніх юристів та ін. [1].

Проблему підвищення ефективності навчально-виховного процесу в системі професійної підготовки майбутніх юристів важливо вивчати на теоретичному рівні. Йдеться про такі питання, як умови педагогічного забезпечення навчання і виховання студентів, оптимізація змісту, форм, методів та засобів організації професійної підготовки майбутніх у юристів. Теоретичне обґрунтування зазначених аспектів дозволить у відповідності з сучасними вимогами організовувати навчальний і виховний процес,

стимулювати пізнавальну активність студентів, передавати майбутнім юристам необхідний теоретичний і практичний досвід.

Можна спостерігати вияв певних суперечностей у процесі організації навчально-виховного процесу у вищій юридичній школі. Йдеться, зокрема, про суперечність між сучасними вимогами освітньо-кваліфікаційних стандартів та використанням в системі вищої юридичної освіти малоефективних методів і технологій навчання і виховання студентів. Отже, забезпечення належної ефективності сучасної юридичної школи передбачає вирішення завдань прикладного рівня. Вони пов'язані з організацією педагогічної діяльності викладачів, використанням у навчально-виховному процесі необхідних засобів впливу на свідомість майбутніх юристів, забезпеченням освітнього і виховного середовища у відповідності до сучасних психолого-педагогічних та культурологічних вимог.

Отже, сучасна юридична освіта в Україні потребує розв'язання актуальних завдань підвищення ефективності навчально-виховного процесу на концептуальному, теоретичному та прикладному рівнях. Це дозволить визначити шляхи модернізації професійної підготовки майбутніх юристів, підвищити якість освітніх послуг, зміцнити зв'язок вищої юридичної школи з потребами розбудови правових відносин в суспільстві. Йдучи цим шляхом юридична школа зможе досягти високого рівня підготовки фахівців юридичного профілю.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі наукового аналізу актуалізувати проблему підвищення ефективності навчально-виховного процесу в системі юридичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчує сучасна практика, навчально-виховний процес є важливим складником діяльності вищої юридичної школи. У ньому знаходить своє відображення змістова і процесуальна основа того, що пропонується студентам для збагачення і розвитку їх особистісних якостей, професійних знань, умінь і навичок, творчих можливостей тощо. Саме тому важливо розглядати навчально-виховний процес у тісному взаємозв'язку з тими положеннями, що визначають концептуальні засади сучасної вищої школи. Серед питань концептуального рівня, тісно пов'язаних з сучасною організацією навчально-виховного процесу у вищій юридичній школі, заслуговують на увагу такі: пріоритетні напрямки державної політики України у сфері вищої юридичної освіти; модернізація вищої юридичної освіти України на сучасному етапі; особистісна орієнтація вищої юридичної освіти; зміцнення зв'язку вищої юридичної освіти і науки в Україні; якість вищої юридичної освіти та шляхи її досягнення; забезпечення національного характеру вищої юридичної освіти в Україні; інтеграція вищої юридичної школи України у

світовий та європейський освітній простір; підвищення професійно-педагогічної майстерності працівників вищої юридичної школи.

Вища юридична школа України перебуває в центрі уваги широкої громадськості – учених, діячів культури, фахівців у галузі освіти і виховання молоді. Її проблеми обговорюються в засобах масової інформації, на науково-практичних конференціях, семінарах, у системі підготовки та підвищення кваліфікації освітян. Питання змісту, напрямків, характеру освітньо-виховного процесу привертають увагу державних службовців, стають предметом наукових диспутів, парламентських слухань, професійно-педагогічних нарад і зборів. Усе це сприяє тому, що державна політика у сфері освіти і зокрема вищої юридичної школи все більше набуває відкритого, демократичного характеру, свідчить про прагнення державної влади послідовно виходити на рівень модернізації навчально-виховного процесу, надавати йому сучасного змісту [2].

На державному рівні визначено пріоритетні напрямки розвитку вищої юридичної школи, згідно з якими передбачено вирішення актуальних завдань підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів. До таких завдань віднесено: удосконалення нормативно-правової бази діяльності науково-педагогічних працівників; прогнозування державної потреби в педагогічних і науково-педагогічних кадрах; створення системи навчальних закладів і програм для підготовки та підвищення кваліфікації працівників вищої школи; розробка та впровадження дистанційної освіти працівників вищої школи; створення нового покоління навчально-методичної літератури; здійснення цільового державного фінансування підготовки науково-педагогічних працівників; моральне стимулювання професійного удосконалення педагогів і науковців вищої школи; створення умов для підвищення престижу та соціального статусу педагогічних і наукових працівників [3].

Державну політику України у сфері вищої юридичної освіти спрямовано на регіональний розвиток освіти, підвищення якості освітніх послуг, задоволення широких верств населення у здобутті юридичної професії, підвищення кваліфікації тощо. При цьому увага державних органів влади спрямовується на вирішення таких завдань: урахування під час прийняття управлінських рішень регіональних і місцевих особливостей; бачення наявних тенденцій щодо зростання автономності юридичних навчальних закладів; оцінювання конкурентності освітніх послуг, які надаються юридичними навчальними закладами; орієнтація не на відтворення, а на розвиток освітньо-правової практики; налагодження наукового, аналітичного та практичного супроводу управлінських рішень у сфері юридичної освіти; подолання фрагментарності освітньої статистики та проведення соціальних досліджень щодо потреб населення в юридичній

освіті, якості освітніх послуг та ін.; поєднання засобів державного впливу з громадським управлінням юридичною освітою; забезпечення відкритості системи юридичної освіти шляхом розширення управлінських можливостей громадської думки, зменшення впливу на юридичну освіту конкретних посадових осіб; удосконалення функцій та структури централізованого і регіонального управління юридичною освітою; забезпечення дієвості, гнучкості, прогностичності управління юридичною освітою; демократизація призначення керівників юридичних навчальних закладів; удосконалення процедури ліцензування, атестації та акредитації юридичних навчальних закладів; здійснення ефективної підготовки та перепідготовки науково-педагогічних кадрів для юридичної освіти.

Слід зазначити, що Рада Європи та ЮНЕСКО 1997 року розробили та прийняли Лісабонську конвенцію про взаємне визнання кваліфікацій, які надаються в межах вищої освіти Європи. 1998 року Франція, Італія, Велика Британія та Німеччина підписали Сорбонську декларацію про відкриття Європейського простору вищої освіти. 1999 р. відбулося підписання Болонської декларації, 2005 р. Україна приєдналася до Болонської системи освіти і взяла на державному рівні відповідні зобов'язання.

Важливість прийнятого рішення визначається тим, що вищі юридичні навчальні заклади України активно залучаються до європейського простору вищої освіти. Це дозволяє послідовно вирішувати такі завдання: прийняття системи загальноновизнаних і порівняльних між собою кваліфікаційних рівнів, зокрема завдяки запровадженню додатків до дипломів в Єдиному євростандарті; прийняття системи вищої освіти, яка спирається на два цикли: нижчий ступінь, який надає право на отримання кваліфікаційного рівня бакалавра, і вищий ступінь, який надає право на отримання кваліфікаційного рівня магістра; упровадження Європейської системи трансферу та акумуляції залікових балів (ECTS).

Входження вищих юридичних навчальних закладів України до європейської системи освіти покликане забезпечити якість освітніх послуг, конкурентоспроможність, взаємну довіру до держав-учасниць, сумісність структур їх освіти та кваліфікацій на обох ступенях освіти, мобільність студентів в європейському просторі та привабливість вищої юридичної освіти. Переваги структури «бакалавр-магістр», схваленої в Україні, визначаються тим, що ця структура вже стала світовим стандартом, сприяє визнанню європейських освітніх ступенів Європи і світу, задовольняє індивідуальні освітні потреби студентів, вирішує академічні інтереси юридичних закладів освіти, а також задовольняє потреби ринку праці.

Активна співпраця вищих юридичних навчальних закладів України з європейською системою освіти впливає на підвищення якості підготовки майбутніх юристів, забезпечує конкурентоспроможність випускників,

підвищує престиж української вищої юридичної школи в європейському та світовому освітньому та науковому просторі [5].

Сучасна державна політика України у сфері юридичної освіти спрямована на визначення комплексу завдань міжнародної інтеграції з питань підготовки висококваліфікованих юристів, обміну науково-педагогічним досвідом. При цьому актуалізуються такі завдання, як: визначення інтеграції юридичної освіти в міжнародний освітній простір як пріоритетного напрямку діяльності вищої школи України; збереження та розвиток інтелектуального потенціалу українського народу; спрямування співпраці юридичної освіти на миротворчу, людинотворчу та культуротворчу діяльність; орієнтація юридичної освіти на національні та загальнолюдські цінності; здійснення перекладу кращої зарубіжної літератури з питань юридичної освіти і правового виховання; забезпечення розвивальної, системної та взаємовигідної співпраці у сфері юридичної освіти; проведення спільних наукових досліджень, конференцій з актуальних проблем юридичної освіти.

Удосконалення навчально-виховного процесу у вищих юридичних навчальних закладах передбачає внесення суттєвих змін, які стосуються його ідеології, змісту та технології. Це дозволить вищій юридичній школі відповідно вимогам сьогодення, бути сучасною і ефективною, створювати умови для якісної підготовки майбутніх юристів. Юридична освіта покликана бути динамічною за характером розвитку, спроможних готувати конкурентоспроможних фахівців, які б відповідали вимогам демократичного суспільства, мали такі якості, як компетентність, активність, патріотизм, працездатність та ін. [4].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Теоретичний аналіз зазначеної проблеми переконує у необхідності її системного вирішення. У зв'язку з цим передбачено наступні кроки, пов'язані з висвітленням таких аспектів, як науково-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх юристів, підвищення професійно-педагогічної культури та майстерності викладачів вищої юридичної школи, формування правових цінностей та орієнтацій майбутніх юристів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кремень В. Г. Освіта у вимірах методології синергетики / В. Г. Кремень // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. пр. : в 5-ти т. – К. : Педагогічна думка, 2012. – Т. 1 – С. 11–22.
2. Пономаренко Г. О. Модернізація навчально-виховного процесу : навчально-методичний посібник / Г. О. Пономаренко. Наук. редактор В. Г. Бутенко. – Херсон : ФОП Грінь В. С., 2013. – 286 с.

3. Бутенко В. Г. Актуальні проблеми модернізації вищої школи на сучасному етапі українського державотворення / В. Г. Бутенко // Європейські інтеграційні процеси в Україні. – Херсон, 2011. – С. 16–18.

4. Скрипнюк О. В. Юридична освіта і правова наука як фактор розбудови демократичної, правової держави в Україні: ретроспекція і сьогодення / О. В. Скрипнюк // Педагогічна і психологічна науки в Україні. – К. : Педагогічна думка, 2007. – Т. 4. – С. 425–437.

5. Луговий В. І. Модернізація вищої освіти в контексті Болонського процесу: проблеми сьогодення / В. І. Луговий // Педагогічна і психологічна науки в Україні. – К. : Педагогічна думка, 2007. – Т. 4. – С. 18–27.

УДК 37.013.77:37.042

ПРОКРАСТИНАЦІЯ ЯК КОМПОНЕНТ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС ТА ЇЇ ПРОФІЛАКТИКА ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Вайда Тарас Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки
(Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

В статті розглянуто проблему профілактики прокрастинації як негативного аспекту професійної поведінки працівників ОВС. Проаналізовано соціально-психологічну природу цього особистісного утворення, визначено чинники та умови, які впливають на його формування під час фахової підготовки курсантів у ВНЗ МВС України.

Надано методичні рекомендації керівникам курсантських підрозділів (кураторам навчальних груп) щодо правильного діагностування симптомів прокрастинації, запропоновано систему педагогічних прийомів для проведення індивідуальної виховної роботи з особами, які мають низьку успішність чи проявляють схильність до порушення правил поведінки або невиконання статутних вимог при несенні служби.

Ключові слова: професійна поведінка, працівники органів внутрішніх справ, курсанти, прокрастинація, діагностика, профілактика, виховання правоохоронців.

ПРОКРАСТИНАЦИЯ КАК КОМПОНЕНТ ПОВЕДЕНИЯ СОТРУДНИКОВ ОВД И ЕЁ ПРОФИЛАКТИКА ВО ВРЕМЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ ВВУЗ МВДУКРАИНЫ

Вайда Тарас Степанович,
кандидат педагогических наук, доцент,

начальник кафедры специальной физической и огневой подготовки
(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,
г. Херсон, Украина)

В статье рассмотрена проблема профилактики прокрастинации как негативного аспекта профессионального поведения работников ОВД. Проанализирована социально-психологическая природа этого личностного образования, определены факторы и условия, которые влияют на его формирование во время профессиональной подготовки курсантов в ВУЗ МВД Украины.

Представлены методические рекомендации руководителям курсантских подразделений (кураторам учебных групп) относительно правильного диагностирования симптомов прокрастинации, предложена система педагогических приемов для проведения индивидуальной воспитательной работы с лицами, которые имеют низкую успеваемость и проявляют предрасположенность к нарушениям правил поведения или невыполнения уставных требований при несении службы.

Ключевые слова: профессиональное поведение, работники органов внутренних дел, курсанты, прокрастинация, диагностика, профилактика, воспитание правоохранителей.

PROKRASTINATION AS A COMPONENT OF BEHAVIOUR OF WORKERS OF DEPARTMENTS OF INTERNAL AFFAIRS AND ITS PRECAUTIONS DURING PROFESSIONAL PREPARATION OF CADETS AT THE HIGHER INSTITUTES OF MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

Vaida Taras Stepanovich,
candidate of pedagogical sciences, assistant professor,
head of department of the special physical and fire preparation,
(Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The problem of precautions of prokrastination as a negative aspect of professional behavior of workers of Department of Internal Affairs is considered in the article. Social-psychological nature of this personal formation is analysed, factors and terms which influence on its forming during professional preparation of students at the higher institutes of Ministry of Internal Affairs of Ukraine are defined.

The characteristic signs of prokrastination of a person – premeditated unwillingness to be engaged in important businesses, are exposed by the author; permanent suspending of implementation of work (putting it off to the future) and realization of pointlessness of it; sensation of the guilt.

The reasons of the chronic putting off of affairs by cadets-prokrastinators are defined: 1) laziness; 2) weakness of character; 3) insufficient preparation of workers of Department of Internal Affairs to fulfil certain work; 4) fear; 5) absence of gladness from work or when result (estimation of work) implemented in time; 6) situational (sudden) overloading of militiaman by work; 7) tiredness (physical, mental, psychological or spiritual).

It is educed that the most widespread types of self-deceit, which cadets-prokrastinators come running to are: 1) presumptuous conviction in own possibilities which can be displayed at presence of additional external factors; 2) subjectively grounded implementation of work to more favourable terms; 3) searching of external «worthy» explanations of the failures (unsuccessfulness).

Criteria due to which cadets-procrastinators actively search the matters-«distractors – activity which would help them to crawl time and not to do necessary work are certain: a) possibility to go back constantly to an employed or difficult task; b) impossibility by the inactivity to injure or ruin the results of future labour.

The system of organizationally-pedagogical methods for overcoming procrastination of the workers of Department of Internal Affairs is offered: 1) determination of personal priorities and specification of order of their realization – a) mobilization of efforts and material resources for operative implementation of social or individually important and urgent businesses; b) preparation to implementation (selection of material resources) or partial executing of separate actions in realisation of important but not urgent businesses; c) feasible prosecution (determination of potential forces, possibilities and necessary material facilities) on implementation of less important and deferred tasks (achievement of middle aims); d) perspective planning in realisation of unimportant and non-urgent businesses (achievement of remote aims); 2) dividing of large and difficult task into small operations; 3) tuning himself on work; 4) planning of own activity on a certain period; 5) organization of rest (leisure); 6) abstracting from the negative factors of stress; 7) training of will-power.

Methodical recommendations to the leaders of cadet subdivisions (to the counsels of educational groups) in correct diagnostics of symptoms of procrastination are given in the article, the methods for improvement of individual educational work with persons who have low progress, have got disciplinary penalties for violation of rules or non-fulfilment of requirements to execution of service are offered.

Key words: professional behaviour, workers of organs of internal affairs, cadets, procrastination, diagnostics, prophylaxis, professional education.

Постановка проблеми. Особливість правоохоронної діяльності працівників ОВС (органів внутрішніх справ – *уточнено нами*) полягає в тому, що на особистість міліціонера під час несення служби впливає значна кількість негативних факторів: виконання великого обсягу доручень та ненормований режим праці, відсутність належного контролю та своєчасності надання допомоги з боку керівництва підрозділу; недостатній рівень кваліфікації або невідповідність досвіду фахівця займаній посаді (специфіці роботи на новому місці); незадоволеність матеріальною винагородою за роботу і просуванням по службі; розчарованість результатами прийнятих рішень по юридичних справах у зв'язку з корумпованістю окремих чиновників (суддів); непоодинокі випадки низького рівня культури спілкування та моральної вихованості працівників у міліцейських колективах; послаблення в деяких підрозділах почуття ділового товариства, підміна колективізму «круговою порукою»; нездатність жорстко протистояти негативному впливу з боку представників злочинного середовища, з яким вимушені процесуально спілкуватися правоохоронці під час досудового слідства (провадження юридичних справ) та ін. [1, с. 252]. Стійка протидія цим та іншим факторам вимагає від курсантів вже під час їх навчання у ВНЗ МВС України (вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України – *уточнено нами*) постійної наполегливої роботи

над формуванням зразкової особистості сучасного міліціонера – набуття належного рівня ґрунтовної фахової підготовки шляхом старанного освоєння освітньо-професійної програми, приділення достатньої уваги психологічному та фізичному самовдосконаленню, визначення як особистісного пріоритету формування високих морально-ділових якостей тощо.

Актуальність проблеми. Курсанту ВНЗ МВС України впродовж всього періоду підготовки у міліцейському виші доводиться доволі важко (з врахуванням особливостей становлення особистості в юнацькому віці) тривалий час підтримувати себе в необхідному тонусі (стані працездатності) і не відволікатися від належного навчання та несення служби другорядними побутовими чи особистісними справами. До того часу, поки цей стан (наприклад, ухилення від виконання доручених завдань, бажання займатися чим завгодно, тільки б не вчитися – мандрувати соціальними мережами Інтернету, читати різноманітні блоги, перевіряти електронну пошту, пити каву, слухати музику з мобільного телефону, грати у комп'ютерні ігри і т.д., хронічні відмовки типу «ще одну хвилину відпочину – і займусь справою») не стає звичкою, вказана поведінка правоохоронця вважається нормою. За нашими спостереженнями, такі прояви поведінки спостерігаються практично у всіх людей, в тому числі й серед працівників ОВС.

Разом з тим, умови навчання у міліцейському виші чітко регламентовані організацією навчального процесу (встановлено терміни складання модульного контролю, необхідність дотримання графіку захисту курсових робіт, обмежений період для складання (перескладання) сесії тощо). Курсант з вищезазначеною пасивною особистісною позицією часто виконує навчальні завдання не в повному обсязі або не встигає у визначений викладачем час виконати їх зовсім, деколи прагне в авральному режимі все зробити у рекордно стислі строки. Таке недобросовісне ставлення молодой людини до навчання закінчується отриманням незадовільних оцінок, часто якість виконаного індивідуального завдання є значно нижчою за встановлені у виші вимоги, внаслідок чого у працівника міліції запускається психологічний механізм формування стресового стану. Навколишнє соціальне оточення (товариші, науково-педагогічні працівники, керівники курсантських підрозділів, друзі, члени родини тощо) в більшості цих випадків бувають незадоволеними курсантом – прокрастинатором, його самого починає гнітити почуття провини. На тлі цього відбувається поглиблення стресового стану правоохоронця, і як у замкнутому колі, наслідком є ще більша втрата у курсанта працездатності.

Для деяких особистостей такий стан стає серйозною проблемою, котра може вказувати на існуючі фізичні захворювання або психологічні відхилення: правоохоронець часто перебуває у стані депресії, є невпевненим

у власних силах, в нього слабка чи відсутня взагалі професійна мотивація й чіткі життєві(фахові) пріоритети, працівник міліції будь-якими способами ухиляється як від важливих справ (обов'язків добре навчатися, добросовісно нести службу, виконувати доручений обсяг суспільної роботи у навчальному взводі), так і від окремих незначних громадських доручень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які опирається автор. На різних етапах розбудови правоохоронної галузі відомі вчені (О.М. Бандурка, А.В. Василюшин, В.С. Венедиктов, І.Д. Гладуш, С.М. Гусаров, П.І. Орлов, В.О. Тюріна, О.І. Федоренко, А.І. Черкашин, О.Н. Ярмиш та ін.), державні діячі, керівники практичних правоохоронних органів й підрозділів ОВС, провідні фахівці міліції приділяють достатню увагу значенню самовиховання у житті та професійній діяльності міліціонерів. Як зазначають вчені та спеціалісти – практики, виховна робота щодо становлення особистості працівника ОВС, в тому числі керівника органу чи підрозділу міліції, буде тим успішною і кориснішою для справи, якщо кожен правоохоронець дієво й наполегливо працюватиме над удосконаленням своїх морально-ділових якостей [2, с. 99–104]. Зокрема, педагогічну модель всебічного розвитку особистості курсантів як необхідну умову ефективного формування випускника ВНЗ МВС України розробляли Я.Г. Бондаренко та А.І. Черкашин [3, с. 98–101], в контексті якої вченими розглядаються наступні підходи до виховання майбутніх офіцерів міліції: 1) емпіричний; 2) культурологічний; 3) соціальний; 4) професіографічний; 5) конкретно-історичний; 6) прогностичний та 7) логічний. Можливі й інші точки зору щодо вирішення існуючих педагогічних проблем під час підготовки фахівців ОВС у ВНЗ МВС України, хоча завжди домінуючим був емпіричний підхід [4, с. 20-21]. На нашу думку, перспектива щодо формування та реалізації сучасної моделі особистісних якостей випускника ВНЗ МВС України – за комплексним та інтегрованим використанням фахівцями міліцейських вишів різноманітних аспектів вищезазначених підходів з врахуванням як актуальності соціального замовлення (реформування ОВС), такі можливості їх реалізації у конкретних курсантських колективах на основі сформованості особистості кожного з правоохоронців навчального підрозділу.

Разом з тим, багатьма вченими при розгляді та вирішенні існуючих проблем професійного виховання особового складу міліції недостатньо уваги приділяється психологічним аспектам розвитку та саморозвитку курсантів, які (психологічні фактори – *уточнено нами*) повинні складати основу механізмів педагогічного впливу на особистість працівника ОВС та сприятимуть підвищенню ефективності системи професійного виховання правоохоронців в цілому.

Мета статті (постановка завдань дослідження): 1) розкрити психолого-педагогічні механізми прокрастинації як негативного аспекту поведінки працівників ОВС (на прикладі курсантів ВНЗ МВС України); 2) розробити методичні рекомендації щодо профілактики цього особистісного утворення під час професійної підготовки правоохоронців у міліцейському виші.

Результати дослідження. При розкритті психологічної природи прокрастинації людини як соціального явища варто відзначити, що вона є не новою категорією для галузі педагогіки та психології. Термін «прокрастинація» був відомим та використовувався ще у Древньому Римі, який (термін – *уточнено нами*) утворився в результаті складання двох слів – прийменника **pro** («у напрямку, до, вперед») і основи **crastinus** («завтрашній»). Спочатку це поняття використовувалось виключно у позитивному значенні (згадки про нього зустрічаються у працях істориків) – як вміння людини не квапитися і не приймати поспішних рішень, а також ним характеризувався талант мудрих політиків та досвідчених військових начальників, котрі не приймають необґрунтованих рішень, не вступають поспіхом у конфлікт [5, с. 27].

Однак, з часом значення терміну «прокрастинація» змінилося на протилежне. В 1682 р. англієць Ентоні Уокер (священнослужитель) вжив його в одній із своїх проповідей, заявивши, що прокрастинація – це гріх. Згодом вказаний термін став зустрічатися на сторінках друкованих видань і вже у XVIII ст. активно використовувався у лозунгах представників промислової революції («заводи стоять, одні прокрастинатори навколо»). З того часу особистісна якість («саботаж») і скомпрометований латинський термін вже не розрізнялись, прокрастинація стала розглядатися як форма ліні людини [5, с. 27]. Наприклад, відомими прокрастинаторами були В. Набоков, А. Ейнштейн, У. Черчіль та ін.

У сучасних умовах проблему природи ліні людини розробляє професор Дж. Р. Феррарі, керівник групи дослідників прокрастинації із Університету Карлтона (Оттава), який провів значну кількість досліджень в галузі нейробіології, психології та статистики. Результати його наукової роботи дали змогу сформулювати сучасне визначення прокрастинації. Таким чином, враховуючи проведений ретроспективний аналіз походження цього терміну *під прокрастинацією розуміють*: 1) звичку людини нескінченно відкладати справи, які особа усвідомлено розуміє як важливі; 2) форму ліні, яка набуває характеру справжнього неврозу (поступово стає невротичним шаблоном поведінки, яка викликає у прокрастинатора стійкий розлад особистості або почуття провини).

Вчений стверджує, що прокрастинація – це не тільки відсутність бажання займатися чим-небудь: людина чітко *усвідомлює*, що вона є

неправою при постійному відкладанні справ, від чого відчуває власну *провину* (усвідомленість – найбільш важлива ознака прокрастинації); мало порушити встановлені терміни і виконати роботу погано – це може зробити будь-яка соба, яка переоцінила свої сили або не розібралася у проблемі, – треба ще й до останнього моменту усвідомлювати, що навмисно займається нісенітницями, хоча й могла б попрацювати.

Дж. Р. Феррарі вияснив, що прокрастинаторами не народжуються, – все залежить від виховання людини. Найчастіше з такою проблемою зіштовхуються діти авторитарних батьків (в тому числі й з числа працівників правоохоронних органів), котрим у сім'ї не дозволяють нічого вирішувати самостійно. Жорсткий, замотивований на контролі батько підштовхує дитину до уникнення будь-якої самостійної діяльності та прийняття власних рішень, заважає їй слухатись своїх бажань. Дитина робить тільки те, що їй кажуть; погіршує цю ситуацію її підсвідома ненависть до заборон, котра заставляє пізніше вже дорослого прокрастинатора оточувати себе людьми, які прощають йому будь-які проступки. Це, зазвичай, тільки поглиблює пасивне ставлення до себе (відбувається поступове послаблення внутрішніх вимог чи інфальтивне ставлення до зовнішніх факторів, формується особистість зі слабкими волевовими якостями тощо) [6].

За результатами наших педагогічних спостережень можна виділити декілька чітко виражених *причин* хронічного відкладання справ курсантами – прокрастинаторами:

1) *лінь*, яку породжує відсутність або недостатній рівень сформованості працелюбства – молода особа – правоохоронець не бажає наполегливо долати труднощі навчання чи несення служби, прикладати для цього будь-які посильні зусилля. Але у лінуванні може бути й своє пояснення – наприклад, перевтома; недомагання (хвороба); невідповідність потенційних можливостей особи для досягнення нею бажаного результату; суб'єктивне відчуття правоохоронцем марності, непотрібності виконуваного завдання, яке доручив керівник курсантського підрозділу тощо;

2) *слабкість характеру* – трапляються курсанти, які мають сформовану попереднім соціальним оточенням (батьками, шкільним колективом, товаришами по спільному проведенню дозвілля тощо) схильність до спокус: їм подобається отримувати задоволення, і вони вишукують будь-які способи, щоб постійно перебувати у власній зоні комфорту. Багато молодих людей ховаються від реальної дійсності, занурюючись у комп'ютерні ігри, Інтернет, соціальні мережі, вживання спиртних напоїв тощо;

3) *недостатня готовність* працівників ОВС до виконання визначної роботи (низький рівень загальноосвітніх чи професійних знань, слабка фізична підготовка, невідповідність індивідуальних цінностей та мотивації обраній професії тощо);

4) зтягування окремими курсантами виконання дорученого завдання через присутність *страху* – є тип молодих людей, які в стані хвилювання і стурбованості не можуть сконцентруватися на виконанні роботи, діяльність мозку ніби «підвисає» (загальмовується). Страх буває різним: одні курсанти не хочуть працювати для досягнення кінцевого результату, *очікуючи критику і боячись відповідальності*; інші – *бояться залишити свою зону комфорту*, уникаючи необхідності займатися справами в рахунок свого вільного часу, прикладати певні інтелектуальні чи фізичні зусилля, проявляти наполегливість. Інтенсивні непереборні нав'язливі страхи, що охоплюють людину, незважаючи на розуміння їх безглуздості та спроби з ними впоратися, називаються *фобіями* (від грец. φόβος («phobos») – страх, побоювання, жак) [7]. До таких фобій, які, на нашу думку, можуть стати основою для формування у курсанта прокрастинації, можна віднести наступні види: 1) страх відповідальності – гіпенгіофобія (Hypengyophobia); 2) боязнь отримати травму – травматифобія (Traumatophobia); 3) страх при користуванні вогнепальною зброєю – гофобія (Hopophobia); 4) боязнь кулі – балістофобія (Ballistophobia); 5) страх плавати – аблутифобія (Ablutophobia); 6) боязнь приймати рішення – децідофобія (Decidophobia); 7) боязнь не виконати свого обов'язку – параліпофобія (Paralipophobia); 8) боязнь писати – графифобія (Graphophobia); 9) страх виражати свою думку – доксофобія (Doxophobia); 10) боязнь говорити – лаліофобія (Laliophobia); 11) страх ходити до навчального закладу – дідаскалейнофобія (Didaskaleinophobia); 12) боязнь публічно виступати – глософобія (Glossophobia); 13) страх щодо нових знань – гнозіофобія (Gnosiophobia); 14) боязнь ідей, які відрізняються від загальноприйнятих – ересіфобія (Heresyphobia); 15) страх щодо новизни – кайнофобія (Cainophobia); 16) боязнь різних точок зору, інших думок, – аллодоксафобія (Allodoxaphobia); 17) страх перед складною науковою термінологією – гелленологофобія (Hellenologophobia); 18) боязнь символів – символіфобія (Symbolophobia); 19) боязнь замкнутого простору – клаустрофобія (Claustrophobia); 20) страх перед висотою – аероакрофобія (Aerophobia) та ін. [8];

5) *відсутність радості від виконуваної роботи* (наприклад, позачергове несення служби в добовому наряді (в підрозділі, на КПП, в курсантській столовій тощо), виконання поставлених керівником курсантського підрозділу завдань з прибирання території навчального закладу, закріпленої за навчально-науковим підрозділом) або коли *результат заставляє себе довго чекати* (для отримання позитивної оцінки з курсової роботи, або, наприклад, для успішного складання заліку чи іспиту з навчальної дисципліни доводиться наполегливо працювати впродовж всього семестру);

б) ситуативна (раптова) *перевантаженість правоохоронця роботою* – коли виникає багато завдань одночасно: наприклад, необхідність нести курсантом службу в добовому наряді за графіком підрозділу і складання модульної контрольної роботи (заліку, іспиту) з навчальної дисципліни згідно розкладу занять. При цьому курсант не в змозі правильно розставити пріоритети – береться то за виконання одного завдання, то вирішує іншу проблему, не завершуючи в результаті жодного з них;

7) *втома*, причому будь-яка – фізична, розумова, психологічна чи морально-духовна [9, с. 164–187].

Разом з тим, як показують наші спостереження, курсанти – прокрастинатори в цілому значно оптимістичніші пересічних одногрупників (однокурсників). Причому, як показують дослідження, оптимізм не заважає їм розраховувати свої сили та час. Хоча безстрашність і віра прокрастинаторів у позитивне вирішення проблеми стосується тільки щодо оцінки ризиків, які пов'язані з невиконанням дорученої справи. Зокрема, таке явище яскраво простежується й у соціальному середовищі курсантів міліцейського вишу, наприклад, відображуючись у приказках «робота не вовк – у ліс не втече», «від сесії до сесії – живуть курсанти весело» – деяка частина таких легковажних осіб весь семестр пасивно ставиться до навчального процесу, а засвоєння передбаченого обсягу матеріалу з навчальних дисциплін програми професійної підготовки відкладають на останні дні перед підсумковим контролем (іспитом, заліком, модульною контрольною роботою, захистом курсової роботи тощо).

Найбільш розповсюдженими *видами самообману* (за критерієм популярності), до котрих вдаються курсанти – прокрастинатори, є:

1) *самовпевнена переконаність у власних можливостях, які можуть проявитися при наявності додаткових зовнішніх факторів*: «я можу ефективно та результативно працювати тільки тоді, коли мене хтось буде примушувати чи контролювати» (наприклад, значний обсяг дорученої роботи швидше буде виконаним під примусом керівника курсантського підрозділу чи певна тема буде краще засвоєна на консультації за присутності (під наглядом, при підказках) науково-педагогічного працівника);

2) *суб'єктивне обґрунтоване від термінування виконання роботи до більш сприятливих умов*: «я завтра зі свіжими силами зроблю це краще». При цьому ніякого помітного збільшення продуктивності сил чи приросту результативності праці у курсанта в майбутньому не відбувається – ні після тривалого відпочинку, ні в умовах активної «аварійної» діяльності;

3) *пошук зовнішніх «поважних» пояснень своїх невдач (неуспішності)*: мене часто ставлять в наряди по службі; товариш вчасно не повернув робочий зошит, який йому було надано для переписування конспекту пропущеного заняття; одногрупник забув взяти на заняття мій конспект з кімнати

гуртожитку; конспект (реферат) загубився під час участі курсанта у недавньому громадському, культурно або спортивно-масовому заході навчально-наукового підрозділу; стався збій у роботі комп'ютера внаслідок відключення електроенергії, внаслідок якого вся інформація для підготовки доповіді (реферату) на ПК була втрачена та ін.

Курсанти – прокрастинатори не тільки затягують час – вони активно шукають *справи* – «дистрактори», тобто таку діяльність, котра допомогла б їм не займатися потрібною роботою. Такі справи-дистрактори працівники ОВС з числа курсантів ВНЗ МВС України підбирають, за нашими спостереженнями, за двома критеріями: а) можливість постійно повертатися до дорученого чи складного завдання; б) неможливість своєю бездіяльністю пошкодити чи зруйнувати результати майбутньої праці. Наприклад, найбільш популярні справи-дистрактори – перевірка електронної пошти персонального комп'ютера(повідомлень в мобільному телефоні), пошук будь-якої інформації в Інтернеті, гра в різноманітні ігри на цих засобах комунікації тощо.

Серед курсантів – прокрастинаторів часто спостерігається високий процент осіб з низькою фізичною підготовкою (стосовно студентів відомчих ВНЗ МВС України – з поганим станом здоров'я): опір організму простудним захворюванням у них вдвоє нижчий, ніж у групі молодих людей (одногогрупників) з належною фізичною підготовкою, уразливість перед гастроінфекціями – втричі вища.

В окремих ситуаціях у силу випадкових причин (надзвичайно сильний зовнішній стимул, усвідомлений особистісний вибір, надана обіцянка близькій людині (безпосередньому керівникові курсантського підрозділу, науково-педагогічному працівникові тощо) курсант – прокрастинатор може повністю змінитися у ставленні до справи. Разом з тим, ефективна та свідомо продуктивна поведінка вимагає від нього значно більших затрат фізичних сил, ніж у пересічного цілеспрямованого та працелюбного одногогрупника. Результатом такої поведінки у курсанта – прокрастинатора стає підвищена особистісна тривожність, трапляються психічні (фізіологічні) розлади, внаслідок чого часто виникає сонливість; в кінцевому рахунку – через деякий час відбувається повернення до звичного шаблону пасивної поведінки (лінощів).

Рекомендації офіцерам – вихователям (керівникам курсантських підрозділів, кураторам навчальних груп, психологам міліцейського вишу) щодо організації профілактики та подолання прокрастинації у курсантів ВНЗ МВС України.

Як правило, прокрастинація працівників ОВС – виключно психолого-педагогічна проблема, однак лікарям (наприклад, неврологу, психіатру) все ж варто пам'ятати про деякі захворювання головного мозку, котрі можуть проявлятися подібними симптомами.

Прокрастинація як індивідуальна якість правоохоронця – не діагноз. Науково-педагогічному працівникові (куратору навчальної групи) чи керівникові курсантського підрозділу потрібно у кожному конкретному випадку в першу чергу проаналізувати обставини, які призвели до такої поведінки молодого міліціонера, визначити, *симптомами* чого вона є. Наприклад: це можуть бути 1) депресивні стани: лінь з'являється на ґрунті песимізму, смутку; депресія майже завжди вимагає професійного лікування; 2) тривожні розлади: тривожність (хвилювання, переживання) з приводу досягнення бажаних результатів може викликати у працівника міліції глибоке занепокоєння, чого б не очікував курсант – невдачі чи успіхів (наприклад, очікування спортивної перемоги у змаганнях при проведенні першості міліцейського вишу з професійно-прикладних видів спорту із сильнішими за складом командами спортсменів із навчальних груп одного курсу або старшокурсників). Вияснення основ (першопричин) своєї тривожності – це робота, котру курсанту потрібно зробити в першу чергу самому, а також в разі необхідності – з допомогою психолога (психотерапевта); 3) особистісні морально-психологічні конфлікти, зокрема: а) боротьба між особистісними і колективними інтересами – відчуження власної мотивації «я хочу» і мобілізація сил на виконання соціального доручення («це потрібно зробити для навчальної групи, курсу»), котра деколи призводить до безглузлого байдикування курсанта; б) вплив сімейних проблем (гострі протиріччя між батьками у сім'ї чи переживання курсанта щодо їх потенційного розлучення, психологічне травмування передчасною смертю близького родича або випадком його раптового серйозного захворювання (травмування); в) розрив відносин з коханою дівчиною тощо.

Навпаки, курсанти, які чітко усвідомлюють свої найближчі перспективи, мають чітку вмотивовану мету, розуміють необхідність прикладення та концентрації для цього всіх своїх сил, проявляють старанність, можуть успішно переборювати будь-які перешкоди (наприклад, подолати власну прокрастинацію (інфантильність) заради успішного завершення курсу навчання чи отримання диплома з відзнакою для успішного вступу до магістратури (ад'юнктури) ВНЗ МВС України).

Прокрастинацію у працівників ОВС можна успішно подолати, хоча для цього їм самим необхідно активно попрацювати над собою при кваліфікованій психолого-педагогічній допомозі. Надамо молодим правоохоронцям (на прикладі курсантів ВНЗ МВС України) в контексті піднятої проблеми деякі організаційно-педагогічні рекомендації:

1) *розставте пріоритети*: починайте з *важливих і термінових справ* (наприклад, подолання форс-мажорних обставин, вирішення невідкладних справ – підготовка до найближчого практичного заняття з конкретної

навчальної дисципліни, на яких курсант тривалий час займав пасивну позицію, а викладач попередив про обов'язкове його опитування на наступному семінарі; приведення у належний стан забрудненого форменого одягу перед інструктажем добового наряду (патрулюванням); самостійне вивчення навчального матеріалу з пропущеного заняття та перескладання на консультації незадовільної оцінки для отримання допуску у викладача до участі у підсумковому (модульному) контролі знань; оперативна актуалізація належної теоретичної підготовки щодо ґрунтовного знання прав і обов'язків чергового у складі добового наряду перед заступанням на службу по навчально-науковому підрозділу (КПП, їдальні), повторення положень Статуту патрульно-постової служби міліції до проведення відповідальним офіцером цільового інструктажу з курсантами підрозділу перед виходом їх на маршрут патрулювання для охорони громадського порядку тощо).

Потім займайтеся *важливими, але не терміновими справами* (наприклад, написанням реферату (повідомлення) згідно плану роботи наукового гуртка або тез доповідей на щорічну науково-практичну конференцію курсантів та студентів університету, яка проводиться наприкінці кожного навчального року; підготовкою курсової роботи, до захисту якої залишилось декілька тижнів чи місяців (кінець семестру); вибором та придбанням сезонного чи спортивного взуття, спортивної форми тощо).

Далі вирішуйте питання щодо виконання *маловажливих і відтермінованих завдань* (придбання костюма чи одягу для літнього відпочинку, участь у роботі та надання посиленої допомоги редколегії стінгазети навчального курсу, прочитання художньої книги чи відвідування театру, вболівання за улюблену спортивну команду під час футбольного матчу у своєму місті, долучення до громадських робіт з благоустрою території ВНЗ тощо).

В останню чергу – здійснення планування та проведення часткової підготовки до виконання *неважливих і нетермінових справ* (відвідування бібліотеки чи заняття власним хобі, спілкування з друзями у Skype чи переписування у соціальних мережах, аналіз Інтернет-ресурсів у відповідності із своїми інтересами (автомобілі, зброя, спорт тощо), перевірка електронної пошти, проведення прибирання у власній кімнаті гуртожитку (дрібний ремонт меблів – ліжка, тумбочки та ін.), наведення порядку на робочому столі тощо). Такі дрібниці не приносять результату, але вимагають значних затрат часу;

2) *розкладіть велике і складне завдання на дрібні операції* (вичленіть окремі прості дії, які є складовими компонентами-підзавданнями) та виконуйте їх послідовно;

3) *налаштуйте себе на роботу*, замінивши формулювання – «мені потрібно це зробити», «мене зобов'язують це зробити» – на «я хочу це

зробити»; «від мене очікують конкретного результату» – на «я сам націлений на максимальний результат» тощо. Це знімає у правоохоронця психологічні бар'єри, мобілізує внутрішні сили;

4) *складіть план на певний період*(семестр, навчальний рік, на весь час навчання у ВНЗ тощо) з чіткими та реальними до виконання термінами – тоді не буде часу на байдикування; сформулюйте (конкретизуйте) свою мету на цей період;тоді при виборі справ зможете керуватися простим принципом: все, що не наближує до цілі – відкласти в бік;

5) *відпочиньте*: коли організм або психіка людини виснажені – працездатність в неї стає нижчою. При цьому, якщо ви втомилися фізично, то відновити сили допоможе розумова діяльність, і навпаки;

6) *абстрагуйтеся*: якщо усунути причину стресу неможливо, спробуйте не думати про це, заспокойтеся і зосередьтеся на суттєвих поточних справах;

7) *виховуйте силу волі*:найбільш складний, але й досить дієвий спосіб – сказати «ні» даремному витрачання часу та сконцентруватися на корисній роботі.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні узагальнення. Під прокрстинацією працівників ОВС як негативного особистісного утворення ми розуміємо звичку правоохоронців нескінченно відкладати справи, які особи усвідомлено розуміють як важливі, а також як форму ліні, яка набуває у курсантів характеру неврозу (поступово стає невротичним шаблоном поведінки, що викликає у прокрастинатора стійкий розлад або почуття провини). Найбільш характерними ознаками прокрастинації в особи є: 1) навмисне небажання займатися важливими справами; 2) постійне відтерміновування виконання роботи (відкладення її на майбутнє) та усвідомлення недоцільності таких дій; 3) відчуття своєї провини.

Основними причинами хронічного відкладання справ курсантами – прокрастинаторами є такі: 1) лінь; 2) слабкість характеру; 3) недостатня підготовленість працівників ОВС до виконання визначеної роботи; 4) страх; 5) відсутність радості від виконуваної роботи або коли результат (оцінка роботи) відтерміновані у часі; 6) ситуативна (раптова) перевантаженість правоохоронця роботою; 7) втома (фізична, розумова, психологічна чи духовна). Прокрастинація може бути симптомом депресивного стану правоохоронця, його тривожних розладів чи особистісних морально-психологічних конфліктів.

Серед основних рекомендацій для працівників ОВС щодо подолання прокрастинації пропонуємо наступні:

1) визначення особистісних пріоритетів та конкретизація черговості їх реалізації – а) мобілізація зусиль та наявних матеріальних ресурсів для

оперативного виконання суспільно- чи індивідуально важливих і термінових справ; б) підготовка до виконання (підбір матеріальних ресурсів) чи часткове вчинення окремих дій щодо вирішення важливих, але не термінових завдань; в) посильна робота (визначення власних потенційних сил, можливостей та необхідних матеріальних засобів) над виконанням маловажливих і відтермінованих завдань (досягнення середніх цілей); г) перспективне планування щодо виконання неважливих і нетермінових справ (досягнення віддалених цілей);

2) розділення великого і складного завдання на дрібні операції;

3) налаштування себе на роботу;

4) чітке планування власної діяльності на певний період;

5) організація належного відпочинку (дозвілля) з метою відновлення сил;

6) абстрагування від негативних факторів стресу;

7) виховання сили волі тощо.

Пропонована робота не претендує на остаточне розв'язання всіх проблеми виховання особистості та професійного становлення сучасного фахівця ОВС. Розроблені підходи у профілактиці прокрастинації серед курсантів міліцейського вишу перш за все відображають основні аспекти вирішення проблеми формування (самовиховання) правоохоронців під час їх професійної підготовки і є перспективним науковим напрямом для подальшого поглиблення змісту та розширення психолого-педагогічних форм виховної роботи з перемінним складом ВНЗ МВС України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандурка О.М. Юридична деонтологія : підручник / О. М. Бандурка, О. Ф. Скакун. – Харків : Вид-во НУВС, 2002. – 336 с.

2. Вайда Т.С. Особливості самовиховання працівників ОВС в сучасних умовах (на прикладі курсантів ВНЗ МВС України) / Тарас Вайда // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали VI-ої наук.-практ. конф. (Харків, 14 берез. 2014 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2014. – С. 99–104.

3. Вайда Т. С. Педагогічна модель всебічного виховання курсантів як необхідна умова формування майбутніх офіцерів міліції / Т. С. Вайда, Я. Г. Бондаренко, А. І. Черкашин // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України: збірник матеріалів V-ої науково-практичної конференції (24 травня 2013 року, м. Харків). – Х. : ХНУВС, 2013. – С. 98–101.

4. Городов П. Н. Актуальные вопросы перестройки воспитания в высшей военной школе / П. Н. Городов. – М. : ВПА, 1990. – С. 20–21.
5. Осокина А. Болезнь из долгого ящика / Анна Осокина // Я-газета. – № 15. – 11–17 апреля 2014 года. – С. 27.
6. Факты о прокрастинации как форме лени [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://03info.com/faktyi-o-prokrastinatsii-kak-forme-leni/>. – Назва з екрана.
7. Поздняков В. О. Фобії. Все про страх. Напрямки роботи зі страхами / Поздняков Василь Олександрович. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lifer.com.ua/fobii-vse-pro-strax-napryamki-roboti-zi-straxami.html>.
8. Все виды фобий / Автор: psyllive.ru/articles/8057_vidi-fobii.aspx [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://psiholog.ua/publ/vse_vidy_fobij/1-1-0-10.
9. Вайда Т. С. Основи виховання працівників ОВС / Т. С. Вайда, А. І. Черкашин, В. В. Доценко : практичний посібник. – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. – 318 с.

НАШІ АВТОРИ

- Афонін Д.С.** викладач кафедри теорії та історії держави і права Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Одеса, Україна)
- Бараненко Р.В.** доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат технічних наук (м. Херсон, Україна)
- Барко В.І.** професор кафедри соціології та психології факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук (м. Харків, Україна)
- Беніцький А.С.** професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор (м. Херсон, Україна)
- Бовдир О.С.** доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Херсон, Україна)
- Бондар В.В.** доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Бутенко В.Г.** професор кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України (м. Херсон, Україна)
- Вайда Т.С.** завідувач кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент

- Грицюк А.Г.* (м. Херсон, Україна)
доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Дундич Л.В.* доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Жильцов О.Л.* доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Херсон, Україна)
- Ілларіонов О.Ю.* завідувач відділом проблем господарсько-правового забезпечення економічної безпеки держави Інституту економіко-правових досліджень НАН України (м. Київ, Україна)
- Камінська О.А.* старший викладач кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент (м. Херсон, Україна)
- Корнієнко М.В.* доцент кафедри адміністративної діяльності ОВС та економічної безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Одеса, Україна)
- Латчук В.С.* заступник декана Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук (м. Херсон, Україна)
- Лень Т.В.* доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук (м. Херсон, Україна)
- Любчик В.Б.* доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців підрозділів кримінальної міліції Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат

- Мазур М.В.* юридичних наук (м. Одеса, Україна)
Суддя Попаснянського міського суду Луганської області (м. Попасна, Луганська область, Україна)
- Ноздрін Д.О.* доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців підрозділів кримінальної міліції Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Одеса, Україна)
- Тошматов В.А.* викладач кафедри тактико-спеціальної та вогневої підготовки Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (м. Одеса, Україна)
- Федорченко О.В.* завідувач кафедри теорії держави і права, філософії та гуманітарних дисциплін ПВНЗ Міжнародного університету бізнесу і права, кандидат історичних наук (м. Херсон, Україна)
- Янковий М.О.* професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (м. Одеса, Україна)

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ СТАТЕЙ

1. ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Наукова стаття повинна містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальшої розвідки у даному напрямку.

2. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ НАУКОВОЇ СТАТТІ

2.1. Обсяг рукопису публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, анотації, ключові слова) не повинен перевищувати 10–15 сторінок.

2.2. Рукопис публікації має бути набраний у текстовому редакторі Microsoft Word та роздрукований у 2-х прим. на сторінці стандартного аркуша формату А4 та відповідати таким вимогам:

міжрядковий інтервал – 1,5; шрифт – Times New Roman; розмір (кегель) – 14, поля: верхнє, нижнє, праве, ліве – 2 см).

2.3. Перший рядок (у лівому куті) – УДК статті. Другий рядок (у правому куті) – ім'я та прізвище автора (співавторів). Третій рядок – науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, посада та місце роботи автора (співавторів). Нижче – назва публікації з жирним шрифтом. Нижче розміщується анотація українською, російською (500 друкованих знаків) та англійською (2500–3000 друкованих знаків) мовами. Ключові слова (3–10 слів). Нижче – текст статті.

2.4. Посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках з зазначенням номеру джерела та конкретних сторінок, а самі назви джерел наводяться в кінці статті у порядку згадування у тексті.

2.5. Список використаних джерел складається із дотриманням всіх бібліографічних вимог (державний стандарт України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила

складання»). На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. Першоджерела подаються мовою оригіналу.

3. ВИМОГИ ЩОДО НАДАННЯ НАУКОВОЇ СТАТТІ У РЕДАКЦІЮ

3.1. Два роздрукованих примірники наукової статті та її електронний варіант.

3.2. Довідку про автора (співавторів) із зазначенням – ПІБ, посади та місця роботи, контактного номера телефону та електронної пошти.

3.3. Для авторів, які не мають наукові ступені, є обов'язковою наявність рецензії, а також витяг з протоколу засідання кафедри, відділу або лабораторії про рекомендацію статті для опублікування.

3.4. Фото автора (співавторів) у форматі JPG.

Контактна інформація:

Телефон головного редактора: (0552) 49-20-03.

E-mail: law_bulletin@ukr.net

Наукове видання

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 2 (2)

Відповідальний за випуск: Предместніков О.Г.

Підписано до друку 01.09.2015. Формат 60х90 / 16. Папір офсетний.
Гарнитура «Book Antiqua». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 12,04.

Наклад 300 прим.
Видавництво ОДУВС
м. Одеса, вул. Успенська, 1